

INTE RÖRIGT MEN RÖRLIGT

Folkbiblioteket och kampen för erkännande

Jesper Fritz & Andreas Grundel

Examensarbete (30 högskolepoäng) i biblioteks- och informationsvetenskap för
masterexamen inom ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Lisa Olsson Dahlquist.

År: 2020.

Not Messy but Dynamic

The Public Library and the Struggle for Recognition

Abstract

Using the respective theories of recognition and social justice by Axel Honneth and Nancy Fraser, this master thesis explores how public librarians understand the concept of social justice and how this concept relates to their daily work. It also examines to what extent the recognition theory can serve as an analytical tool in order to understand the social function of the public library. The study is conducted through a qualitative research method and our empirical material consists of interviews with eight public librarians working at eight different public libraries in Skåne. Our study shows that the library's societal and democratic mission should take its starting point in the concrete experiences of people's daily lives. This requires responsive, empathetic, self-reflexive, and active librarians with a good understanding of how their own professional role relates to the democratic mission of the library. Altogether, our study shows that the mechanisms of recognition are constantly present in the librarian's daily work, which means that recognition is a concept that they need to take into account to ensure the library's relevance to the surrounding community and the people in it. Accordingly, this study shows that recognition theory is highly relevant within the LIS-field.

Keywords: Public Libraries, Library and Information Studies, Recognition, Social Justice, Democracy, Critical Theory, Axel Honneth, Nancy Fraser, Qualitative Research, Sweden, Folkbibliotek, Biblioteks- och informationsvetenskap, Skåne

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning och problemområde.....	5
Syfte	8
Frågeställningar.....	8
Definition av begreppet social rättvisa.....	8
Disposition	8
Avgränsningar.....	9
Bakgrund.....	10
Det demokratiska uppdraget och bibliotekets sociala funktion	10
Teoretiskt ramverk	13
Den offentliga sfären eller de offentliga sfärerna	13
Erkännandebegreppet enligt Honneth.....	17
Frasers statusmodell	19
Likabehandlingens normativa begränsningar	21
Erkännandets dimensioner i det moderna samhället.....	23
Honneth inom biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning.....	24
Tidigare forskning.....	26
Social rättvisa i en bibliotekskontext	26
Biblioteket som offentligt rum	29
Ett utvidgat uppdrag.....	33
Från gränssnitt till samarbetspartner	35
Den aktiva bibliotekarien – från idé till handling	37
Metodologi.....	40
Kvalitativ intervjumetod	40
Urval.....	41
Intervjusituationen	43
Bearbetning av intervjumaterialet	45
Etiska överväganden	46
Metodkritik.....	47
Resultat och analys.....	48
Presentation av intervjupersoner	48
Synen på social rättvisa – en introduktion	50
Att spegla lokalsamhället – det integrera(n)de biblioteket	53
Ett anpassat uppdrag – att känna sitt område.....	54
Biblioteket i samhället – om delaktighet och dialog.....	55
Samhället i biblioteket	58
Känslan av ägandeskap.....	60
Sammanfattning	62
Att fylla ett tomrum.....	62
Att stötta och möjliggöra – om erkännande i en digital samtid	63
Biblioteket som samhällets krockkudde – möjligheter och utmaningar	65
Ett uppdrag i förhandling.....	68
Att utmana och synliggöra – om nödvändigheten av att ibland ställa sig utanför.....	69
Sammanfattning	70

Ett bibliotek för alla?.....	71
En tradition av förtryck – om erkännandet som möjlighetsbetingelse.....	71
Det offentliga rummets dolda trösklar	73
Kampen om rummet och bristen på sammanhang	75
Sammanfattning	77
Att möta sina besökare	77
Det vardagliga samtalets potential	78
Att hitta rätt frekvens – att skapa förutsättningar för ett gemensamt utforskande.....	79
Att inte göra kaos – erkännande och social hållbarhet i en bibliotekskontext	81
Sammanfattning	82
Det demokratifrämjande arbetet – vägval, dilemman och ställningstaganden.....	83
Bortom det partipolitiska – ett normativt åtagande.....	83
Att värna det öppna rummet – om vikten av att ibland ta ställning	85
När gränserna förskjuts	88
Sammanfattning	90
Besvarande av forskningsfrågor	91
Diskussion	96
Slutreflektioner och förslag på framtida forskning.....	100
Litteraturförteckning.....	102
Bilaga 1	111
Bilaga 2	113
Bilaga 3	115
Bilaga 4.....	116

Inledning och problemområde

Under vår utbildning till bibliotekarier har vi haft många diskussioner som rört bibliotekets roll och dess funktion i samhället. Dessa har ofta kretsat kring begrepp och koncept som demokrati, jämlikt deltagande och fri tillgång till information, inte sällan mot bakgrund av den nya bibliotekslagen där det demokratiska uppdraget skrivs fram på ett tydligt sätt (SFS 2013:801 § 2). Bibliotekets demokratiska funktion är även något vi i egenskap av studenter i biblioteks- och informationsvetenskap (hädanefter B&I) finner essentiellt för bibliotekets legitimitet, varför vi vill uppmärksamma detta i föreliggande uppsats. Att fördjupa förståelsen för vari det demokratiska uppdraget består är, menar vi, av särskild vikt i förhållande i den tid vi lever i där såväl ekonomiska som politiska intressen tenderar att underminera det demokratiska samhället. En fråga som vi återkommit till under studietiden är hur man i egenskap av bibliotekarie kan förhålla sig till dessa tendenser och samtidigt arbeta demokratifrämjande. Det förefaller enligt oss som att bibliotekarien hamnar i en konfliktzon, vilket vår forskningsöversikt också tyder på. En brännande fråga är här bibliotekariens handlingsutrymme när det kommer till att stå upp för demokratiska värderingar inom ramen för organisationer vilka utgör en del av den offentliga makten. Ett spänningsförhållande som tycks råda på området är föreställningen om den neutrala kontra den aktiva och mer socialt orienterade bibliotekarien. Ett tillfälle där denna fråga lyfts är det panelsamtal som ägde rum på bokmässan 2019 utifrån temat *Bibliotekarien - aktivist eller tjänsteman?*¹ Under samtalet, där såväl verksamma inom professionen som representanter för forskningsfältet deltog, diskuterades vad som bör rymmas inom bibliotekariens yrkesroll. I diskussionen sattes bibliotekarien i egenskap av neutral tjänsteman i kontrast till den aktivistiska bibliotekarien vilken genom sitt yrke strävar efter att uppnå samhällelig förändring. Vidare belystes hur olika värdesystem i form av lagtexter och yrkesetiska riktlinjer kan kollidera där det tydligt normativa åtagande, vilket på många sätt tycks vara en del av bibliotekariers yrkesidentitet, ibland kan stå i konflikt med principer som likabehandling och objektivitet.

Sammantaget pekar diskussionen på en rad etiska överväganden man som bibliotekarie ställs inför och behöver förhålla sig till inom ramen för yrkesrollen. En yrkesetisk medvetenhet och kunskap kring hur det egna uppdraget

¹<https://soundcloud.com/bokmassan/bibliotekarien-aktivist-eller-tjansteman-blomgren-hansson-karam-sundeen-kindstrand>

förhåller sig till lagen har därmed blivit en allt viktigare del av bibliotekarieyrket, framför allt i sammanhang där demokratiska värderingar utmanas (Carlsson & Rivano Eckerdal 2018; Hansson 2018). Punit Dadlani, biblioteksforskare vid State University of New Jersey, konstaterar i studie från 2016 att filosofiska teorier som behandlar social rättvisa som fenomen sällan använts inom B&I-forskningen för att belysa de offentliga bibliotekens roll i samhället, trots att social – och numera även digital – inklusion är högst relevanta fenomen för bibliotek att förhålla sig till. Dadlani (2016) hävdar att biblioteksforskning genom att ta i bruk dylika teorier kan fördjupa förståelsen avseende vilken roll man har att spela och hur koncept som social rättvisa kan omsättas i praktiskt utövande.

Två biblioteksforskare som låtit sig inspireras av samhällsfilosofiska och demokratiteoretiska perspektiv är Hanna Carlsson och Johanna Rivano Eckerdal. De förespråkar i sin text *Det osynliggjorda arbetet: Konflikter och möjligheter för (folk)bibliotekariens kompetenser i en politiskt turbulent tid* från 2018, i enlighet med Chantal Mouffe, ett synsätt på demokrati som ett görande präglad av konflikter. De betonar att demokrati inte bör förstås som en abstrakt idé utan som en ständigt pågående process vilken konkret manifesteras genom olika praktiker. En förtjänst med detta synsätt är att det lyfter fram de aktörer som ingår i dessa praktiker och som följaktligen utgör själva förutsättningarna för demokratin. Då vi i likhet med Carlsson och Rivano Eckerdal (2018) ser ett behov av att undersöka hur det demokratifrämjande arbetet konkret tar sig i uttryck i en folkbibliotekskontext har vi valt att företa en praktknära studie, där samtal ägt rum med åtta folkbibliotekarier, verksamma vid lika många bibliotek i Skåne. För att synliggöra de praktiker som bibliotekarierna ingår i har vi i samtalen eftersträvat ett öppet och utforskande klimat där bibliotekarierna getts utrymme att beskriva sin syn på hur social rättvisa relaterar till yrkesrollen och i vilken utsträckning de upplever sig ha möjlighet att bidra till social rättvisa inom ramen för sin yrkesroll. Till skillnad från Carlsson och Rivano Eckerdal (ibid) har vi valt att istället för demokratibegreppet ta utgångspunkt i begreppet social rättvisa då det på ett naturligt sätt samspejar med det teoretiska ramverk som vi valt att anlägga inom ramen för studien i form av den tyska filosofen Axel Honneth² (1995a; 2003) och den amerikanska filosofen Nancy Frasers³ (1990; 2003) respektive teorier kring erkännande och social rättvisa. Såväl Fraser (2003) som Honneth (1995a; 2003) betraktar jämlikt deltagande och allas möjlighet att ta plats inom den offentliga diskursen som en möjlighetsbetingelse för demokrati. Ett problem enligt båda dessa

² Se rubriken *Erkännandebegreppet enligt Honneth* för en mer djupgående presentation av Honneth.

³ Se rubriken *Frasers statusmodell* för en mer djupgående presentation av Fraser.

är att det i dagens samhälle inte föreligger jämlika förutsättningar att delta i den offentliga diskursen och därmed inte heller i den demokratiska processen. Honneth (1995a; 2003) betraktar här bristen på erkännande som det grundläggande problemet medan Fraser (2003) i sin teori har en dualistisk syn på social rättvisa, där bristen på erkännande också måste kompletteras med ekonomisk omfördelning (Fraser & Honneth 2003). Det finns således menar vi ett nära förhållande mellan demokrati och social rättvisa, vilket också blir tydligt vid en närmare granskning av 2014 års demokratiutredning:

Det finns ett ömsesidigt beroende mellan individens möjligheter till inflytande och respekten för de mänskliga rättigheterna. Respekten för grundläggande fri- och rättigheter är nödvändig för att individen ska kunna få inblick i politiska processer, uttrycka sin åsikt, bilda opinion och utkräva ansvar. Att makten utövas på ett rättvist sätt och med respekt för den enskildes mänskliga rättigheter är också en förutsättning för att det ska finnas förtroende för de demokratiska institutionerna. Samtidigt är en väl fungerande demokrati, baserad på ett brett medborgerligt deltagande, viktig för arbetet med att förankra och stärka de mänskliga rättigheterna. Det är genom engagemanget i demokratins processer som individer kan uppmärksamma och reagera på när mänskliga rättigheter kränks eller hotas.

(Demokratiutredningen 2016, s. 85)

Ovan nämnda citat belyser det faktum att en av demokratins förutsättningar är ett jämlikt deltagande och en medvetenhet kring de egna rättigheterna inom ramen för det demokratiska samhället. Av citatet följer att endast den individ som har kommit i besittning av en medvetenhet avseende de egna, såväl mänskliga som politiska, rättigheterna kan utvecklas till en självständig aktör inom ramen för det egna livet och samhället i stort. En viktig uppgift för biblioteket blir således att skapa förutsättningar för människor att utveckla en sådan medvetenhet, något som juristen Johan Hirschfeldt (2017) också menar ligger inom ramen för det lagstadgade uppdraget. Han lyfter bland annat bibliotekets roll när det gäller att förmedla en förståelse för de värden som kommer till uttryck i rambestämmelserna i 1 kap § 2 (SFS 1974:152) programstadgarna i regeringsförordningen och som bland annat betonar hur den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde tillika motverka alla former av diskriminering (Hirschfeldt 2017). Det tycks inte råda någon tvekan om att bibliotekarieyrket rymmer ett normativt åtagande. Vilka möjligheter och begränsningar som är förenat med detta åtagande är något vi avser undersöka i föreliggande uppsats. Vi vill återigen, i egenskap av författare, poängtera att vi uppfattar det demokratifrämjande uppdraget som en central och viktig del i bibliotekets arbete, varför utgångspunkten i denna studie bör betraktas som normativ.

Syfte

I den föreliggande uppsatsen är vår avsikt att bidra med en fördjupad kunskap kring folkbibliotekariers syn på begreppet social rättvisa samt huruvida folkbibliotekarier uppfattar att den egna yrkesprofessionen inhyser en social funktion. Vidare avser vi inom uppsatsen undersöka i vilken mån det är möjligt att tillämpa begreppet erkännande för att förstå folkbibliotekets sociala och demokratiska funktion.

Frågeställningar

Frågor vi vill besvara inom ramen för vår uppsats är:

- Hur framträder bilden av social rättvisa bland folkbibliotekarier?
- I vilken utsträckning anser folkbibliotekarier sig ha möjlighet att, inom ramen för sitt yrke, bidra till social rättvisa?
- Hur kan erkännandebegreppet användas för att belysa folkbibliotekets sociala funktion?

Definition av begreppet social rättvisa

Social rättvisa

Social rättvisa utgör ett centralt begrepp i föreliggande studie. De perspektiv som ligger till grund för begreppet social rättvisa i denna uppsats hämtas från Axel Honneth och Nancy Frasers teorier. Gemensamt för dessa är att de båda behandlar begreppet utifrån ett erkännandeperspektiv. Medan Honneth (1995a; 2003) menar att social rättvisa kan uppnås genom erkännande, hävdar Fraser (2003) emellertid att det krävs såväl erkännande som ekonomisk omfördelning. Även om det finns skillnader i hur Honneth respektive Fraser förstår begreppet finns det enligt oss många beröringspunkter, varför vi i denna uppsats använder teorierna komplementärt.⁴

Disposition

Ovan presenteras studiens ämne, syfte och frågeställningar samt avgränsningar. Avsnittet avslutas med en definition av begreppet social rättvisa. I följande avsnitt, *Bakgrund*, redogörs för folkbibliotekets demokratifrämjande uppdrag och hur detta förhåller sig till den samhälleliga kontext inom vilken biblioteket är situerat. I efterföljande kapitel *Teoretiskt ramverk* redogörs för de teorier som tas i bruk i uppsatsen; Axel Honneths och Nancy Frasers respektive syn på

⁴ För en mer ingående beskrivning av dessa se teoriavsnittet

erkännandebegreppet och social rättvisa samt Jürgen Habermas teori om den offentliga sfären. Kapitlet avslutas med två artiklar inom B&I-forskningen som tar i bruk erkännandebegreppet. I kapitlet *Tidigare forskning* presenteras för studien relevant litteratur och forskning. Detta kapitel är indelat i fem delar; Social rättvisa i en bibliotekskontext; Biblioteket som offentligt rum; Ett utvidgat uppdrag; Från gränssnitt till samarbetspartner; Den aktiva bibliotekarien – från idé till handling. Under rubriken *Metodologi* redogörs för den metod som använts för att samla in det empiriska materialet, nämligen kvalitativ intervjuetod. I detta kapitel, redogörs även för hur urvalsprocessen och intervjuerna gick till samt hur det empiriska materialet bearbetades. Slutligen reflekterar vi över olika etiska aspekter som är kopplade till metoden samt anlägger en kritisk blick på den. Följande rubrik *Resultat och analys* inleds med en innehållsbeskrivning, vilken följs av en kort introduktion av intervjupersonerna. Därefter följer en presentation av det empiriska materialet och vår analys av detta. I detta kapitel återknyter vi till de teoretiska perspektiv som tas i bruk i uppsatsen och den tidigare forskning som redogjorts för. Under rubriken *Besvarande av forskningsfrågor* återkopplar vi till studiens syfte och frågeformuleringar och besvarar dessa. Därpå följer rubriken *Diskussion* under vilken vi reflekterar över studiens resultat och hur detta kan förstås utifrån vårt teoretiska ramverk och den forskning som vi redogjort för. I uppsatsens sista rubrik *Slutreflektioner och förslag på framtida forskning* reflekterar vi kring metoden och på vilka sätt vår tillämpning av den kan ha påverkat studiens resultat. Slutligen ger vi förslag på eventuell framtida forskning.

Avgränsningar

I denna studie undersöks endast folkbiblioteket belägna i Skåne. De gånger vi skriver biblioteket eller bibliotekarie avses således folkbibliotek respektive folkbibliotekarie. En ytterligare avgränsning är att vi huvudsakligen valt att intressera oss för bibliotekets arbete gentemot vuxna och ungdomar över 15 år. Att bibliotekarierna åtminstone delvis arbetar med målgruppen vuxna har därför varit ett kriterium i urvalsprocessen. Beträffande vår teoretiska användning av Honneth respektive Fraser har den förre fått större utrymme så till vida att det var utifrån dennes teoretiska bidrag som idén till uppsatsen föddes och följaktligen tog form.

Bakgrund

Det demokratiska uppdraget och bibliotekets sociala funktion

Enligt bibliotekslagens portalparagraf ska de allmänna biblioteken verka för demokrati (SFS 2013:801 § 2), något som också betonas i IFLA:s och Unescos biblioteksmanifest (UNESCO 1995). Regeringen betonar i och med denna paragraf att biblioteken i synnerhet är viktiga för de grupper som saknar förutsättningar att själva införskaffa eller hitta information och medier (Svensk biblioteksförning 2015). Biblioteksforskaren Joacim Hansson (2005) betonar bibliotekens betydelse för människor i deras strävan efter jämlikhet, mening och identitet. I kunskapssamhället får biblioteken en central roll för det livslånga lärandet, vilket är viktigt för att upprätthålla det demokratiska samhället (ibid). I det här avseendet har folkbiblioteket traditionellt sett haft en viktig roll (ibid). Hirschfeldt (2017) tar utgångspunkt i bibliotekslagens sjätte paragraf och diskuterar hur mediebeståndet vid biblioteken anger förutsättningarna för det offentliga samtalet. Biblioteket ska härvidlag ge användarna möjlighet att på egen hand hålla sig informerade genom sitt informationsutbud. Utbudet ska vara allsidigt sammansatt och urval ska ske på neutral basis utifrån kvalitetskriterier. Den sjätte paragrafen hänger således, enligt Hirschfeldt tätt samman med portalparagrafen i Sveriges grundlag enligt vilken all offentlig makt ska utgå från folket samt bygga på fri åsiktsbildning. (Hirschfeldt 2017)

I bibliotekslagens andra paragraf, den så kallade ändamålsparagrafen, står skrivet att biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla. (SFS 2013:801 § 2). Härigenom tydliggör lagstiftaren att bibliotekets verksamhet inte bara ska finnas tillgänglig för svenska medborgare utan även för personer utan medborgarskap, såsom exempelvis nyanlända och asylsökande personer (Svensk biblioteksförning 2015). Svensk biblioteksförning (2015) påpekar att bibliotekens uppdrag att rikta sig till "alla" innebär ett ökat fokus på tillgänglighet men att formen kan skifta beroende på kontext. Exempel på företeelser som kan öka tillgängligheten är förekomsten av biblioteksfilialer på landsbygden samt bokbussar för att nå ut till personer som annars inte kommer i kontakt med biblioteken. Utöver uppdraget att rikta sig till alla är biblioteken enligt bibliotekslagen ålagda att ägna särskild uppmärksamhet åt prioriterade grupper (SFS 2013:801). Den första prioriterade gruppen är här personer med funktionsnedsättning där bibliotekslagens fjärde paragraf tydliggör behovet av att tillgängliggöra bibliotekets medier med hjälp av

exempelvis tekniska hjälpmedel (SFS 2013:801 § 4). En annan prioriterad grupp är de nationella minoriteterna samt personer med annat modersmål än svenska (SFS:801 § 5). I bibliotekens uppdrag ingår här bland annat att tillhandahålla litteratur på de nationella minoritetsspråken, andra språk än de nationella minoritetsspråken och svenska samt därutöver även erbjuda litteratur på lättläst svenska (Svensk biblioteksforening 2015). Slutligen, i bibliotekslagens åttonde paragraf (SFS 2013:801 § 8) kungörs att barn och ungdomar ska ägnas särskild uppmärksamhet, vilket ska ske genom läs- och språkfrämjande insatser såsom att exempelvis att erbjuda litteratur som motsvarar barn och ungas behov och förutsättningar.

Samtidigt som folkbiblioteket har ett lagstadgat uppdrag att verka för demokrati formas och utvecklas folkbibliotekets verksamhet och uppdrag i samspel med det omgivande samhället (Carlsson 2013). För att få en djupare förståelse för folkbiblioteket måste man därför ta i beaktande den samhälleliga kontext inom vilket det är situerat (Hansson 2001). Den svenska folkbiblioteksverksamheten har traditionellt sett varit nära förknippad med välfärdssamhället och socialdemokratiska värderingar (Hansson 2010). En utveckling som fått stor betydelse för folkbibliotekets verksamhet under senare år är därmed uppluckringen av välfärdssamhället och den ideologiska omorientering som skett, där kollektiva projekt såsom välfärdssamhället kritiserats från ett nyliberalt håll (Carlsson 2013; jmf Hansson 2001). Denna ideologiska förskjutning har fått till följd att den offentliga sektorn rört sig mot marknadsekonomiska principer, vilket innebär att offentliga verksamheter i viss mån också förväntas ge avkastning och uppvisa effektivitet enligt den modell som brukar kallas *New public management* (NPM) (Carlsson 2013). Inom en amerikansk kontext har biblioteksforskarna Jaeger et al. (2013) riktat kritik mot denna utveckling så till vida att den sociala nytta som de offentliga biblioteken bidrar med till samhället är svår att översätta i ekonomiska termer. Den marknadsekonomiska orienteringen riskerar därmed att leda till en urholkning av bibliotekets normativa åtagande och följaktligen undergräva dess demokratiska potential i egenskap av en offentlig icke-kommersiell mötesplats (ibid; jmf Buschman 2003; D'angelo 2006). Liknande kritik har formulerats av danska biblioteksforskaren Leif Kajberg (2013), som betonar hur den ekonomiska och marknadsorienterade utvecklingen kan ha rent skadliga effekter för de offentliga bibliotekens demokratiska och sociala funktion (se också Kann-Christensen & Andersen 2009).

Ovan nämnda förutsättningar har jämte vidgade krav på social rättvisa (Fraser 2003) och ett osäkert politiskt klimat på global nivå föranlett en diskussion i såväl Sverige som övriga världen om folkbibliotekets sociala och demokratiska funktion där bibliotekariens roll har hamnat i centrum (jmf Bossaller 2017; Carlsson & Rivano Eckerdal 2018; Gibson et al. 2017; Good 2006; Gustina & Guinee 2017; Hansson 2018; Jager et al. 2013; Morales, Knowles, Burg 2014; Pateman 2010; Olsson-Dahlquist 2019; Samek 2007). Här ställs i regel ett mer normativt och aktivistiskt arbetssätt mot den inte sällan åberopade principen om bibliotekariens neutralitet. Vidare rymmer diskussion frågan gällande huruvida folkbiblioteket i Sverige, såsom anges i den nuvarande bibliotekslagen, bör rikta särskild uppmärksamhet mot vissa prioriterade grupper (Carlsson & Rivano Eckerdal 2018). Vad dessa diskussioner, enligt vår uppfattning, har gemensamt är att de handlar om social rättvisa och synen på bibliotekets roll i ett samhälle präglad av sociala klyftor och politisk polarisering. Att översätta det demokratiska uppdraget i praktiskt utövande tycks enligt vår uppfattning vara förenat med såväl möjligheter som utmaningar.

Teoretiskt ramverk

I det här avsnittet presenteras det teoretiska ramverk vilket vi tillämpar i uppsatsen. Detta kretsar kring Axel Honneths respektive Nancy Frasers förståelse av erkännande och social rättvisa, samt hur deras respektive teorier relaterar till Jürgen Habermas teori om den offentliga sfären. Denna ligger i hög utsträckning till grund för såväl Honneths (1995a; 2003) som Frasers teoretiska (2003) resonemang om erkännande och social rättvisa, samtidigt som både Honneth och Fraser på varsitt håll har utvecklat en kritik av vissa av de idéer som underbygger Habermas teori. Samtidigt som Habermas förståelse för den offentliga sfären har åtnjutit en central betydelse inom B&I-forskningen torde också, enligt vår uppfattning, den kritik som riktats mot hans teori vara av intresse för forskningen (jmf Kann-Christensen & Andersen 2009). Honneths (1995a; 2003; 2007) och Frasers (1990; 2003) teorier utgör här relevanta analytiska verktyg, då de problematiserar de betingelser som anger ramarna för den offentliga sfären. Vi avser mot bakgrund av ovanstående resonemang initialt redogöra för den offentliga sfären som begrepp samt för Honneths respektive Frasers kritik av detta. Därefter följer en mer djupgående presentation av Honneths och Frasers respektive teorier och deras syn på begreppen erkännande och social rättvisa. Kapitlet avslutas med en redogörelse för två B&I-studier vilka tar i bruk Honneths erkännandeteori. I teoriavsnittet refereras huvudsakligen till verk av Honneth respektive Fraser. Dessa kompletteras vid några tillfällen med två verk av Carl-Göran Heidegren (2007; 2009), professor i sociologi vid Lunds universitet, som behandlar erkännande utifrån ett Honnethskt perspektiv.

Den offentliga sfären eller de offentliga sfärerna

Habermas har i och med sitt normativa bidrag till den kritiska teorin åtnjutit en tongivande position inom denna skola. Habermas teori kan i mångt och mycket ses som en motkraft till och kritik av den postmoderna värdenihilismen och den instrumentella rationalitet vilken i allt högre grad genomsyrar samhället och dess institutioner (Alvesson & Sköldberg 2009). Av särskild betydelse är Habermas utveckling av begreppen den offentliga sfären och kommunikativt handlande liksom den eget utformade diskursetiken (Alvesson & Sköldberg 2009).

I hans genombrottsverk *Borgerlig offentlighet* från 1962, redogörs den borgerliga offentlighetens framväxt och nedgång. Här läggs också grunden till hans utveckling av offentlighetsteorin vilket i hög grad har präglat den moderna förståelsen av den offentliga sfären (Habermas 2003). Den borgerliga offentligheten karaktäriseras

enligt Habermas av den rationella kommunikationen, med rötter i 1700-talets upplysningsideal, som präglade de samtal som fördes i de nya sociala institutionerna – såsom kaffestugor, salonger och värdshus – och som inrättades under borgerlighetens framväxt. I takt med att denna nya typ av offentlighet bredde ut sig kunde borgerligheten också börja att mobilisera sig och bilda en motkraft till såväl staten som övriga samhällsklasser. Diskussionerna och de kritiska resonemangen blev på så vis avgörande i fastställandet av en offentlig mening, eller allmän opinion, eftersom alla hade möjlighet att delta – “alla” syftar här på den bildade och landägande delen av befolkningen, alltså de som tillskrevs medborgarskap. Den allmänna opinionen är av central betydelse i Habermas teori då den utgör den normativa grundprincip på vilken denna vilar. Det borgerliga samhället kan enligt Habermas delas in i tre sfärer: intimsfären, socialsfären och den borgerliga. I och med framväxten av den moderna monopolkapitalismen och förstatligandet av samhället har sfärerna formerats om och det har därmed uppstått en ny offentlighet. Denna präglas av att gränsen mellan privat och offentligt inte längre är tydligt urskiljningsbar. Vidare har den resonerande medborgaren gått från att vara producent till konsument. (Habermas 2003)

Av central betydelse för Habermas starkt hermeneutiskt influerade teori är idén om kommunikationens ömsesidiga natur och dess avgörande betydelse för det demokratiska samhällets utveckling (Alvesson och Sköldberg 2009). Det huvudsakliga syftet med Habermas teori är därför att visa på hur maktstrukturer kan undanröjas genom jämlik och rationell dialog där samtliga inblandade och berörda individer ska åtnjuta samma utrymme och respekt. Målet för denna typ av dialog bör enligt Habermas deliberativa utgångspunkt alltid vara att uppnå konsensus där alla deltagares åsikter och intressen ska tas tillvara (ibid). Genom denna konsensus säkerställs alla berörda subjekts inflytande över viktiga samhällsfrågor. Grundläggande förutsättningar för den rationella kommunikationen är dels individens förmåga till språklig interaktion och argumentation för den egna saken dels förmågan att infoga sig enligt de spelregler som reglerar den rationella kommunikationen (ibid). Dessa spelregler manifesteras i den diskursetik vilken Habermas utvecklat och vilken bygger på fyra grundprinciper:

- 1, Alla subjekt som har kompetens att tala och handla tillåts delta i diskursen.
- 2, Alla subjekt har rätt att ifrågasätta de argument och antaganden som uttrycks.
- 3, Alla har rätt att uttrycka sina attityder, önskningar och behov.

4, Inga talare bör hindras, vare sig av interna eller externa faktorer, från att utöva sina rättigheter i enlighet med den första och andra principen.

(Houston 2009, s. 1277)

Nancy Fraser utvecklar i sin artikel *Rethinking of the public sphere: A contribution to the Critique of Actually Existing Democracy* från 1990 en genomgripande kritik av Habermas beskrivning och förståelse av den offentliga sfären. Denna är enligt Fraser (1990) allt för exkluderande då den bortser från den mångfald av offentligheter som existerar vid sidan av varandra för att istället idealisera den borgerliga offentligheten, där det politiska subjektet framför allt utgjordes av den vita medelklassmannen. Fraser delar in sin kritik av den offentliga sfären i fyra punkter, där den första handlar om antagandet att enbart sammanförandet av individer från olika samhällsskikt ska tillförsäkra demokratiskt inflytande utan hänsyn till redan existerande maktstrukturer. Detta antagande är problematiskt då det enligt Fraser innebär att social jämlikhet inte utgör en nödvändig betingelse för politisk demokrati. (Fraser 1990)

Den andra punkten i Frasers (1990) kritik avser antagandet om att *en* offentlig sfär är bättre lämpad för att säkerställa ett demokratiskt inflytande än en mångfald av offentligheter. Det grundläggande problemet med denna idé är att en enda offentlighet inte kan ta hänsyn till ett samhälles mångfald av identiteter. Det är i detta avseende av oavkortad betydelse att underprivilegierade grupper tillåts artikulera sina behov och intressen utan krav på anpassning till den dominerande offentligheten och dess kulturella förgivettagandet. Dessa så kallade motoffentligheter fyller en viktig funktion genom att de dels fungerar som rum för omgruppering, dels som en arena där olika sociala gruppers argument gentemot den dominerande offentligheten kan ta form och artikuleras. Ett dilemma i Frasers resonemang är huruvida motoffentligheter kan undvika anta en separatistisk skepnad. I detta avseende innebär, enligt Fraser, själva begreppet motoffentlighet – med betoning på offentlighet – en utåtriktad orientering vilket skapar en grund för interaktion med andra offentligheter. Dessa offentligheter verkar dock inom ramen för en övergripande struktur enligt vilken vissa offentligheter ges företräde vilket också kan skapa konkurrens mellan olika offentligheter. (ibid)

I den tredje punkten kritiserar Fraser (1990) den binära uppdelningen av offentligt och privat och antagandet om att privata spörsmål inte hör hemma inom den offentliga sfären vilken enbart ska tjäna det allmänna goda. Frågan om vad som ska

rymmas inom den offentliga diskursen, såväl som vad som ska räknas som det allmänna goda bör enligt Fraser vara föremål för ständig förhandling. Dessa gränser bör därmed inte förstås som av naturen givna vilket Fraser illustrerar genom att visa på hur den feministiska rörelsen lyft frågor som tidigare ansetts vara av privat karaktär. (Fraser 1990)

Genom den sista och fjärde punkten ifrågasätter Fraser (1990) nödvändigheten av att göra en skarp distinktion mellan civilsamhället och staten. En mer framkomlig väg är enligt Fraser är att diskutera offentligheter i form av svaga och starka, där skillnaden mellan dessa är att den senare kategorin rymmer en beslutsfattande kapacitet såväl som opinionsbildande, medan den förra enbart fungerar opinionsbildande. Dessa olika offentligheter förhåller sig till varandra ömsesidigt vilket, enligt Fraser, öppnar upp för förståelse där även svaga offentligheter rymmer en politisk potential. Åtskillnaden är därmed inte lika stark som Habermas gör gällande. (ibid)

Ett dilemma för Habermas är enligt Axel Honneth (2003) hur dennes normativt anspråksfulla och likaledes universalistiska teori förmår förhålla sig till den enskilda individens särskildhet, något som härvidlag inte låter sig göras inom den praktiska diskursens ramar. En kompromiss blir i detta sammanhang Habermas åberopande av solidaritetsprincipen enligt vilken samtliga samtalspartner inom ramen för en diskurs har att erkänna varandra som unika enskilda personer vars livsöde är värda att beakta utan att för den sakens skull prioritera en individ framför någon annan (ibid). Utgångspunkten i Honneths kritik av Habermas är således att dennes teori i tillräcklig utsträckning inte förmår ta hänsyn till hur de konkreta moraliska erfarenheter individer gör i sin vardag sammanhänger med de kränkningar som ryms inom den sociala interaktionens normativa antaganden och som enligt Honneth kan beskrivas i termer av brist på erkännande (Heidegren 2002). Att åtnjuta erkännande bör i alla avseenden, enligt Honneth (1995a; 2003; 2007), betraktas som en nödvändighet för individens möjlighet att delta i den offentliga diskursen.

Samtidigt som Habermas teorier i högsta grad är relevanta inom en bibliotekskontext torde det, anser vi, finnas fog för att undersöka hur erkännandebegreppet kan användas för att belysa bibliotekets sociala funktion och de betingelser som reglerar den offentliga diskursen och vem som har tillgång till den. Den offentliga sfären som idé och begrepp är således relevant i föreliggande studie. Vi har dock valt att anlägga ett perspektiv som ligger närmre Frasers

utveckling av begreppet eftersom det gör det möjligt att belysa hur mindre offentliga sfärer samexisterar och utgör alternativ till den dominerande offentliga sfären. Ett dylikt perspektiv är enligt oss mer fruktbart för att kunna undersöka och belysa de samtal och aktiviteter som sker inom ramen för de offentliga biblioteken. (ibid)

Erkännandebegreppet enligt Honneth

Axel Honneth är en tysk filosof verksam vid Institut für Sozialforschung i Frankfurt am Main som sedan 1990-talet, med utgångspunkt i kritisk teori, bidragit till att utveckla erkännandebegreppet (Honneth 2003). Utgångspunkten i Honneths kritiska samhällsteori är att människan är beroende av erkännande för att utveckla en fungerande personlig identitet tillika en positiv relation till sig själv. Detta fundamentala behov iscensätter hos individen en kamp för erkännande vilken hämtar sin drivkraft ur moraliska konflikter som uppstår i de möten vi gör med vår omgivning (ibid). Det är i dessa vardagliga intersubjektiva erfarenheter som Honneths kritiska samhällsteori tar sin utgångspunkt och sålunda positionerar sig som en alternativmodell till den av Habermas utformade teorin om rationellt kommunikativt handlande (Heidegren 2002).

Av central betydelse i Honneths teori om erkännande är moralens funktion när det kommer till att utforska betingelserna för ett gott liv (Honneth 2003). Moralen betraktas härvidlag som en förutsättning för individens egna utforskande av vad som innebär det goda inom ramen för det egna perspektivet. Det föreligger i sammanhanget ett nära samband mellan moraliska normer och intersubjektivt erkännande. Detta samband kan förklaras utifrån det faktum att det är övertagandet av moraliska plikter som ligger till grund för vår identitetsbildning vilken, enligt Honneth, måste förstås som en intersubjektiv process. Utifrån detta synsätt innebär varje moralisk kränkning ett förvägrat erkännande. Följaktligen kan endast den individ som, genom ett reflexivt förhållningssätt till sitt liv, tillskansat sig en kvalitativ måttstock för detsamma kränkas moraliskt. Vad som definierar en moralisk kränkning är således individens upplevelse av att inte åtnjuta erkännande i paritet med sin självförståelse snarare än den faktiska skadan som den kränkande handlingen resulterar i, i form av fysisk, rättslig eller social art. (Honneth 2003)

Begreppet erkännande har, enligt Honneth (2003), inom moralfilosofin, en mångfasetterad och ofta svårfångad betydelse där begreppets normativa innehåll förändras beroende på användningssätt. Olika användningsområden implicerar här skilda normativa innehåll vilket tydligast åskådliggörs genom hur universalistiska

krav på likabehandling inte sällan hamnar på kollisionkurs med de faktiska moraliska åtaganden vi har att hantera i vår vardag, exempelvis inom de primärrelationer och sociala gemenskaper vi befinner oss i. En ambition i Honneths teori om erkännande är att förklara hur dessa skilda moraliska perspektiv kan förstås som springande ur en gemensam källa inom vilkens ramar de olika moraliska perspektiven kan tillmätas ett gemensamt normativt fundament. En sådan ambition nödvändiggör, enligt Honneth, en återgång till Hegels tredelade erkännandebegrepp där individens kamp för erkännande utspelar sig inom tre olika sfärer i form av en kärlekens sfär, en rättslig sfär samt en statlig sedlighets sfär. (Honneth 2003)

Honneths modell för erkännande bygger vidare på Hegels verk så till vida att han urskiljer tre olika livsområden eller sfärer – en intim, en rättslig och en social – inom vilka den moraliska kampen för erkännande utspelar sig (Honneth 2003). Mot respektive sfär svarar här, enligt Honneth (ibid), en praktisk självrelation med vilken avses individens egna medvetande om det handlingsutrymme beträffande förmågor, rättigheter och status som denne åtnjuter. Den intima sfären avser, enligt Honneth (1995a), de relationer vi har till familj, nära vänner samt erotiska relationer. Centralt inom denna sfär är utvecklandet av självförtroende, vilket kan förstås i termer av den trygghet individen uppnår genom att de mest basala behoven låter sig artikuleras (Honneth 2003). Dessa behov kan i sin tur hotas eller förnekas individen, vilket Honneth (2003) benämner som missaktning. Exempel på missaktning inom den intima sfären utgörs av fysisk misshandel eller tortyr. Den praktiska självrelationen i den rättsliga sfären handlar, enligt Honneth (1995b; 2003), om individens upplevelse av att betraktas som moraliskt tillräckelig. Genom att erhålla en sådan typ av erkännande utvecklar individen en självaktning och självrespekt. Missaktning i den rättsliga sfären föreligger, enligt Honneth (2003), då individens omdömesförmåga ifrågasätts så till den grad att individen berövas sina rättigheter. Här kan bedrägeri eller institutionaliserade orättvisor, i form av förnekande av vissa gruppers rättsliga skydd, tjäna som exempel. Den tredje och sista självrelationen som Honneth (ibid) pekar ut hänför sig till den sociala sfären och består i medvetandet om att i egenskap av subjekt vara i besittning av värdefulla förmågor vilka hos individen genererar en känsla av egenvärde, närmare bestämt en självkänsla. Denna typ av erkännande inkluderar upplevelsen av att i egenskap av subjekt tillmätas betydelse inom en specifik social gemenskap. Missaktning inom den sociala sfären är således för handen då individen nekats erforderlig respekt och uppskattning vilket kan ta sig uttryck i såväl ignorans som förödmjukelse. Stigmatisering av grupper kan i detta sammanhang utgöra ett exempel, liksom det faktum att inte bli hälsad på (ibid).

Dessa tre former av erkännande – kärlek, rättigheter och solidaritet – utgör tillsammans förutsättningen för en positiv självrelation, vilken i sin tur gör det möjligt för individen att utveckla och upprätthålla en egen identitet, en omständighet som i sista ledet banar väg för individuellt självförverkligande (Heidegren 2002). I denna uppsats kommer Honneths tredelade erkännandebegrepp att tas i bruk för att synliggöra hur bibliotekets verksamhet – och därmed också bibliotekariers yrkesvardag – relaterar till de sfärer tillika former av erkännande som Honneths teori bygger på. Honneths erkännandebegrepp förefaller, menar vi, särskilt relevant mot bakgrund av den allt mer påtagliga sociala funktion som biblioteket i många avseenden idag tycks fylla och som vi kommer att redogöra för under kapitlet tidigare forskning.

Frasers statusmodell

Nancy Fraser är en amerikansk filosof och professor vid New School for Social Research i New York. Liksom Honneth representerar hon den moderna kritiska teorin där hennes teoretiska ambition består i att utveckla förståelsen för social rättvisa i ljuset av det post-westfaliska samhällets politiska fokusförskjutning från klass och ekonomi till status och identitet (Fraser & Honneth 2003; Fraser 2003; 2011). Fraser har i likhet med Honneth ägnat uppmärksamhet åt erkännandebegreppet där hon positionerar sig kritiskt till den senares normativa monism och subjektiva utgångspunkt. Att härleda den kritiska teorins normativa kärna till det enskilda subjektets upplevelser och erfarenheter av orättvisa är enligt Fraser ett vanskligt företag, varför hon istället hämtar sin empiriska utgångspunkt hos vad hon benämner som de samtida folkparadigmen omfördelning respektive erkännande (Fraser & Honneth 2003). Termen folkparadigm avser i detta sammanhang de etablerade normativa diskurser genom vilka förståelsen av social rättvisa formas och manifesteras. Kännetecknande för folkparadigmen är dess delvis kontextuella oberoende – de är med andra ord inte bundna till en specifik sfär eller social rörelse utan de transcenderar dylika gränser. Folkparadigmen bör dock inte betraktas som statiska över tid, vilket gör att de i dagsläget identifierade paradigmen kan ersättas av nya former av diskurser. Frasers (ibid) utgångspunkt är således icke-subjektiv i den bemärkelse att den varken speglar enskilda individer eller sociala gruppers krav.

Fraser (Fraser & Honneth 2003) beskriver hur den ökade tonvikten på identitet under slutet av 1900-talet iscensatt en konflikt mellan ovan nämnda folkparadigm där socioekonomisk omfördelning fått minskat fokus till förmån för kulturellt

erkännande. Kulturellt erkännande är här avhängigt individens position i den kulturellt institutionaliserade statusordningen medan omfördelning härleds till materiella orättvisor orsakade av det ekonomiska systemet. Fraser (2003) problematiserar det faktum att ovan nämnda folkparadigm historiskt sett har betraktats som varandras antiteser. Hennes teoretiska ansats går därför ut på att förena dessa koncept inom ramen för en kritisk teori för social rättvisa. Genom sin statusmodell avser Fraser (2003; Fraser & Honneth 2003) att synliggöra hur orättvisor i mycket liten utsträckning går att härleda till uteslutande status eller ekonomisk snedfördelning då dessa är intimt sammantvinnade och förstärker varandra dialektiskt. För att synliggöra inom respektive kategori verk samma mekanismer är det enligt Fraser (2003) dock en heuristisk nödvändighet att göra en analytisk distinktion mellan krav på erkännande och omfördelning. Inte desto mindre är det omöjligt att reducera den ena formen av orättvisa till den andra. Det dualistiska perspektiv som Fraser anlägger får som följd att orättvisor i hög utsträckning kräver flerdimensionella åtgärder i form av både ekonomisk omfördelning och erkännande (Fraser & Honneth; 2003; Fraser 2003).

De åtgärder som Fraser (2003) föreslår för att komma till rätta med såväl statusbetingade som ekonomiskt avhängiga orättvisor kan delas in två kategorier vilka Fraser benämner som å ena sidan *affirmativa* och å andra sidan *transformativa*. Affirmativa åtgärder karaktäriseras av att de är kompensatoriska och tillfälliga i sin natur medan transformativa syftar till att i grunden förändra de strukturer som ligger till grund för orättvisorna. Exempel på affirmativa åtgärder som syftar till att motverka ekonomisk snedfördelning är olika typer ekonomiska bidrag, vilka åtnjuts av såväl individer som grupper. Denna typ av ekonomisk omfördelning är historiskt sett starkt förknippad med den liberala välfärdsstaten. Transformativ omfördelning förutsätter, enligt Fraser, åtgärder som syftar till att stärka den offentliga sektorn och demokratisera det ekonomiska systemet. När det gäller brist på erkännande kan affirmativa metoder bestå i tillfälliga åtgärder syftande till att uppvärdera en specifik grupps kollektiva identitet medan transformativa åtgärder kräver en dekonstruktion av rådande identiteter. (Fraser 2003).

En central aspekt som skiljer Fraser från Honneth är vad som bör utgöra det normativa innehållet i den kritiska teorin (Fraser & Honneth 2003). Här kritiserar Fraser Honneths hegelianska arv vilket i stor utsträckning bygger på psykologiska antaganden där det enskilda subjektets identitetsutveckling utgör möjlighetsbetingelsen för det goda livet varigenom den sociala rättvisan, enligt Honneth, manifesteras. En sådan monistisk utgångspunkt, i vilken

erkännandebegreppet är den överordnade moraliska kategorin, kväver, i och med dess förgivettaganden avseende kriterierna för ett gott liv, den kritiska och emancipatoriska potentialen i Honneths kritiska teori. Vidare tenderar en dylik utgångspunkt och förklaringsmodell, enligt Fraser, att psykologisera sociala orättvisor och därmed också skuldbelägga individen för dennes situation snarare än att belysa strukturella hinder. För att undslippa denna problematik menar Fraser att det normativa idealet i en kritisk teori snarare bör utgöras av jämlikt deltagande, där omfördelning och erkännande måste ses som två ömsesidigt oreducerbara och likvärdiga kategorier. (Fraser & Honneth 2003)

Inom ramen för denna uppsats ser vi att Frasers teori kan vara användbar för att skapa en vidgad förståelse för erkännandebegreppet. Snarare än att ställa Honneth och Frasers förståelser av social rättvisa mot varandra tycker vi oss se att dessa i viss mån kan komplettera varandra, så till vida att Fraser i större utsträckning än Honneth tar utgångspunkt i strukturella faktorer. Frasers distinktion mellan affirmativa och transformativa åtgärder kan, anser vi, på ett förtjänstfullt sätt tjäna som grund för diskussionen om hur biblioteket kan bidra till social rättvisa.

Likabehandlingens normativa begränsningar

En central utgångspunkt i Honneths erkännandeteori är, som vi tidigare nämnt, att vad som bör gälla som den moraliska utgångspunkten för vårt handlande skiljer sig beroende på i vilken sfär en viss handling äger rum (Honneth 2003). Honneth (ibid) utmanar här föreställningen om likabehandlingen i egenskap av universalistisk princip, så till vida att denna måste kompletteras med å ena sidan omsorgsprincipen och och andra sidan solidaritetsprincipen. Mellan dessa moraliska principer råder sällan ett harmoniskt förhållande så till vida att olika moraliska anspråk kan kollidera med varandra. Ett exempel som Honneth (ibid) nämner är till exempel hur man inom en familj är förpliktigad att erkänna varandra i egenskap av såväl likaberättigade individer som medlemmar av en unik gemenskap präglad av kärlek och omsorg. Vad som kännetecknar en omsorgshandling är, enligt Honneth (ibid), att den bygger på asymmetriskt deltagande i en annan människas liv. Denna typ av handlingar är centrala i nära relationer och utgör enligt Honneth (ibid) rentav en möjlighetsbetingelse för individens utveckling till ett moraliskt självständigt subjekt. Det är nämligen genom praktiserandet av omsorgshandlingar som vi blir förmögna att föreställa oss en tredje persons lidande. Att begagna sig av omsorgshandlingar är emellertid inte riskfritt eftersom dessa per automatik sätter principen om likabehandling ur spel och följaktligen berövar mottagaren dess ställning som autonom. Således bör omsorgshandlingar endast ses som legitima i

nödfall, det vill säga när likabehandling i egenskap av moralisk princip är uppenbart otillräcklig. Till de nödställda räknas, enligt Honneth (ibid) personer som av olika anledningar inte förmår ta plats i praktiska diskurser och därmed förnekas möjlighet att offentligt artikulera sina upplevelser och synpunkter. Ett sådant perspektiv på nöd i kombination med de moraliska förpliktelser som detta tillstånd implicerar banar, menar vi, väg för en delvis ny förståelse för bibliotekets roll i arbetet med socialt exkluderade individer och grupper. Omsorgen torde härvidlag utgöra en nödvändig moralisk referenspunkt utifrån vilken de praktiska strävandena att uppnå likabehandling inom bibliotekets väggar kan orientera sig (jmf Honneth 2003).

Vid sidan av omsorgsprincipen utgör även solidaritetsprincipen en viktig moralisk kontrapunkt i förhållande till principen om likabehandling. Denna ger, som vi tidigare berört, vid handen att var och en i egenskap av medlem inom en praktisk diskurs har att erkänna varandra inte bara som likaberättigade utan även unika individer vars välgång det är viktigt att beakta. Till skillnad från omsorgen innebär solidariteten, enligt Honneth (2003), att det ömsesidiga engagemanget gäller alla i samma utsträckning, vilket utesluter alla former av asymmetriskt deltagande där enskilda individer privilegieras. Solidariteten är alltid, enligt Honneth knuten till en specifik gemenskap vars medlemmar delar såväl etiskt grundade målsättningar som värderingar. En sådan gemenskap förutsätter förekomsten av kollektiva erfarenheter i form av lidande och social kamp. Honneth utesluter inte att det, under specifika omständigheter, kan uppstå en solidaritet som transcenderar olika kulturer och som förmår inrymma hela mänskligheten. Detta strävansmål för solidariteten hyser, medger Honneth, en utopisk dimension, så till vida att den förutsätter en så pass vid och flexibel gemenskap att ingen livsform exkluderas. Solidaritet som erkännandeform får sitt praktiska uttryck genom att individen röner uppskattning utifrån sin särskildhet och det egna bidraget till samhällsnyttan. I en bibliotekskontext skulle detta, enligt vår uppfattning, kunna innebära att i egenskap av individ känna sig välkommen och värdefull inom bibliotekets väggar. (Honneth 2003)

Vad som kännetecknar en moralisk självständig individ är, enligt Honneth (2003), förmågan att på ett ansvarsfullt och kontextkänsligt sätt navigera utifrån de moraliska referenspunkter som ovan nämnda principer utgör. Detta förutsätter, menar han, ett affektivt deltagande präglad av en öppenhet inför den andres konkreta situation. Heidegren (2009) beskriver hur erkännande framför allt handlar om att hitta rätt avstånd i mötet med den andra och hur denna förmåga är avhängigt just en sådan lyhördhet och öppenhet. Då biblioteksyrket idag rymmer en allt mer påtaglig social dimension, torde de teoretiska begrepp som Honneth (2003) tillhandahåller,

förefalla allt mer relevanta inom en bibliotekskontext. Detta såväl när det gäller att skapa en vidgad förståelse för det goda mötets betingelser som i syfte att säkerställa en atmosfär på biblioteket där alla känner sig välkomna.

Erkännandets dimensioner i det moderna samhället

Även om Honneth (2007) hämtar inspiration från en rad olika marxistiska teoretiker ifrågasätter han den marxistiska historiematerialismens antagande att historiska och samhällseliga och historiska processer formas genom samhällsklassernas kamp om produktionsmedlen. Honneth menar att dessa processer snarare bör förklaras genom individer och grupper normativa anspråk på intersubjektivt erkännande. Eftersom denna erkännandekamp utgår från en strävan efter att uppmärksamma och förändra förtryckande normer och orättvisor i samhället är den, enligt Honneth, moraliskt motiverad och djupt integrerad i historiska, sociala och kulturella processer. (Honneth 2007)

Honneth beskriver hur individens möjlighet till erkännande är intimt sammanbunden med den sociala klass denne tillhör. Honneth refererar i sammanhanget till Bourdieus kultursociologiska studier för att åskådliggöra hur den samhällseliga kulturen är en spegling av rådande maktförhållanden och hur den i hög grad formas av de övre skikten i samhället. Möjligheterna att formulera krav på erkännande är därmed avhängigt gruppens sociala status. Honneth beskriver vidare hur det inom det kapitalistiska samhället har utvecklats två kontrollmekanismer vilka syftar till att dämpa möjligheter till gemensamma artikulationer av orättvisor och därmed upprätthålla den kulturella hegemonin. Den första processen benämner han *kulturell exkludering*. Här anknyter Honneth till Foucaults diskursanalys för att förklara hur handlingar och föreställningar begränsas utifrån rådande diskurser. Den andra processen benämner han *institutionell individualisering*, vilken åsyftar de strategier genom vilka staten eller andra organisationer stävjar möjligheter för grupper att formulera gruppsspecifika upplevelser. Dessa processer är i regel långsiktiga och komplexa och kan exempelvis inbegripa nedmontering av den gemensamma kommunikativa infrastrukturen eller etablerandet av konkurrensorienterade kulturer på arbetsplatser. Samtidigt innebär arbetsfördelningen i det kapitalistiska samhället att det finns ett begränsat utrymme för individer att reflektera över och diskutera hur övergripande samhällsstrukturer sammanhänger med det egna livet. Det finns således en avsaknad av tid och möjligheter för individer att abstrahera sina egna erfarenheter av orättvisor och översätta dessa i gemensamma värdesystem. (Honneth 2007)

Den ojämlika fördelningen av socialt erkännande, kulturell bildning och möjligheter till arbete innebär att individer från socialt underprivilegierade grupper har sämre möjligheter till självutveckling (Honneth 2007). Samhället måste därför, enligt Honneth (ibid), utveckla och etablera stödmekanismer som möjliggör för sociala rörelser att formulera deras krav på erkännande. Trots det faktum att många människor, i och med det kapitalistiska samhället, har åtnjutit en förbättrad levnadsstandard, torde det, i enlighet med ovan förda resonemang existera oartikulerade upplevelser av orättvisor som förblir dolda i den individualiserade kampen för erkännande (Honneth 2007; 2014). I vilken mån biblioteket kan utgöra en dylik stödmekanism är något som kommer att undersökas i föreliggande studie.

Honneth inom biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning

Kajberg (2013) menar att det inom dagens B&I-forskning finns en avsaknad av kritiska perspektiv på folkbibliotekets framtida uppdrag. Denne betonar hur det rådande samhällsklimatet, vilket präglas av konkurrens och ekonomiska åtstramningar, i kombination med ett informationslandskap i ständig förändring, ställer nya krav på folkbiblioteken när det kommer till att legitimera den egna verksamheten. Av central betydelse är här för biblioteken att inte endast betrakta sig som tillhandahållare av information och kultur utifrån marknadsmässiga principer utan istället orientera sig mot en mer samhällelig och till lokalsamhället anpassad funktion. En sådan inriktning bör, menar Kajberg, följaktligen erhålla ett ökat fokus inom B&I-forskningen, bland annat genom en omprövning av bibliotekets såväl normativa som teoretiska fundament. För åstadkomma en dylik kritisk analys är det emellertid nödvändigt att inhämta teoretiska verktyg från andra akademiska discipliner än B&I-forskningen. Kajberg visar själv prov på detta genom att ta i bruk Honneths erkännandeteori varur han utvinnet ett antal för folkbiblioteks-sfären relevanta koncept såsom erkännandets praktiska uttryck, den demokratiska moralens innehåll, institutionella hinder för demokrati samt människors möjlighet till deltagande i den offentliga sfären och politiska diskurser. Att betrakta biblioteksverksamheten utifrån dessa normativt anspråksfulla koncept kan, enligt Kajberg, bidra till att berika diskussionen om folkbibliotekets sociala funktion men även till att skapa en teoretisk grundad kritik mot teknokratiska och ekonomistiska utvecklingsideal. Vidare kan de begrepp och koncept som Honneths teori erbjuder tjäna som grund för såväl formulering som implementering av ett mer normativt och demokratiskt förankrat biblioteksuppdrag genom att de relateras till

inom folkbibliotekskontexten existerande instressesfärer, aktiviteter och spörsmål vilka på olika sätt berör demokratiska principer och social frihet. (Kajberg 2013)

Ytterligare två forskare inom den danska B&I-forskningen som tar i bruk Honneths teori är Nanna Kann-Christensen och Jack Andersen (2009). Liksom Kajberg (2013) pekar de på nödvändigheten för biblioteken att förstå sig som en plats som kan utgöra en kvalitativ skillnad för specifika samhälleliga grupper i deras specifika sociala och kulturella liv, snarare än att vara en plats som tillhandahåller ett allt mer marknadsmässigt utbud av böcker, aktiviteter och information. Av central betydelse är här att skapa förväntningar på biblioteket som en lågintensiv mötesplats med ett normativt åtagande. Det är i detta sammanhang som Kann-Christensen och Andersen åberopar Honneths tredelade erkännandebegrepp. Ett problem med föreställningen om bibliotekens demokratiska funktion är nämligen, enligt Kann-Christensen och Andersen, att den är sprungen ur en samhällskontext inom vilken sociala orättvisor definieras utifrån uteslutande ekonomiska termer medan dagens sociala orättvisor i lika hög grad härstammar ur en brist på erkännande. En omständighet som i dagens samhälle utgör ett hinder för erkännande av såväl individer som specifika sociala grupper är att det saknas offentliga arenor där oartikulerade upplevelser av orättvisor kan formuleras och därmed vinna legitimitet på en generell eller kollektiv nivå. Att uteslutas från den offentliga diskursen omöjliggör eller försvårar utvecklingen av individens identitetsutveckling och känsla av tillhörighet i samhället, vilket i förlängningen utgör ett hot mot demokratin. Genom ett aktivt och lyhört förhållningssätt gentemot lokalsamhället kan biblioteken, menar Kann-Christensen och Andersen, bidra till att identifiera och lyfta fram ovan nämnda oartikulerade behov. Ett sådant arbete, blir enligt författarna, synonymt med kulturell utveckling vilket de också menar är vad bibliotekets uppdrag i det moderna samhället bör handla om. (Kann-Christensen & Andersen 2009)

Kann-Christensen och Andersen visar liksom Kajberg på Honneths relevans inom B&I-forskningen, varför ovan refererade studier förefaller relevanta som referenspunkter i denna uppsats. Föreliggande studie kan också, genom sitt praktikinära fokus beträffande bibliotekariers upplevelser av folkbibliotekets uppdrag, betraktas som ett komplement till dessa, utifrån vår uppfattning, väsentliga bidrag

Tidigare forskning

Något som präglar B&I-forskningen är dess fragmentariska karaktär (Nolin & Åström 2010). Det tycks härvidlag råda en viss oenighet kring centrala frågor som vad disciplinen består i, vad den bör ägna sig åt och på vilket sätt (ibid). En svensk forskare som har involverat sig i denna metavetenskapliga diskussion är Joacim Hansson (2005). Han betonar vikten av forskning som kritiskt undersöker folkbiblioteket i förhållande till det omgivande samhället, i synnerhet utifrån folkbibliotekets demokratifrämjande uppdrag. Såväl vår studie som lejonparten av den forskning som vi redogör för har just en sådan inriktning.

Detta kapitel inleds med avsnittet *Social rättvisa i en bibliotekskontext*. Här ges en introduktion till forskning som belyser social rättvisa i en bibliotekskontext. Under rubriken *Biblioteket som offentligt rum* lyfts framför allt forskning som kretsar kring biblioteket i egenskap av mötesplats. Därpå följande avsnitt *Det utvidgade uppdraget* presenteras forskning som undersöker hur bibliotekets roll och funktion och hur denna tycks vara stadd i förändring. Avsnittet *Från gränssnitt till samarbetspartner* kretsar kring referenssamtalet⁵ och mötet mellan bibliotekarie och besökare. Kapitlet avslutas med rubriken *Den aktiva bibliotekarien – från idé till handling*. Här undersöks olika yrkesetiska aspekter av bibliotekarieyrket.

Social rättvisa i en bibliotekskontext

De brittiska biblioteksforskarna John Pateman och John Vincent (2010) konstaterar i sin bok *Public Libraries and social justice* att det råder en brett förankrad uppfattning om att offentliga bibliotek är öppna för alla även om det, enligt dem, finns gott om bevis som pekar på att så inte är fallet. I en tid då de ekonomiska klyftorna ökar och bibliotekets existensberättigande ifrågasätts är det, menar de, en nödvändighet att biblioteket som institution överger sin auktoritära roll för att istället ta sikte på att utgöra en relevant funktion i lokalsamhället. En sådan omprövning av det egna uppdraget kräver, enligt Pateman och Vincent (ibid), en kritisk granskning av den egna yrkesidentiteten, bland annat utifrån två av dess kärnkoncept i form av rättvisa och neutralitet och hur dessa praktiskt tar sig uttryck när det gäller att motverka social exkludering. Nedan redogörs för hur begreppet social rättvisa tidigare studerats i en bibliotekskontext.

⁵Med referenssamtal avses den interaktion som äger rum mellan bibliotekarie och besökare i syfte att tillfredsställa den senares informationsbehov.

Pateman och Vincent (2010) beskriver hur det inom bibliotekarieprofessionen tycks råda ett spänningsförhållande mellan traditionella biblioteksrelaterade kunskaper och mer allmänna kunskaper som krävs för att möta behov i lokalsamhällets och hur detta kan utgöra ett hinder från att arbeta på ett relevant och behovsorienterat sätt gentemot den miljö där man verkar. Patemans och Vincents (ibid) översikt visar att biblioteket kan utgöra en skillnad i lokalsamhället genom att bidra till samhälleligt deltagande och välmående. Detta kan ske genom att man engagerar sig i olika former av lärande, såväl informella som formella, samt genom att tillhandahålla forum som främjar relationsskapande och utvecklandet av sociala nätverk i lokalsamhället. Pateman och Vincent (ibid) nämner i sammanhanget även funktionen att tillgodose människors informationsbehov genom att utgöra en länk mellan människor och relevanta samhällsresurser. En viktig del i detta arbete är menar de att i högre utsträckning spegla lokalsamhällets mångfald av identiteter, något som idag försvåras av att personalsammansättningen på bibliotek tenderar att vara homogen.

Amelia Gibson et al. (2017) pekar även de på hur biblioteket som institution är präglad av olika sociala värderingar vilka begränsar människor i deras interaktion med såväl bibliotekets service som dess olika informationsresurser. Dessa värderingar speglar enligt Gibson et al. (ibid) i regel, de dominerande samhällsgruppernas sociala och politiska intressen och bidrar följaktligen till att begränsa bibliotekets engagemang i sociala rörelser och frågor som rör lokalsamhället. Neutralitetsprincipen används inte sällan som en förevändning för att hålla distans till denna typ av samhälleligt engagemang och blir därmed ett sätt för bibliotekarier att undvika känsliga frågor, vilket författarna bland annat exemplifierar genom amerikanska biblioteks passiva agerande i samband med *Black Lives Matters*-rörelsens framväxt. Gibson et al. (ibid) pekar i sammanhanget på hur biblioteket hade kunnat utgöra en plattform för social mobilisering genom att exempelvis anordna samtalsforum, bjuda in föreläsare och anordna aktiviteter med koppling till rörelsen. Även de amerikanska biblioteksforskarna Ursula Gorham, Natalie Greene Taylor och Paul T. Jaeger (2013) ifrågasätter neutralitetsprincipens starka ställning inom biblioteket då den riskerar att kväva bibliotekariernas egna moraliska plikt känsla. Snarare än att luta sig mot neutralitetsprincipen behöver bibliotekarier utveckla en djupare förståelse för koncept som social rättvisa och mänskliga rättigheter. Avsaknaden av en enhetlig förståelse kring dessa begrepp och hur de relaterar till den egna yrkesrollen riskerar, enligt författarna, att leda till att bibliotekarier blir passiva i diskussioner som kretsar kring biblioteksverksamheten (Gorham et al. 2013). Ovan nämnda

spänningsförhållande mellan neutralitet och socialt engagemang är något som vi kommer att ägna uppmärksamhet åt i denna uppsats, då det i allra högsta grad får betydelse för hur det normativa uppdraget ska tolkas.

I en svensk kontext har folkbibliotekens förmåga att bidra till samhällelig inkludering uppmärksammats av såväl biblioteksforskaren Joacim Hansson (2005) som sociologen Mikael Stigendal (2008). Den senare riktar i sin bok *Biblioteket i samhället - en gränsöverskridande mötesplats?* fokus mot hur biblioteket kan fungera som en länk mellan vad han benämner som samhällets utanför- respektive innanförskap. Stigendal betonar vikten av ett kritiskt förhållningssätt till utanförskapet som begrepp så till vida att han menar att det alltid måste betraktas i relation till ett innanförskap, vilket rymmer barriärer för såväl faktiskt som upplevt deltagande. Stigendal gör en distinktion mellan hårda och mjuka gränser för innanförskap där de förra avser konkreta omständigheter i form av de faktiska ramar som anger förutsättningarna för deltagande medan de senare avser upplevelsen eller känslan av deltagande. En utgångspunkt i Stigendals resonemang är att biblioteket och därmed också bibliotekets personal utgör representationer av samhället och därmed även dess innanförskap. Karaktäristiskt för folkbibliotekens verksamhet är, enligt Stigendal, att dess hårda gränser är låga i jämförelse med andra platser och institutioner samhället, vilket bidrar till en inkluderande potential. Han identifierar, inom en bibliotekskontext, tre olika former av hårda barriärer vilka härrör till målgrupp, resurser och ordning. Genom att rikta sig till alla liksom att tillhandahålla ett kostnadsfritt utbud utan krav på motprestation (bortsett från att inte störa den allmänna ordningen), innehar biblioteket en unik potential när det kommer till att överbrygga samhälleligt utanför och innanförskap. (Stigendal 2008)

När det gäller innanförskapets mjuka gränser – det vill säga de som utgör barriärer för känslan av deltagande – pekar Stigendal (ibid) ut förekomsten av direktkontakt mellan bibliotekspersonal och besökare som synnerligen betydelsefull. Genom ett öppet och utforskande förhållningssätt liksom en bred kunskapssyn vilken tillvaratar varje individs unika meningssammanhang kan bibliotekspersonalen öka möjligheten för att deltagande i biblioteksrummet inte bara är materiellt betingad utan även förankrad i människors mentala upplevelser (ibid). Hansson (2005) lyfter fram hur folkbiblioteket, historiskt sett, har haft en viktig roll i lokalsamhället genom att utgöra en motkraft till de exkluderingsmekanismer som bland annat Giddens synliggör. Dessa innebär bland annat en uteslutning av samhällets mest underprivilegierade grupper, vilka på grund av etniska, religiösa eller ekonomiska faktorer ställs utanför samhället, exempelvis i form av arbetslöshet. Hansson (ibid)

ser en överhängande risk att dessa redan etablerade exkluderingsmekanismer förstärks av vad han benämner som det nya kunskapssamhället där människors förmåga att tillgodogöra sig informationsteknologiska kunskaper utgör en förutsättning för deltagande. Hansson beskriver hur nedmonteringen av välfärdssamhället gör det angeläget att bejaka de politiska instrument som alltjämt finns tillgängliga för att motverka ovan nämnda uteslutningsmekanismer. Detta kräver menar Hansson (ibid) ett aktivt och demokratiskt medvetet arbete vilket värnar biblioteket som en plats för meningsskapande, fritt kunskapssökande och offentlig dialog.

Liksom Hansson ägnar den amerikanska biblioteksforskaren John Gehner (2010) uppmärksamhet åt hur biblioteket kan arbeta på ett mer inkluderande sätt. För att utgöra en relevant resurs måste biblioteket i högre grad involvera det omgivande samhället i utformandet av verksamheten. En viktig del i detta arbete handlar om att identifiera olika former av hinder som gör att människor inte söker sig till biblioteket. Gehner betonar i sammanhanget hur mötet mellan bibliotekarie och besökare är avgörande för huruvida biblioteket förmår utgöra en relevant resurs för socialt exkluderade människor. Att få till stånd ett gott möte kräver en beredskap från bibliotekariens sida att frånga sin auktoritära roll och istället möta besökaren på en jämlik nivå. Detta blir i synnerhet viktig i mötet med missgynnade grupper och individer eftersom biblioteket, i egenskap av offentlig institution, i viss mån också kan betraktas som en del av en förtryckande struktur. (Gehner 2010)

Detta avsnitt har syftat till att undersöka hur begreppet social rättvisa kan förstås inom en bibliotekskontext. Nedan följer en redogörelse för forskning, huvudsakligen med utgångspunkt i kritisk teori, som riktar uppmärksamhet mot biblioteksrummet och dess olika funktioner.

Biblioteket som offentligt rum

I antologin *Critical Theory for Library and Information Science* (Leckie & Buschman 2010) lyfter redaktörerna den kritiska teorins relevans för B&I-forskningen. Habermas teoretisering av den offentliga sfären tycks i många avseenden utgöra relevant begreppsapparat inom B&I-forskningen (se till exempel Andersen & Skouvig 2006; Andersen 2005; Kann-Christensen Andersen 2009; Olsson Dahlquist 2019; Buschman 2003; 2006; 2010; 2017; 2019; Johnston & Audunson 2017; Engström & Rivano Eckerdal 2017). I Audunsons et al. (2019) litteraturstudie, framhålls hur Habermas teorier blivit allt mer tongivande inom såväl europeisk som anglosaxisk B&I-forskning. Genom Habermas definition av

begreppet möjliggörs en bredare kontextualisering och analys av biblioteksverksamheten som offentlig institution situerad i en specifik samhällsstruktur med särskilda rums- och tidsmässigt reglerade kommunikativa förutsättningar. Ett exempel på dylik forskning är John Buschmans (2003) studie *Dismantling the public sphere: situating and sustaining librarianship in the age of the new public philosophy*, vilken undersöker det moderna bibliotekaryrket och dess utmaningar i en brittisk kontext. I studien beskriver Buschman hur den offentliga sektorn i allt högre grad har anammat en marknadsekonomisk rationalitet, enligt vilken utbud och efterfrågan är en styrande princip. Detta förhållningssätt ställs i kontrast till det demokratiska och folkbildande uppdrag som de offentliga biblioteken traditionellt sett varit förknippade med. Buschman aktualiserar här den offentliga sfären som begrepp för att analysera hur dessa förändringar påverkar de offentliga bibliotekens demokratifrämjande uppdrag. (Buschman 2003).

En studie inom den norska B&I-forskningen där offentlighetsteori tas i bruk är Jamie Johnstons och Ragnar Audunsons (2019) studie *Supporting immigrants' political integration through discussion and debate in public libraries* som undersöker konversationsbaserade program på folkbibliotek i Norge. I studien framkommer att folkbiblioteket har potential att bidra till ökad social integration samtidigt som det också kan bidra till att stärka invandrares möjlighet att göra sig hörda i den offentliga diskursen. Studien pekar på fyra sätt som biblioteken kan bidra till formationen av en mer inkluderande offentlig sfär: genom att bidra till ökad språklig kompetens, genom att utvidga deltagarnas sociala nätverk, genom sitt arbete med informationsförmedling och i egenskap av facilitator av olika former av samtal. Ragnar Audunson (2005) för ett liknande resonemang i en tidigare artikel och menar att det offentliga biblioteket i dagens mångkulturella och digitaliserade samhälle fyller en viktig demokratisk funktion i form av en lågintensiv mötesplats där människor kan mötas, bygga relationer och utbyta åsikter. Även den norske biblioteksforskaren Andreas Vårheim (2014) betonar bibliotekens viktiga funktion i egenskap av mötesplats, och hur denna funktion kan ha positiva effekter på tilliten gentemot institutionen. Hans forskning visar att biblioteken kan ha en viktig funktion att spela för nyanlända personer, framför allt i ett initialt skede, där dessa personer saknar förankring i samhället. Biblioteket kan då fungera som en välkomnande institution med möjlighet att finna en värdegemenskap med övriga biblioteksanvändare och främja interkulturella möten.

I sin artikel *Libraries as the Spaces Between Us – Recognizing and Valuing the Third Space* målar biblioteksforskaren James Elmborg (2011), med hjälp av den

postkoloniala teoretikern Homi Bhabhas teori om det tredje rummet, upp en bild av biblioteket som en potentiellt förenande plats där människor från olika bakgrunder kan mötas och dela erfarenheter. Elmborg betonar hur biblioteket genom att inbjuda till appropriering av rummet kan öka sin relevans i människors liv. Enligt Elmborg består bibliotekets potential i den mångfald av funktioner det kan tänkas fylla, vilket gör att nya typer av möten ständigt äger rum. En grundläggande idé i Bhabhas teori är att möten där olika kulturella ramverk aktualiseras, med nödvändighet ger upphov till en förhandling av respektive parter identiteter. Biblioteket kan således bidra till kulturell utveckling och motverka polarisering mellan olika grupper i samhället. För att biblioteket ska lyckas med detta är det emellertid, enligt Elmborg, nödvändigt att man omprövar den egna institutionella identiteten för att undanröja kulturella barriärer som försvårar för grupper att ta plats i biblioteket. För bibliotekarien innebär detta att istället för att utgöra ett mänskligt gränssnitt till bibliotekets samlingar i högre utsträckning ikläda sig rollen som en engagerad samarbetspartner och möjliggörare i människors sociala och kulturella utveckling. Biblioteksbesökaren kan, utifrån denna förståelse av biblioteket, betraktas som en "gränslandsperson" (vår översättning) vilken på ett intellektuellt plan ständigt korsar olika gränser i sin strävan efter självförverkligande. (Elmborg 2011)

De amerikanska biblioteksforskarna Freeda Brook, Dave Ellenwood och Althea Eannace Lazzaro (2015) menar att biblioteket idag präglas av en vithetsnorm, vilket i enlighet med Elmborgs (2011) resonemang, gör biblioteket till ett dominerande rum som försvårar för personer och grupper som inte tillhör den dominerande gruppen att delta på biblioteket. Att inte se sina kulturella värden representerade inom bibliotekets väggar kan här utgöra ett hinder för individer och grupper att betrakta biblioteket som en potentiellt användbar och inbjudande plats. Det är därför av vikt att förmå spegla en mångfald av identiteter, varför biblioteket bör sträva efter att uppnå en etnisk och kulturell representation inom personalgruppen, samt erbjuda utbildningar som främjar kulturell kompetens. Liksom Elmborg (2011) betonar Brook et al. (2015) vikten av ett självreflexivt förhållningssätt till den maktposition som yrket innebär och hur denna aspekt bidrar till att forma interaktionen inom biblioteksrummet.

Elmborgs (2011) ovan presenterade idéer visar hur biblioteket i form av ett tredje rum kan bidra till att människor från olika kulturer kan mötas, vilket kan möjliggöra för utvidgade identiteter och minskad polarisering. Samtidigt lyfter Rivano Eckerdal (2017), utifrån ett informationslitteracitetsperspektiv, hur biblioteket bör rymma en konfliktorienterad dimension där konkurrerande perspektiv tillåts ta plats

och ställas emot varandra. Biblioteket kan här fungera som en arena där samtal och debatter kan äga rum med utgångspunkt i människors konkreta och vardagliga erfarenheter. Sådana diskussioner kan enligt Rivano Eckerdal (ibid) rymma en mot-hegemonisk potential då det synliggör hur människors vardagliga upplevelser sammanhänger med strukturella faktorer. Biblioteksrummets politiska potential är också något som biblioteksforskarna Lisa Engström och Jennie Gustafsson (2017) lyfter. De argumenterar för att biblioteket bör fungera som en plats där såväl politiska grupper som sociala rörelser kan få möjlighet att mobilisera sig. Jenny Bossaller (2017) för ur ett amerikanskt perspektiv ett liknande resonemang. Hon betonar vikten av ett öppet rum, där alla är välkomna samtidigt som det också måste finnas utrymme för politisk aktivitet, i synnerhet kopplat till det aktuella lokalsamhällets behov och förutsättningar. Ett exempel på aktiviteter som, enligt Bossaller (ibid), kan rymmas inom bibliotekens demokratiska uppdrag är att anordna evenemang som gynnar interkulturella och mellanmännsliga möten samt även evenemang som anknyter till politiska teman. Rivano Eckerdals (2017) och Bossallers (2017) studier är relevanta för föreliggande uppsats så till vida att de anlägger demokratiteoretiska perspektiv för att studera biblioteket i egenskap av offentlig mötesplats.

I likhet med Rivano Eckerdal betonar Peter Dahlgren (2009), professor emeritus i media- och kommunikationsvetenskap, samtalets betydelse för en vital demokrati. Samtidigt varnar han för en framväxande syn på deliberativa samtal som endast utspelande sig i "starka" offentliga rum. Enligt Dahlgren är det inte givet att människor i sin vardag medvetet väljer att ge sig i kast med politiska – eller, utifrån en habermasiansk förståelse, deliberativa – samtal. Snarare, pekar han på, finns det en obenägenhet hos människor att ingå sådana samtal då de ofta är förknippade med känslor av obehag och rädsla. Att endast tillerkänna de strikt deliberativa samtalen en politisk betydelse riskerar därför att osynliggöra en stor del av de samtal som äger rum på en mer vardaglig basis, människor emellan och som Dahlgren benämner *civic talks*. Dessa samtal rymmer, enligt Dahlgren en potentiell politisk relevans då de kan trigga olika former av politiskt engagemang och därigenom främja medborgerligt aktörskap. Vardagliga samtal mellan människor kan härmed, menar Dahlgren, utgöra en situationell länk mellan det personliga och det samhälleliga liksom mellan den privata och offentliga sfären. Dessa samtals kreativa, empatiska och känslomässiga potential bör därför, enligt denne, betraktas som ett essentiellt inslag i en vital demokrati. (Dahlgren 2009)

Olsson Dahlquist synliggör i sin avhandling från 2019 det vardagliga samtalets demokratiska betydelse utifrån ett biblioteksperspektiv. Liksom Dahlgren (2009) belyser hon det faktum att deliberativa samtal ofta förknippas med etablerade politiska arenor, vilket hon i enlighet med denne ifrågasätter. Olsson Dahlquist (2019) begagnar sig här av den senares term *civic talks* för att synliggöra bibliotekets demokratifrämjande potential. Olsson Dahlquist (ibid) betonar hur hennes syn på demokrati som en kommunikativ och social process, där information, kunskapsspridning och åsiktsbildning är centrala element delvis är avhängig dessa vardagliga kommunikativa aktiviteter. Demokratibegreppet får således, menar Olsson-Dahlquist, (ibid), med stöd den svenska demokratiutredningen *Låt fler forma framtiden*, en vidare innebörd än deltagande i politiska val vart fjärde år (Demokratiutredningen 2016). Denna förståelse av den vardagliga kommunikationens politiska potential kommer ha betydelse i föreliggande studie så till vida att vi likhet med Dahlgren (2009) och Olsson Dahlquist (2019) förstår de möten och samtal som sker inom ramen för biblioteksverksamheten som potentiella demokratiska praktiker.

I föreliggande rubrik har vi diskuterat hur biblioteket i egenskap av offentligt rum kan fungera som en arena där människor kan mötas, utbyta idéer och mobilisera sig. Den forskning som refereras till visar hur biblioteketsrummet kan rymma en rad olika såväl funktioner som gemenskaper mellan vilka gränserna inte alltid är tydliga. Att besöka biblioteket innebär således en möjlighet att göra positiva och oväntade erfarenheter. Samtidigt finns det maktstrukturer som påverkar människors benägenhet att betrakta biblioteket som en relevant plats. För att biblioteket ska vara en öppen plats där alla är välkomna tycks det således krävas ett aktivt och reflexivt arbete på såväl ett organisatoriskt plan som från den enskilda bibliotekarien.

Ett utvidgat uppdrag

Antropologen Shannon Mattern synliggör i sin artikel *Library as infrastructure* från 2014 hur många offentliga bibliotek idag tillhandahåller en bred social service, samt fungerar som en länk mellan olika delar av samhället. Dahlquist (2019) gör i en svensk kontext en jämförelse mellan det samhällsengagemang som folkbiblioteket hängav sig åt under 70-talet och den samhälleliga roll som biblioteken idag fyller, vilken hon i viss mån menar kan betraktas som tilldelad biblioteket (se även Hansson 2010). Hon framhäver liksom Mattern, hur bibliotekets sociala funktion i mångt och mycket handlar om att bistå människor i deras kontakt med olika myndigheter och samhällsfunktioner såsom Migrationsverket och banker. Detta har lett till att gränserna delvis har suddats ut

när det gäller vad som kan rymmas inom bibliotekarieprofessionens åtagande. Samtidigt som Olsson Dahlquists (2019) studie visar hur ett vidgat uppdrag kan bidra till en känsla av meningsfullhet aktualiserar det också viktiga frågor avseende vilka uppgifter som är rimliga att hantera utifrån bibliotekariers kompetensområde. Ett sätt för bibliotek att hantera situationer där en sådan osäkerhet uppstår är, enligt Olsson Dahlquist (ibid), att samarbeta med andra samhällsaktörer vilka besitter expertis inom sina respektive områden. Även Mattern (2014), som anlägger ett systemteoretiskt perspektiv på biblioteket, menar att biblioteket måste förstå sin roll i den sociala infrastrukturen för att skapa en förståelse för vilken funktion man kan fylla inom ramen för denna. Liksom Olsson Dahlquist (2019) pekar Mattern (2014) på vikten av att samarbeta med relevanta samhällsinstitutioner inom ramen för det egna lokalsamhället för att förtydliga hur man kan fördela ansvaret att tjäna lokalsamhällets behov mellan sig. Alanna Kelly et al. (2017) beskriver utifrån amerikanskt perspektiv hur de offentliga biblioteken i regel har varit snabba på att reagera på omgivningens skiftande behov och förutsättningar, och hur de ofta får funktionen av samlingslokal för olika sociala gemenskaper. Detta gör att bibliotekarier i hög utsträckning kommer i kontakt med utsatta och socialt exkluderade människor, något som väcker frågor kring bibliotekarieyrkets innehåll och utformning (Kelly et al. 2017). Av föregiven anledning har kopplingen mellan socialt arbete och biblioteket blivit allt mer uppmärksammas, även om dylik forskning är relativt sällsynt (Kelly et al. 2017).

En forskare som dock lyfter denna koppling är Keren Dali (2018) vilken hävdar att bibliotekarieprofessionen, genom att införliva en rad inom socialt arbete vanligt förekommande och sammanhängande koncept, kan utvecklas från förmedlare av information till verkliga *förändringsagenter* på såväl individnivå som lokal- och samhällsnivå. Dessa koncept, i form av systemteori, empowerment, kulturell kompetens/intersektionalitet och teoretisk medvetenhet/reflexivitet kan möjliggöra för en förbättrad och fördjupad förståelse för individers liv, identiteter och livssammanhang i syfte att såväl säkerställa bibliotekets relevans som utforska dess potentiella roll inom välfärdssystemets ramar. De tankar och reflektioner som Dali (2018) presenterar är, menar vi, av relevans inom ramen för föreliggande uppsats i synnerhet där bibliotekets till synes utvidgade sociala funktion behandlas. Vidare har såväl empowerment- som intersektionalitetsbegreppet nära kopplingar till erkännandebegreppet så till vida att de riktar blicken mot hur sociala orättvisor hänger samman med människors möjlighet att delta i samhällslivet.

Ovan refererade studier synliggör hur forskning avseende bibliotekets sociala funktion kan vara betjänt av att hämta inspiration från andra discipliner, exempelvis socialt arbete. En omständighet som är värd att ta i beaktande är att en del av de studier som redogjorts för ovan är hämtade ur en amerikansk kontext, vilken i vissa väsentliga avseenden skiljer sig från en svensk. Inte desto mindre anser vi att dessa kan tjäna som underlag i diskussionen om bibliotekets utvidgade uppdrag även inom ramen för en svensk kontext. Det faktum att socialt arbete i allt högre grad beforskats utifrån erkännandebegreppet (se till exempel Garret 2005; 2009; Houston 2008a; 2008b; 2009), stärker utifrån ovan refererad forskning teorins relevans även inom en bibliotekskontext.

Från gränssnitt till samarbetspartner

En viktig aspekt av erkännandeteorin, i synnerhet Honneths, är just den mellanmännsliga interaktionen. En typ av situation där mötet mellan bibliotekarie och besökare aktualiseras är det så kallade referenssamtalet, varför detta blir viktigt att ta hänsyn till inom ramen för vår studie. Syftet med referenssamtalet bör enligt de amerikanska biblioteksforskarna Catherine Sheldrick Ross, Kirsti Nilsen och Marie L. Radford (2009) vara att skapa en bild av vad användaren vill veta, i vilket sammanhang användaren avser använda informationen, vilken nivå informationen skall vara på samt vilka eventuella kompetenser som krävs för att kunna tillgodogöra sig informationen. Det råder emellertid, enligt Ross et al. skilda uppfattningar inom biblioteksvärlden avseende referenssamtalets betydelse och huruvida bibliotek skall lägga tid och resurser på denna uppgift. Två vanliga myter som tenderar att undergräva referenssamtalets betydelse är dels att användaren alltid är fullt medveten om sitt eget informationsbehov och att referenssamtalet därmed är överflödigt dels att användaren bör betraktas som ensamt ansvarig för att veta och ge uttryck för detta informationsbehov. Att i egenskap av bibliotekarie sälla sig till den senare myten innebär, enligt Ross, Nilsen och Radford (ibid), att den professionella skyldigheten reduceras till att i enbart bokstavlig mening svara på användarens fråga utan att sätta sig in i dennes informationsbehov på ett djupare plan. En sådan förståelse av referenssamtalet gör också, enligt Ross et al. att referenssamtalet förlorat stora delar av sin potential. (Ross et al. 2009)

Inom en svensk kontext har Fredrik Hanell, Eva Kronfält och Olof Sundin (2006) åstadkommit ett intressant bidrag till forskningen kring referenssamtalets betydelse. De beskriver hur besökare ofta upplever mötet med bibliotekarien som obehagligt och präglad av missförstånd, vilket de menar i många fall beror på bibliotekariens oförmåga eller ovilja att sätta sig in i besökarens behov. De synliggör i en

diskursanalys av referenssamtalet hur detta präglas av inneboende maktaspekter där bibliotekariens roll är överordnad besökarens. En förklaring till denna ojämlika maktbalans kan, menar de, ha sin förklaring i bibliotekariens bristande trygghet gällande vari den egna expertisen består vilket föranleder bibliotekarien att behålla en distans till användaren, något som försvårar den utforskande processen (Hanell, Kronfält & Sundin 2006). En biblioteksforskare som i hög utsträckning betonar denna utforskande process är Marc Stover (2004), som arbetar som bibliotekarie vid San Diego State University med inriktning på psykologi och beteendevetenskap. Denne jämför bibliotekariens referensarbete med terapeutens så till vida att det bör betraktas som en kollaborativ process grundad på en jämlik dialog mellan bibliotekarien och besökaren. Stover (ibid) betonar hur ett ojämlikt maktförhållande mellan bibliotekarien och användaren så gott som alltid utgör ett hinder i referenssituationen varför en stor del av bibliotekariens fokus bör riktas mot att reducera och helst överbygga den redan existerande maktrelation som finns inbyggd i referenssituationen (ibid).

Även Arellano-Douglas (2018), som låter sig inspireras av feministisk relationsteori, sätter bibliotekariens roll i referenssituationen under lupp. Hon beskriver hur de relationella aspekterna av bibliotekarieyrket inte sällan hamnar i skymundan till följd av föreställningar kring den auktoritära, objektiva och neutrala bibliotekarien. Samtidigt som den relationella delen av yrket ofta undervärderas utgör den en stor del av yrket så till vida att bibliotekarien förväntas skapa en varm och välkomnande stämning på biblioteket. Denna delvis konfliktfyllda roll ger inte sällan upphov till känslan av att som bibliotekarie inte räcka till. Vidare riskerar förväntningarna om att leva upp till om ovan nämnda ideal skapa en distans till besökaren. I likhet med ovan nämnda forskning riktar Arellano-Douglas således kritik mot den hierarkiska relation som traditionellt sett präglar relationen mellan bibliotekarie och besökare. Istället föreslår menar hon att referenssituationen bör betraktas som en ömsesidig process som bygger på såväl empati, respekt och ett genuint intresse för den andre som på kunskaps- och informationsutbyte. Det handlar härvidlag om ett erkännande av besökaren i egenskap av unik individ: "It is an act of mutual recognition that is affirming and intersubjective - recognizing the subjectivities or unique personhood of others" (Arellano-Douglas 2018, s. 231–232). Ett sådant förhållningssätt skapar inte bara förutsättningar för intellektuell utveckling, utan även personlig och känslomässig sådan, för både bibliotekarie och besökare. (Arellano-Douglas 2018)

Ovan nämnda forskning visar hur erkännandets mekanismer är närvarande i referenssamtalet och hur ett framgångsrikt referenssamtal tycks vara avhängigt ett aktivt deltagande i besökarens situation. Något som de har gemensamt är att de visar på betydelsen av att betrakta referenssamtalen som ett gemensamt utforskande. I avsnittet nedan följer en redogörelse för forskning som belyser yrkesetiska aspekter av bibliotekarieyrket och hur dessa förhåller sig till bibliotekets demokratifrämjande uppdrag.

Den aktiva bibliotekarien – från idé till handling

Hansson beskriver hur samhällsdiskursen allt mer domineras av liberala värden och att den traditionella höger- och vänster-skalan idag utmanas från ett liberalt håll som vill göra gällande att politisk konflikt är obsolet (Hansson 2010). Denna kritik är sammanflätad med den marknadsideologi som gjort sig gällande i stora delar av samhället (ibid; jmf D'Angelo 2006). Samtidigt har den nordiska biblioteksverksamheten i mångt och mycket byggts på traditionella socialdemokratiska värderingar, vilket bland annat folkbibliotekens arbete med att nå exkluderade grupper kan ses som ett exempel på (Hansson 2010). Hansson problematiserar denna utveckling så till vida den bereder väg för globala och kommersiella krafter vilka i regel inte är förenliga med bibliotekets värdegrund. Som en motkraft till denna utveckling uppmanar Hansson (2018) bibliotekarier att reflektera kring sitt uppdrag och formulera det utifrån en normativ grund med stöd i lagen.

Hansson (2018) gör en åtskillnad mellan bibliotekens värdegrund och bibliotekariers professionsetik. Skillnaden mellan dessa värdesystem är att det förra gäller det enskilda biblioteket medan det andra är kopplat till professionen på ett mer övergripande plan. Detta möjliggör en förståelse för professionsetik som någonting som grundläggs i ett utbildningsskede och sedan följer bibliotekarien genom dennes olika anställningar. Professionsetiken blir på detta sätt både legitimitets- och identitetsgrundande och möjliggör för bibliotekarier att bibehålla en yrkesmässig integritet i förhållande till trender vilka kommer till uttryck i: "mediebruk, offentlig administration och politisk diskurs" (Hansson 2018, s 295). Hansson betonar i detta sammanhang att det är bibliotekslagen som ytterst anger bibliotekarier handlingsutrymme och att det således är i det lagstadgade uppdraget som utformandet av en yrkesetisk kod bör ta sin utgångspunkt. Centrala aspekter att uppehålla sig vid i detta avseende förefaller bland annat vara uppdraget att arbeta för det demokratiska samhällets utveckling och fri åsiktsbildning samt det faktum att biblioteksverksamheten ska finnas tillgänglig för alla. Att i egenskap av

bibliotekarie känna till – och förmå argumentera utifrån – det i lagen angivna handlingsutrymmet bör, enligt Hansson, betraktas som en allt viktigare del i yrkesutövningen då de positiva opinionsfriheterna i allt högre utsträckning utmanas. Hansson lyfter även vikten av en gedigen analys av den miljö som de nordiska och svenska biblioteken verkar i samt de nya krav denna ställer på bibliotekarier i deras praktiska yrkesutövning. Här ser Hansson fyra områden där B&I-forskningen bör kunna bidra till kunskapsutveckling i form av att 1) tillhandahålla vägledning i etiska dilemman och frågor som rör verksamhetens legitimitet, 2) ifrågasätta och motverka ekonomiska, kommersiella och politiska intressen som hotar biblioteket, 3) bidra till meningsskapande och klargöra syftet med verksamheter samt 4) lyfta bibliotekslagen och dess tolkningsmöjligheter. Att inom såväl bibliotekarieutbildningen som B&I-forskningen kasta ljus över dessa områden är, enligt Hansson (2018), av yttersta vikt för att bibliotekarier ska förmå fullgöra det demokratiska uppdraget även i kontexter där demokratiska principer utmanas och hotas. (Hansson 2018)

Även Carlsson och Rivano Eckerdal (2018) som vi nämns i inledningen av uppsatsen, diskuterar hur det demokratiframjande uppdraget förhåller sig till det juridiska ramverk som biblioteksverksamheten regleras av. De betonar liksom Hansson (2018) att folkbibliotekarier idag verkar i en politisk och social kontext, som är präglad av växande klyftor, polarisering och misstro gentemot det demokratiska systemet vilket ställer det demokratiframjande uppdraget på sin spets. Med utgångspunkt i Chantal Mouffe agonistiska demokratimodell anlägger författarna en syn på demokrati som en ständigt pågående och konfliktfylld process enligt vilken demokrati görs, formas och omformas genom olika praktiker. En central del av bibliotekariens kompetens blir därmed att vara väl förtrogen med relevanta styrdokument och ha en god förmåga att argumentera för de val man gör i förhållande till det demokratiframjande uppdraget. Författarna ger exempel på hur lagen kan utgöra ett stöd i situationer som uppstår i biblioteksrummet, exempelvis i situationer där kränkande uttalanden görs. Vidare beskriver Carlsson och Rivano Eckerdal hur bibliotekariers sätt att argumentera utifrån det lagstadgade uppdraget möjliggjort för en utvidgad biblioteksverksamhet riktat mot gruppen nyanlända i form av tillhandahålla informationscaféer i samband med att Sverige 2015 tog emot ett stort antal flyktingar. Dessa två exempel visar hur en förtrogenhet med lagen kan utgöra ett verktyg i den vardagliga yrkesutövningen såväl i mötet med besökaren som i dialog med den egna organisationen. (Carlsson & Rivano Eckerdal 2018).

Vi har ovan redogjort för hur det faktum att bibliotekarier idag verkar i en kontext präglad av politisk osäkerhet, polarisering och växande klassklyftor nödvändiggör en utökad yrkesetisk diskussion. Av central betydelse förefaller här vara att inom såväl bibliotekariekåren som inom forskning och utbildning utveckla en kunskap och medvetenhet avseende hur det demokratifrämjande uppdraget kan förstås och omsättas i praktisk yrkesutövning. Genom att i föreliggande uppsats ta utgångspunkt i bibliotekariers yrkesvardag hoppas vi kunna bidra till en sådan förståelse. Vår ambition är här att, utifrån ett erkännandeperspektiv, bidra med nya perspektiv på hur deltagande inom såväl bibliotekets väggar som samhället i stort kan förstås.

Metodologi

Kvalitativ intervjumetod

Eftersom syftet med vår studie var att undersöka folkbibliotekariers syn på begreppet social rättvisa samt deras upplevelser att bidra till social rättvisa inom ramen för sitt yrke föreföll en kvalitativ intervjumetod utgöra ett lämpligt alternativ. En viktig förtjänst med kvalitativa intervjuer är, enligt Ulla Eriksson-Zetterquist och Göran Ahrne (2015), att de, till skillnad från vad som är fallet med ett standardiserat frågeformulär, ger intervjuaren möjlighet att anpassa frågorna och deras inbördes ordning till situationen under den rådande intervjun. Detta öppnar vidare dörren för att få svar på andra frågor än de på förhand formulerade. Eriksson-Zetterquist och Ahrne (ibid) avfärdar relevansen i att dela upp kvalitativa intervjuer i olika typer utan framhäver istället ovan nämnda möjlighet att tillämpa det på förhand utformade frågeformuläret utifrån intervjusituationens unika betingelser.

Den kvalitativa intervjumetoden innebär, enligt Eriksson-Zetterquist och Ahrne (2015), begränsningar när det kommer till att dra djupgående slutsatser avseende ett enskilt fenomen, men innehar istället fördelar i form av att forskaren kan erhålla ett bredare perspektiv med avseende på nyanser och dimensioner av det studerade fenomenet. Vi gör, inom ramen för den föreliggande uppsatsen, i första hand inte anspråk på att producera någon generaliserbar kunskap. Däremot är vårt mål att kunna lyfta fram exempel på hur ett socialt rättvisearbete kan förstås och manifestera sig på bibliotek samt diskutera dessa exempel utifrån erkännandebegreppet så som detta förstås enligt Honneth och Fraser. Forskningsintresset i studien kan således, enligt Karl-Erik Rosengren och Peter Arvidson (2002) definition, betraktas som utforskande snarare än beskrivande eller förklarande. Kännetecknande för en utforskande forskningsansats är enligt dessa att forskaren avser ringa in ett fenomen med avseende på dess form och väsen. En vanlig metod i utforskande forskning är, enligt Rosengren och Arvidson (2002) fältstudier, där forskaren genom observation, samtal och reflektion samt genom ett öppet sinne försöker tillägna sig en förståelse för det undersökta fenomenet. En sådan metodologisk triangulering hade enligt vår uppfattning varit förtjänstfull för att skapa en ökad förståelse för uppsatsens ämne. En sådan ansats hade emellertid varit allt för tid- och resurskrävande utifrån de ramar vi har haft att förhålla oss till. Det hade också kunnat medföra etiska dilemman där bibliotekariers agerande i olika situationer hade blivit föremål för kritik och bedömning. Även frågan om

avidentifiering hade i ett scenario där vi använt oss av observationer blivit svår att hantera.

Vi är medvetna om att andra kvalitativa metoder hade kunnat vara användbara för att besvara våra forskningsfrågor, exempelvis fokusgrupper eller semistrukturerade enkäter. Att valet ändå föll på intervjuer med enskilda bibliotekarier berodde främst på att vi ville värna möjligheten för intervjupersonen att tala öppet och fritt kring ett ämne som i vissa avseenden kan vara av känslig karaktär. Vidare ville vi ge oss själva möjligheten att i så hög grad som möjligt följa upp för studien intressanta resonemang, vilket vi tror hade varit svårare inom ramen för exempelvis en fokusgruppsdiskussion där samtalet i hög grad är beroende av deltagarnas interaktion. En annan faktor som påverkade valet av intervjumetod var de tidsramar vi hade att förhålla oss till, där vi upplevde att fokusgrupper hade varit svårare att planera och genomföra. Enkäter som metod valdes bort i ett tidigt skede, främst utifrån ämnets komplexitet där de begrepp som vi utgår från rymmer en mängd tolkningsmöjligheter. Risken att intervjupersonen skulle missförstå frågorna hade här kunna innebära ett problem.

I utformandet av intervjufrågorna utgick vi från den tematisering Steinar Kvale och Svend Brinkmann (2014) redogör för, enligt vilken frågorna: *vad*, *varför* och *hur* bör besvaras innan intervjun genomförs. “Vad” syftar på att tillförskansa sig kunskap kring ämnet som ska studeras, “varför” handlar om vilket syfteundersökningen har och “hur” syftar på vilken intervju- och analysteknik som bör användas. Således skedde innan valet av metod och genomförandet av intervjuerna ett arbete med att utveckla en teoretisk förståelse för det ämne vi ämnade att studera. Denna inledande kunskapsinhämtning vägledde oss på så vis i såväl vårt metodval som i utformandet av intervjufrågorna.

Urval

Peter Svensson och Göran Ahrne (2015) beskriver hur man vid valet av empiriskt objekt bör välja en social miljö där det fenomen man är intresserad av att studera kan tänkas förekomma. Eftersom vår studie syftar till att undersöka hur folkbibliotekarier ser på begreppet social rättvisa var ett urvalskriterium följaktligen att intervjupersonen skulle arbeta som folkbibliotekarie. Vidare har vi främst valt att intressera oss för folkbibliotek i städer eller områden där vi tänker oss att dessa kan fylla en viktig social funktion i enlighet med det normativa åtagande som Kann-Christensen och Andersen (2009) beskriver i ovan nämnda artikel. För att få en bred bild över hur bibliotekets sociala funktion kan manifesteras valde vi att kontakta

folkbibliotek av olika slag och i olika städer. Detta utifrån antagandet att denna funktion kan te sig olika givet bibliotekets storlek, geografiska position och sociokulturella kontext. Vi valde emellertid medvetet att i viss mån rikta oss till bibliotek där vi trodde att den sociala funktionen skulle vara mer central. Ett sådant urval, eller snarare val, ligger i linje med vad Rosengren och Arvidson (2002) förespråkar när det gäller utforskande empirisk forskning. Detta så till vida att syftet helt enkelt är att komma i kontakt med de personer som besitter, för det studerade forskningsområdet, relevant kunskap. Anledningen till att Rosengren och Arvidson (2002) föredrar begreppet val framför urval är att urvalsbegreppet ofta förknippas med en ambition att åstadkomma ett demokratiskt eller representativt urval, vilket inte är fallet i en utforskande ansats och heller inte i vår studie.

Inom ramen för studien intervjuades åtta folkbibliotekarier på åtta olika folkbibliotek. En av intervjupersonerna är inte utbildad bibliotekarie, utan nyligen utbildad arkivarie. Vid intervjutillfället var han dock anställd som bibliotekarie och ansvarade för bibliotekariesysslor. Vi gjorde därför bedömningen att han därför var lämpad att delta i studien. Eftersom uppsatsen syftar till att synliggöra exempel på hur det sociala rättvisearbetet kan ta sig uttryck snarare än att fånga en representativ bild av hur detta manifesterar sig på folkbibliotek, såg vi inte att det förelåg något problem i att företa vårt urval utifrån ovan nämnda kriterier. Vi tog i ett första skede kontakt med bibliotekschefer via mejl, vilka i sin tur vidarebefordrade vår intervjufrågan till personalen.⁶ Mejlet vi skickade ut innehöll en kortare redogörelse för studiens syfte, vilket kan ha påverkat bibliotekschefernas urval. Detta var dock ett medvetet val vi gjorde för att i enlighet med vad som tidigare angivits komma i kontakt med för ämnet relevanta intervjupersoner. Vi är medvetna om att det här kan föreligga en problematik avseende intervjupersonernas utrymme att tala fritt då dessa kan känna sig bakbundna av sina respektive chefer. Ytterligare en risk är enligt Svensson och Ahrne (2015) att chefen medvetet väljer ut personer som de tror kommer att framställa i biblioteket i fördelaktig dager. Dessa nackdelar uppvägdes emellertid, menar vi, av möjligheten att erhålla, för forskningsområdet, relevanta intervjupersoner. De två sista intervjupersonerna valdes ut på mer informella grunder. Den sjunde intervjupersonen blev vi tipsade att kontakta via klasskompisar vilka kände till vårt uppsatsämne. Denna person kontaktades personligen via mejl, varpå hen sade sig villig att ställa upp på en intervju. Den åttonde intervjun var en följd av ett slumpmässigt möte på det bibliotek där den aktuella personen var anställd och där ett samtal uppstod mellan en av oss författare och den aktuella intervjupersonen. En faktor som gjorde att vi valde att företa den

⁶ Se bilaga 2.

åttonde och sista intervjun var att flera av våra tidigare intervjupersoner nämnt det aktuella bibliotekets arbetssätt som ett gott exempel på hur ett socialt orienterat biblioteksarbete kan se ut. Vi hade även i inledningsskedet haft kontakt med biblioteket i fråga men fått nekande svar på grund av tidsbrist och sjukdom. Trots att vi efter de sex första intervjuerna uppnått en viss grad av mättnad i våra intervjusvar men valde ändå att tillvarata den möjlighet som här uppstod, då vi hade en förhoppning om att intervjupersonerna skulle kunna bidra med delvis nya perspektiv (jmf Zetterquist & Ahrne 2018).

Intervjusituationen

Inför respektive intervju mejlade vi ett dokument med information kring materialhantering och studiens syfte till intervjupersonerna och vid intervjutillfället fick de även skriva under ett dokument med information kring hur det insamlade materialet skulle hanteras samt hur avidentifieringen av intervjupersonerna skulle ske.⁷ Att intervjupersonerna på förhand fick möjlighet att ta del av dessa grundläggande premisser för intervjun var enligt vår uppfattning viktigt för att de skulle känna sig trygga i situationen (jmf Eriksson Zetterquist & Ahrne 2015). För att i möjligaste mån uppfylla de kriterierna som Rosengren och Arvidsons (2002) ställer upp för den utforskande forskningsansatsen valde vi att i vår studie betrakta intervjuerna som en form av samtal där intervjupersonernas berättelse stod i fokus. Som stöd i detta samtal utformades emellertid ett frågebatteri omfattande 20 frågor vilkas inbördes ordning sedan anpassades efter intervjupersonens berättelse.⁸ Av de frågor som användes under intervjuerna var huvuddelen öppna i sin natur för att i största möjliga utsträckning låta intervjupersonen styra samtalets innehåll. Det faktum att vi betraktade intervjun som ett samtal öppnade upp för möjligheten att fördjupa oss i vissa teman som uppstod under detta. Vår ansats kan således liknas vid vad Kvale och Brinkmann (2014) benämner som *explorativ intervju* så till vida att vi förhöll oss fritt till vårt frågeformulär i syfte att kunna följa intervjupersonens berättelse. Varje intervju avslutades med att vi frågade intervjupersonen om denne hade någonting som den ville tillägga i relation till de ämnen som diskuterats och om det fanns någonting som personen i fråga tyckte att vi i egenskap av intervjuare missat. Att öppna upp för en sådan avslutande diskussion visade sig värdefullt då flera av intervjupersonerna valde att ta upp aspekter som inte berörts tidigare under intervjun.

⁷ Se bilaga 1 & 2.

⁸ Se bilaga 1.

Vi är medvetna om de olika maktrelationer som betingar intervjusituationen (Svensson & Ahrne 2015), exempelvis genom att vi utformade frågorna och därmed styrde samtalets riktning och form. Vidare kan vissa frågor vara känsliga, varför vi vid intervjusituationen strävade efter att ha ett lyhört förhållningssätt, där intervjupersonens inflytande över situationen skulle vara så stort som möjligt. Ett sätt att göra detta var att låta intervjupersonen välja tid och plats. Vi betonade också intervjupersonens möjlighet att avbryta intervjun. Vi informerade också, såväl skriftligt som muntligt, intervjupersonen om hur det inspelade materialet skulle hanteras.

Eriksson-Zetterquist och Ahrne (2015) beskriver hur platsen har betydelse för intervjun så till vida att intervjupersonen har olika motiv för att presentera sig själv på ett visst sätt beroende på vart intervjun sker. Samtliga intervjuer som genomfördes i vår studie ägde rum på respektive intervjupersons arbetsplats, vilket främst har sin förklaring i att det var mest bekvämt för intervjupersonerna och att frågorna hade anknytning till intervjupersonens arbete. Alla intervjuer spelades in med våra personliga telefoner och inspelningarna behölls tills vi var färdiga med uppsatsen. Att vi valde att använda oss av audiell inspelning före anteckningar berodde i första hand på att vi upplevde att det skulle skapa bättre förutsättningar för ett flexibelt samtal och bidra till en ökad möjlighet att fånga upp vissa resonemang. Samtidigt kräver denna metod en vaksamhet kring hur materialet hanteras för att undvika otillbörlig spridning (Eriksson-Zetterquist & Ahrne).

Under samtliga intervjuer deltog vi båda i egenskap av författare till föreliggande studie. Enligt Eriksson-Zetterquist och Ahrnes (2015) rekommendationer delade vi upp arbetet så att den ena av oss hade huvudansvaret för att ställa frågor och driva samtalet framåt medan den andre förde anteckningar och intog en mer reflekterande roll. Den senare funktionen var, menar vi, av stor betydelse för att kunna fånga upp centrala aspekter i intervjupersonernas berättelser, varefter dessa kunde belysas ytterligare eller förtydligas. Vi hade under samtliga intervjuer samma rollfördelning mellan oss, främst på grund av att vi kände oss mest bekväma med den aktuella uppdelningen. Detta kan ha haft både förtjänster och nackdelar. En förtjänst skulle i sammanhanget kunna vara att intervjuerna i högre grad har liknat varandra, vilket kan underlätta jämförelser mellan dem. En annan fördel kan vara att vi har under processens gång blivit bättre på de rollerna som vi har haft. Samtidigt skulle ett rollbyte kunnat innebära en annan samtalsdynamik, något som bland annat skulle kunnat öppna upp för nya perspektiv i samtalen.

Bearbetning av intervjumaterialet

Efter intervjun var genomförd inleddes en rudimentär form av analys genom att vi lyssnade på materialet, diskuterade det och sedan transkriberade det. Eriksson-Zetterquist och Ahrne (2015) belyser hur transkriberingsprocessen i sig utgör en viktig del i det analytiska arbetet genom att forskaren lär känna sitt material under själva lyssnandet och skrivandet. Transkriberingsarbetet fördelades jämnt mellan oss båda så till vida att vi delade upp de olika intervjuerna mellan oss. Vi transkriberade varje intervju ordagrant, för att sedan språkligt bearbeta utvalda citat. Att vi i ett initialt skede valde att inte bearbeta språket berodde på att vi ansåg det viktigt att i så hög utsträckning som möjligt kunna beakta nyanser i intervjupersonernas berättelser. Vid ett tillfälle då osäkerhet uppstod kring intervjupersonens utsaga lyssnade vi gemensamt igenom den audiella versionen av intervjun. I analysens senare skede har citaten bearbetats för att öka läsvänligheten dock utan att ändra innebörden i intervjupersonernas utsagor. I vissa citat förekommer en hakparentes. Dessa används på tre olika sätt och i tre olika syften: en hakparentes innehållande tre punkter markerar att vi har valt bort en del av ett citat, en hakparentes som innehåller bokstäver signalerar att vi i egenskap av författare lagt till ett ord i citatet, en hakparentes som innehåller ett x innebär att vi har tagit bort ett namn.

Efter transkriberingen gjordes en mer strukturerad analys och sortering varigenom det empiriska materialet indelades i olika teman. Denna tematisering bör inte betraktas som en objektiv bild av det empiriska materialet, utan formas av oss, i egenskap av analytiker och utifrån de teoretiska utgångspunkter som ligger till grund för denna studie (Rennstam och Wästerfors 2015). I arbetet med att inordna det empiriska materialet i vissa teman valde vi således ut de delar av intervjun vilka vi ansåg vara mer relevanta för vår studie, en process som Rennstam och Wästerfors (ibid) benämner i termer av reducering. Detta innebär att det empiriska materialet inte presenteras i sin helhet, utan forskaren beskär materialet i syfte att presentera, ett för studien relevant urval av det. Vad som presenteras är således avhängigt forskaren och de teoretiska val som denne gjort (ibid). Denna process var på intet sätt begränsad till ett specifikt skede av uppsatsskrivandet, utan nya teman utkristalliserades kontinuerligt under uppsatsskrivandets gång. Under vår analysprocess gjorde vi upprepade genomläsningar av såväl det empiriska materialet som de teorier som anläggs i denna uppsats, i syfte att fördjupa vår kunskap. Vidare präglades den analytiska processen av ett öppet diskussionsklimat oss författare emellan. Det kontinuerliga samtalet har därmed utgjort ett viktigt

analysredskap och varit en central del när det gäller såväl bearbetandet av det empiriska materialet som att skapa en teoretisk förståelse för detta.

Utifrån resonemanget ovan blir det tydligt att den kunskap som denna uppsats ämnar bidra med i hög grad är avhängig såväl våra teoretiska och metodologiska val som de val som vi gjort i bearbetningen av det empiriska materialet. Birger Hjørland (2000) poängterar att ingen forskning är neutral, utan att all forskning formas av olika filosofiska antaganden. Den kunskap som produceras inom ramen för denna uppsats bör därmed inte betraktas som en oberoende spegling av verkligheten utan snarare som en intersubjektivt formad kunskap (Kvale 2014). En sådan utgångspunkt är i linje med Alvessons och Sköldbergs (2008) konstaterande att all form av empiri bör betraktas som ett tolkningsresultat, där tolknings- och urvalsprocessen är central för den kunskap som produceras inom ramen för en studie. Vi har följaktligen eftersträvat ett så öppet förhållningssätt som möjligt till det empiriska materialet och vinnlagt oss om att presentera det på sätt som främjar olika tolkningsmöjligheter, men samtidigt rymmer en tydlighet kring vår egen tolkning av materialet. Ett sätt att öppna upp för olika tolkningar är att anlägga fler teoretiska perspektiv vilket gör det möjligt att belysa såväl spänningar som samstämmighet i materialet (ibid). I föreliggande studie har detta skett genom att vi tagit i bruk olika teoretiska perspektiv på erkännandebegreppet och social rättvisa.

Etiska överväganden

Inför varje enskilt intervjutillfälle gavs ett skriftligt samtycke inhämtats av respektive intervjuperson avseende att göra en ljudinspelning av intervjun (se bilaga 3). Intervjupersonerna erhöll i samband med intervjun information om i vilket syfte inspelningen ägde rum och hur denna skulle användas, det vill säga att den skulle sparas inom tidsramen för uppsatsens slutförande för att sedan raderas. Temat för föreliggande uppsats kan i vissa avseenden utgöra ett känsligt ämne. För att i största möjliga utsträckning värna intervjupersonernas anonymitet har namn på orter och personer samt annan information som på ett uppenbart sätt skulle kunna röja den enskilda bibliotekariens identitet inte skrivits ut i texten. Vi är dock medvetna om att det inom ramen för den föreliggande studien snarare är fråga om avidentifiering än anonymisering. För att intervjupersonerna skulle känna sig trygga beträffande att det material som inhämtas inte var av sådan art att det skulle kunna komma dem till skada fick de i enlighet med vad Eriksson-Zetterquist och Ahrne (2015) förespråkar, möjlighet att läsa igenom en opublicerad version av den del av uppsatsen där det empiriska materialet presenteras och analyseras. Vi betonade här möjligheten för intervjupersonerna att återkoppla till oss i egenskap

av författare i händelse att de utsagor som vi använde oss av inte överensstämde med deras egen uppfattning, eller på annat sätt kunde vara till nackdel för dem. Denna möjlighet ansåg vi var viktig för intervjupersonerna skulle känna sig trygga med hur de framställdes i den färdiga uppsatsen. Av samtliga åtta intervjupersoner hörde hälften av sig. En av intervjupersonerna uttryckte konstruktiv kritik vilken var värdefulla i det fortsatta arbetet med att bearbeta det empiriska materialet.

Som tidigare beskrivits tidigare så bör inte den kunskap som produceras i denna studie som en objektiv spegling av verkligheten utan vi i egenskap av författare formar också studiens resultat. Enligt den kritiska teorin måste forskningsprocessen präglas av självreflexivitet och transparens, då forskning alltid riskerar att reproducera de maktförhållanden som är föremål för dess uppmärksamhet (Alvesson & Sköldberg 2005). Då föreliggande studie syftar till att i viss mån undersöka de maktstrukturer som präglar biblioteksverksamheten kommer vi i uppsatsen att benämna vissa grupper. Detta kan te sig problematiskt dels utifrån att de individer som tillhör dessa grupper inte kommer till tals i denna uppsats, dels då de individer som identifierar sig med respektive grupp kan känna sig felaktigt framskrivna och representerade. Ett sätt att hantera de detta dilemma har i denna uppsats varit att bejaka transparensen i de utsagor som berör specifika grupper för att tydliggöra att dessa inte utgör några objektiva sanningar utan kontextuellt och kulturellt betingade tolkningar av verkligheten.

Metodkritik

Eriksson-Zetterquist och Ahrne (2015) beskriver hur en av intervjuens svagheter är att den endast ger en begränsad bild av det studerade fenomenet. Vidare finns det alltid, enligt Eriksson-Zetterquist och Ahrne (2015), anledning att förhålla sig kritisk till en utsagas giltighet så till vida att överensstämmelsen mellan en persons påstådda och faktiska handlingar varierar. Det faktum att ämnet vi valt att belysa i uppsatsen hyser en normativ dimension kan ha föranlett en ökad risk för "önskvärda" svar från intervjupersonernas sida. Ett sätt att, inom ramen för vår studie, överbrygga denna problematik hade kunnat vara att komplettera intervjuerna med exempelvis ett antal observationer (Eriksson-Zetterquist och Ahrne (2015)). En sådan form av triangulering hade emellertid, som vi tidigare berört, varit alltför resurskrävande. Det hade, utifrån vårt ämnesval betraktat, även inneburit avancerade etiska överväganden.

Resultat och analys

I det följande avsnittet presenteras det empiriska materialet och vår analys av detta. Som beskrivits i metodavsnittet är resultat och analys tätt förbundna med teoretiska och metodologiska val och avvägningar. På så sätt är de teorier som tas i bruk närvarande i texten och formar resultatet även om de inte alltid skrivs ut explicit. Bearbetningen av det empiriska materialet resulterade i sex teman vilka avhandlas under de olika huvudrubrikerna i analysen. Under den första rubriken, *Synen på social rättvisa – en introduktion*, ges en introduktion till hur begreppet social rättvisa kan förstås i en bibliotekskontext. Här redogörs för hur intervjupersonernas syn på hur begreppet social rättvisa relaterar till deras yrkesvardag. Då syftet med denna rubrik främst är att ge en introduktion till analysen av intervjumaterialet kommer fokus här ligga på intervjupersonernas egna utsagor snarare än vår analys av dessa. Den andra rubriken, *Biblioteket i lokalsamhället – det integrera(n)de biblioteket*, kretsar kring biblioteks roll i lokalsamhället och hur biblioteket kan arbeta för att svara mot närsamhällets behov och utgöra en relevant skillnad i människors liv. Under den tredje rubriken, *Att fylla ett tomrum*, diskuteras hur bibliotekaryrket påverkas av samhällsliga förändringar och hur biblioteket behöver se sig som en del av en större samhällslig infrastruktur, något som innebär utmaningar men också möjligheter. Den fjärde rubriken, *Ett bibliotek för alla?* belyser hur olika strukturella hinder påverkar människors möjlighet att ta del av bibliotekets verksamhet och utbud samt hur biblioteket och bibliotekarierna kan arbeta för att undanröja dessa hinder. Den femte rubriken, *Att möta sina besökare*, fokuserar på den mellanmänskliga dimensionen av bibliotekaryrket och på hur bibliotekariernas förhållningssätt i mötet med besökaren är en viktig del i ett inkluderande biblioteksarbete. I den sjätte och sista rubriken, *Det demokratifrämjande arbetet – vägval, dilemman och ställningstaganden*, lyfts en rad olika etiska aspekter av bibliotekarirollen och hur dessa kan ta sig uttryck i den konkreta yrkesvardagen. Närmast följer en kortare presentation av de intervjupersoner som deltagit i studien.

Presentation av intervjupersoner

Erik

Erik arbetar som bibliotekarie vid ett områdesbibliotek i Grönstad som är en större stad i Skåne. Erik är relativt nyutbildad arkivarie, men arbetar som bibliotekarie.

Den nuvarande tjänsten är hans första som bibliotekarie. Erik ansvarar för inköp av vuxenlitteratur och bemanning av informationsdisken.

Alexander

Alexander arbetar vid stadsbiblioteket i Slättestad, som är en mellanstor stad i Skåne. Han har varit anställd som bibliotekarie i fem år, varav han under det första alltså befann sig under utbildning. Alexander har ansvar för området mångspråk och arbetar huvudsakligen med vuxna.

Jenny

Jenny arbetar på stadsbiblioteket i Blåviken som är en mindre stad i Skåne. Hon har varit verksam som bibliotekarie i åtta år, för närvarande är hon samordnare för barn- och ungdomsverksamhet. I inkluderar hennes arbetsuppgifter vanligt referensarbete, gallring, medieplanering och IT-frågor.

Stefan

Stefan arbetar på ett områdesbibliotek i Grönstad. Han har arbetat som bibliotekarie i 14 år och arbetar i dagsläget främst mot vuxna besökare. I hans arbetsuppgifter ingår att arbeta med läsfrämjande, SFI-besök, programplanering och inköp av medier.

Rita

Rita arbetar som verksamhetsledare vid ett områdesbibliotek i den mellanstora skånska staden Almstad. Rita blev klar med sin bibliotekarieutbildning 2018 och hade vid intervjutillfället varit anställd på biblioteket i ett och ett halvt år. Hon arbetar främst med vuxenlitteratur och samverkan med andra aktörer i lokalsamhället, men även uppsökande verksamhet, IT-hjälp och mångspråk.

Robert

Robert arbetar, liksom Erik och Stefan, som bibliotekarie vid ett områdesbibliotek i Grönstad. Robert har varit utbildad i sju år men har under dessa arbetat som bibliotekarie i olika former. Robert arbetar huvudsakligen med lärande riktat mot vuxna.

Per

Per arbetar vid stadsbiblioteket i Grönstad. Per är relativt nyutbildad och har varit anställd som bibliotekarie i tio månader. Han berättar emellertid att han under studietiden arbetade extra vid biblioteket där han nu är anställd. Per arbetar, liksom Robert, huvudsakligen med vuxna besökare utifrån aspekter som rör lärande.

Fredrik

Fredrik arbetar vid stadsbiblioteket i den mellanstora staden Kristiansholm. Han har arbetat som bibliotekarie i 14 år med några kortare avbrott. I hans nuvarande tjänst ingår vid sidan av att bemanna informationsdisken även inköp, att förestå en mindre filial och köra bokbuss.

Synen på social rättvisa – en introduktion

Fokus i denna uppsats ligger på bibliotekariers syn på social rättvisa. Dadlani (2016) lyfter det faktum att social rättvisa är en av bibliotekarieyrkets grundpelare utifrån uppdraget att tillhandahålla information och kunskap på jämlik basis samt att arbeta för samhällets utsatta grupper. Begreppet social rättvisa är emellertid inte något entydigt begrepp, vilket framgår av teoriavsnittet ovan. För att få en uppfattning om hur bibliotekarierna som deltar i denna studie uppfattar begreppet inledde vi varje intervju med att be respektive bibliotekarie att redogöra för sin syn på begreppet och vad detta innebär inom ramen för den egna yrkesutövningen. I detta stycke ges en övergripande presentation av deras svar. En gemensam uppfattning bland bibliotekarierna är att social rättvisa handlar om att skapa jämlik tillgång till information men även att möjliggöra för besökare att ta del av sina rättigheter i egenskap av såväl människor som medborgare. Det senare handlar i stor utsträckning om att underlätta och stötta människor i deras vardagliga kontakt myndigheter och andra viktiga samhällsfunktioner såsom exempelvis banker. En av bibliotekarierna, Stefan, uppger att social rättvisa inte ingår i den gängse begreppsapparaten vid det egna biblioteket utan ett vanligare sätt att tala kring frågor som rör social rättvisa är just i termer av jämlik tillgång till kultur, information och litteratur. Två av bibliotekarierna i studien uppger att de betraktar den egna yrkesfunktionen som utjämnande. Per beskriver denna funktion på följande vis:

För mig betyder det att, man ser ju i Grönstad och samhället i stort att det är stor social orättvisa i tillgång till resurser och vad man kan, så för mig handlar det om att hjälpa till så mycket som möjligt när människor kommer med frågor och vill ha hjälp med blanketter, med saker som är svåra, i den mån man hinner vill jag som bibliotekarie fungera utjämnande i framför allt människors kontakt med samhället, för att de ska kunna få det som de har rätt till. Så det handlar mycket om att berätta, men folk kommer med väldigt mycket olika frågor. Exempelvis i förrgår satt jag med en man, han behövde hjälp med att söka vårdbidrag till sin dotter, det var dels en

lång blankett från Försäkringskassan, så hade han också skrivit ett brev där han hade beskrivit vårdbehov och sådär som han då frågade om hjälp och om vi kunde titta igenom det för han hade svårt med svenskan. Och då hade jag sådan tur att jag kunde sitta ned i lugn och ro och hjälpa honom med formuleringar och sådär. Man vet ju att det spelar roll hur saker och ting är formulerade och att det låter bra, och det känns sjukt viktigt. Och det är väldigt mycket så, social rättvisa. Så det är mycket så, på golvet för mig när jag jobbar.

Exemplet visar hur den utjämnande funktionen kan ta sig uttryck genom att stärka den aktuella besökarens möjlighet att erhålla en rättmätig ersättning för vården av sitt sjuka barn. Det handlar härvidlag inte enbart om att informera utan om att faktiskt *hjälpa* besökaren att skriftligt formulera dotterns vårdbehov. Per betonar i sammanhanget vikten av att ta sig tid för varje enskild besökare, något han ibland uppger är svårt på grund av bristande tid och resurser. Även Jenny använder ordet utjämnande varvid hon lyfter fram att alla är välkomna att ta del av bibliotekets resurser:

Om man tar det i relation till bibliotek så kan man nog vara som en utjämnande faktor, för alla får verkligen komma in i ett bibliotek, du kan få ett lånekort, du kan låna böcker gratis, du kan få tillgång till det digitala och det är så viktigt idag, för där finns också all information, kunskap som du behöver. Det finns också väldigt mycket som är svårt.

Liksom Per gör Jenny en koppling mellan social rättvisa och möjligheten av att ta del av sina rättigheter, vilket hon menar kräver kunskap om dessa. Att hjälpa människor att komma i åtnjutande av relevant och adekvat information blir därför en viktig del i bibliotekariens arbete för social rättvisa:

Rättvisa, för mig i alla fall, alltså om du känner till dina rättigheter så ökar det också möjligheten för dig att uppleva rättvisa rent konkret och där kan biblioteket ha en jätteviktig roll att informera.

Jenny beskriver hur man vid det egna biblioteket har beslutat att tillfoga en funktion i barndatorerna som gör att barnkonventionen blir synlig varje gång en besökare öppnar datorn. Denna information kommer att finnas tillgänglig på flera olika språk samt i symbolform. Biblioteket kan således främja barns och ungas medvetenhet om de egna rättigheterna och därigenom stärka denna grups agens i samhället (jmf Hirschfeldt 2005). En kännedom om de egna rättigheterna bidrar här i enlighet med Jennys resonemang till ökade möjligheter att reagera på missförhållanden och kränkningar (jmf Honneth 2003). Rita liknar bibliotekariens funktion vid en typ av våg så till vida att man genom att tillhandahålla ett basutbud av information och digitala verktyg kan motverka ojämlikhet på flera områden (jmf Hansson 2005; Olsson Dahlquist 2019; Pateman & Vincent 2005). Hon berättar att biblioteket som hon arbetar vid ligger i ett område där det bor många nyanlända personer och äldre pensionärer vilket föranlett ett stort behov av samhällsetablering. Rita ger exempel

på en rad olika aktiviteter, såsom språkcafé, rådtrum och digital vägledning, vilka äger rum inom bibliotekets väggar och som syftar till att förbättra människors möjlighet att ta del av sina rättigheter samt stärka deras kommunikation med det omgivande samhället. Dessa aktiviteter skiljer sig åt så till vida att språkcaféet och rådtrum drivs av externa frivilligorganisationer medan den digitala vägledningen ingår i Ritas egna arbetsuppgifter. Även Robert poängterar att bibliotekets verksamhet bör ta utgångspunkt i lokalsamhällets behov:

Social rättvisa är att se vilka behov som finns och sedan försöka att göra någonting åt, att tillfredsställa de behoven.

Robert ser, liksom flera andra bibliotekarier i studien, hur digitaliseringen i kombination med det faktum att många myndigheter stänger ned sina fysiska kontor har lett till att allt fler människor söker sig till biblioteket för att få hjälp med att ombesörja vardagliga ärenden såsom exempelvis att hantera kontakter med myndigheter (jmf Mattern 2014; Kelley 2017 Olsson Dahlquist 2019). Även Erik beskriver hur det egna biblioteket fyller en viktig social funktion i området så till vida att folk kommer dit med "vardagens alla problem". Han uppger att han ser bibliotekets arbete som delvis kompensatoriskt i förhållande till det övriga samhällets bristande förmåga att tillgodose människors behov:

Ja det beror ju på också vad man menar med social rättvisa till skillnad från andra former av rättvisa. Vår främsta målgrupp och besökargrupp är människor från närområdet och där har vi ju en del utsatta områden och en del utsatta människor och det märks ju. Människor söker sig hit för alla möjliga vardagens problem. Och jag vet inte, som bibliotekarie här så står man ju inte, jag skipar ju ingen rättvisa överlag i samhället. Så det är ju bara att jag finns lite grann som en resurs. Men egentligen borde ju den resursen finnas på så många fler instanser i samhället, om man nu ska skipa verklig social rättvisa eller förändring på något sätt.

Erik lyfter även fram bibliotekets funktion i form av mötesplats där människor kan träffas och uppehålla sig utan krav på prestation eller konsumtion (jmf Audunson 2005; Buschman 2003; Elmborg 2011; Kajberg 2013; Olsson Dahlquist 2019; Vårheim 2014). Detta är också någonting som Alexander betonar. En viktig strävan är här, menar han, att vara relevant för så många som möjligt i kommunen, även för personer som för närvarande inte är låntagare eller använder bibliotekets resurser på ett aktivt sätt. Fredrik som arbetar vid Kristiansholms stadsbibliotek knyter till begreppet social rättvisa den demokratiska aspekten av att kunna delta i samhällsdebatten, både i form av att hålla sig insatt och gör sig hörd (jmf Bossaller 2017; Buschman 2003; Engström & Gustafsson 2017; Kajberg 2013; Olsson Dahlquist 2019; Rivano Eckerdal 2017). Han nämner hur tidningshörnan ofta får funktionen av ett "diskussionsrum" dit besökare kommer för att läsa tidningarna och diskutera aktuella frågor. En viktig del i bibliotekets uppdrag blir således att

främja en välinformerad och nyanserad diskussion genom att tillhandahålla digitala verktyg och dagstidningar.

Sammantaget synliggör ovan nämnda utsagor en rad olika aspekter av biblioteksverksamheten vilka alla kan relateras till social rättvisa. En central aspekt som bibliotekarierna i vår studie nämner är hur biblioteket utgör en stödfunktion i människors vardagliga kontakter med myndigheter och andra samhällsfunktioner. Det handlar här om allt ifrån digital vägledning till att hjälpa till med att fylla i blanketter. En annan aspekt kan, menar vi, beskrivas i termer av vad Audunson (2005) benämner som en lågintensiv mötesplats där människor kan mötas utan krav på vare sig konsumtion eller prestation. En tredje aspekt av social rättvisa som går att utläsa handlar om att möjliggöra för deltagande i samhällsdebatten och demokratiska processer, genom att tillhandahålla såväl information och digitala redskap som en plats för diskussion. Ett viktigt uppdrag för biblioteket är i detta sammanhang att, i enlighet med Hirschfeldt (2017), främja individers medvetenhet om de egna rättigheterna, något som framför allt Jennys utsaga visar. Att tillskansa sig en sådan medvetenhet är en förutsättning för att på ett aktivt sätt kunna delta i demokratiska processer och reagera på missförhållanden (ibid). Bibliotekariernas berättelser möjliggör för en förståelse av biblioteksrummet som såväl ett "vardagsrum" som ett mer politiskt "diskussionsrum" där deliberativa samtal kan äga rum. Samtliga aspekter som nämns ovan förefaller enligt vår tolkning av såväl Honneth som Fraser vara tätt förbundna med erkännande som fenomen, något vi avser visa i följande fyra kapitel (jmf Fraser 2003; Fraser & Honneth 2003; Honneth 1995a; 2003; 2007; Kajberg 2013).

Att spegla lokalsamhället – det integrera(n)de biblioteket

Hansson (2005) beskriver hur folkbiblioteket har en tradition av att verka för social inkludering och demokratifrämjande på en lokal nivå. Denna funktion tycks idag förefalla mer aktuell än någonsin i ljuset av moderna utestängningsmekanismer och avsaknaden av instrument för att förhindra dessa (ibid). Hansson (ibid) beskriver hur folkbiblioteket traditionellt sett utgjort en viktig resurs i lokalsamhället. Inte desto mindre pekar en mängd B&I-forskning på hur såväl institutionella faktorer som samhälleliga utvecklingstendenser tycks undergräva bibliotekets demokratiska betydelse (Gibson 2017; Hansson 2005, 2018; Jaeger et al. 2013; Kajberg 2013; Kann-Christensen & Andersen 2009; Pateman & Vincent 2010). Kann-Christensen och Andersen (2009) hävdar, liksom vi nämnt ovan, att bibliotekets legitimitet bör bedömas utifrån i vilken grad det förmår att utgöra en kvalitativ skillnad i människors liv. För att veta vad en sådan skillnad faktiskt innebär blir det

nödvändigt för biblioteket att engagera sig i lokalsamhällets behov (jmf Hansson 2005; Kajberg 2013; Kann-Christensen & Andersen 2009; Mattern 2014; Pateman & Vincent 2010). De bibliotekarier vi har intervjuat inom ramen för föreliggande studie vittnar var och en på sitt sätt om hur biblioteket spelar en viktig roll i det egna lokalsamhället. Vi ser dock hur förutsättningarna på de olika biblioteken skiljer sig när det gäller att bli en integrerad del av lokalsamhället, något som tycks vara avhängigt bland annat bibliotekets resurser, personalsammansättning, storlek och geografiska upptagningsområde.

Ett anpassat uppdrag – att känna sitt område

En av de bibliotekarier som på ett tydligt sätt ger uttryck för hur biblioteket utgör en viktig del i det egna lokalsamhället är Rita. För att detta ska vara möjligt krävs det enligt Rita en god kännedom om den kontext i vilken biblioteket är situerat. Hon beskriver hur man i den egna kommunen arbetat medvetet på olika nivåer för att de olika biblioteken ska svara mot de behov som föreligger i respektive område. Rita beskriver hur den behovsinventering som föregått profileringen synliggjort ett behov av att, vid det egna biblioteket, rikta sig mot bland annat nyanlända personer och äldre pensionärer, samt i högre grad arbeta med mångspråk. Rita säger:

Och då kommer vi att prioritera utifrån det för det är där de största behoven finns i vårt område, så då får vi lägga krut där och samtidigt vara medvetna om vad det finns andra erbjudanden för andra grupper som tex. störläsare eller programbesökare som vi inte har här så mycket. Men jag tänker att man ändå får vara vaken för vem som är ens primära målgrupp.

Rita berättar vidare hur det kan uppstå situationer i vilka det kan vara svårt att avgöra vem som är i störst behov av biblioteket:

Det är svårt för det finns ju även personer i det här området som är 55 och läser mycket nyutgiven litteratur och kanske vill vara med i en bokcirkel. Och det är ju svårt att prioritera bort den personen. Man vill ju inte att någon ska känna sig bortvald av biblioteket. Men där är det ju viktigt då att kunna ha en inblick i de andra bibliotekens verksamheter och kunna säga att du kan istället gå på det här på det biblioteket eller stadsbiblioteket har den här och den här föreläsningen.

Ritas citat visar hur biblioteksarbetet ibland rymmer svåra prioriteringar, där olika gruppers behov och förväntningar ställs mot varandra. Här uppstår ett dilemma för såväl den enskilde bibliotekarien som för biblioteksverksamheten som helhet: ska biblioteket i första hand rikta sig mot och utforma sin verksamhet utifrån högfrekventa besökare eller bör grupper och individer som anses vara i större behov av biblioteksverksamheten prioriteras? Det sätt som Rita uppger att man arbetat på vid det egna biblioteket kan, menar vi, ses som ett exempel på hur det demokratifrämjande uppdraget kan omsättas i praktiskt biblioteksarbete (jmf

Carlsson & Rivano Eckerdal 2018). Genom att rikta sig mot de faktiska behov som föreligger i området kan man stärka den egna verksamhetens legitimitet och främja meningsskapande (jmf Hansson 2018). Det handlar här, i enlighet med Kann-Christensen och Andersen inte om att tillhandahålla ett marknadsmässigt utbud för storläsare utan istället utgöra en kvalitativ skillnad i människors liv (jmf Pateman & Vincent 2010). Genom att rikta sig mot nyanlända och äldre pensionärer kan biblioteket motverka de exkluderingsmekanismer som enligt Hansson (2005) kännetecknar det nya kunskapsamhället i och med dess ökade krav på informationsteknologisk kompetens. Ritas berättelse synliggör hur en förtrogenhet med det egna uppdraget möjliggör för en riktning och ett meningsskapande i det egna arbetet. Den visar också hur en sådan förtrogenhet möjliggörs genom en tydlighet och strategiskt arbete på organisationsnivå.

Biblioteket i samhället – om delaktighet och dialog

Ett sätt skapa sig en förståelse för lokalsamhällets behov är att ingå dialog och samarbeten med invånare och lokala aktörer, vilket fler av bibliotekarierna i studien ger exempel på (jmf Pateman & Vincent 2010). Stefan berättar hur man vid det egna biblioteket anordnar biblioteksråd där invånare och besökare ges möjlighet utöva inflytande över bibliotekets verksamhet. Han beskriver hur denna typ av aktiviteter kan öka känslan av delaktighet hos invånare och besökare men också bistå biblioteket i dess strävan efter att säkerställa ett relevant utbud:

Vi har biblioteksråd för barn där de får komma med input och känna att de är delaktiga i vad som finns här och att vi försöker lyssna på dem, ta vara på deras synpunkter, försöka fixa det de vill ha så att de känner att det är deras plats också. Att det inte är vi som sätter alla ramar, och sånt. Vi har sådana råd för vuxna också där man får komma med input och så, ibland genomför vi mer, ja intervjuer eller vad man ska säga liksom där man pratar med besökarna och så och försöker fånga upp.

De biblioteksråd som Stefan beskriver skulle, utifrån Stigendals (2008) resonemang, kunna betraktas som en form av såväl hård som mjuk integration så till vida att de skapar förutsättningar för faktiskt och upplevt deltagande. Att på detta sätt involvera lokalsamhället i utformningen av bibliotekets verksamhet torde vara central ur ett erkännandeperspektiv då det bidrar till att skapa en förståelse för människors livsbetingelser (Kann-Christensen & Andersen 2009; jmf Honneth 2003). Genom att låta människor få vara del av diskussioner och sammanhang där det egna behovet definieras och formaliseras öppnar biblioteket upp för alternativa och utmanande behovstolkningar (Fraser 2003). Ett sådant inflytande kan i sin tur bidra till en mer demokratisk verksamhet där olika röster får utrymme att göra sig hörda. Att på detta sätt bejaka människors inneboende kapacitet kan i sig också betraktas som en form av erkännande, då det möjliggör för en känsla av att vara

värdefull inom en större gemenskap (Honneth 2003). Vid sidan av ovan nämnda aktiviteter uppger Stefan att det sker kontinuerliga möten med organisationer och verksamheter i området. Dessa möten blir enligt honom viktiga för att tydliggöra vad den egna verksamheten kan bidra med inom ramen för lokalsamhället och undvika att flera aktörer erbjuder samma saker. Några exempel på viktiga samarbetspartners framträder av följande beskrivning:

Det finns något som heter [X]-huset, det är egentligen en sorts fritidsaktiviteter efter skoltid som ligger mitt emot. De har ju CV och språkcafé också där man lär sig mer sådant. Bakom det huset finns det något som kallas [X] där ett antal verksamheter har sina lokaler. Röda korset kan hjälpa till med datorer om man är äldre, socialen också där man kan boka tid så att den som är i behov av den hjälpen inte ska behöva åka in till stan för att få den hjälpen utan man ska finnas där behovet finns. Man ska finnas närmare. Så där kan man få lite signaler från. Det finns vissa möten som man har gemensamt, där vi sitter på biblioteket där dom sitter med, fritidsgården sitter med och sådär. Folkets hus som ligger här bakom är med också. Så det är väl det liksom, det kringliggande, närsamhället, mikrovärlden.

Stefans berättelse visar tydligt hur biblioteket ingår i en lokal infrastruktur, vilken man behöver förhålla sig till på ett aktivt sätt, något som Mattern (2014) betonar är en nödvändighet för att skapa en tydlighet kring bibliotekets roll och funktion. Stefans berättelser pekar också på vikten av en beredskap att omforma den egna verksamheten utifrån rådande förutsättningar och behov (jmf Hansson 2005; Kelly et al. 2017). Liksom Stefan ger Rita exempel hur en kombination av dialog med invånare och samarbete med lokala aktörer är nödvändig för att anpassa bibliotekets verksamhet utifrån de behov som föreligger i lokalsamhället, men också för att undanröja hinder för olika grupper att komma i kontakt med biblioteket. Rita säger:

Det svåra är ju att nå ut och bjuda in. Men där får vi jobba mer med att gå dit och ha en sagostund utanför deras hus eller gå dit och följa med folk till språkcaféet så att de hittar [...] Det finns ett boende här en bit bort för nyanlända, ett modulboende och där har det varit ett pilotprojekt som är ett samarbete mellan Rädda barnen, IKEA och några till där de erbjuder färdiga modulbostäder som är inredda och där utomhusmiljön ska vara klar. Så är det också två trygghetspersoner från Rädda barnen som jobbar och som är på plats och som hela tiden kan hjälpa till, till exempel med att leta fram telefonnummer, ringa vårdcentralen och gå till biblioteket. Så där har vi ju samarbetat jättemycket inför språkcaféer och fester.

Bibliotekets sätt att anpassa sig till människors vardagsliv blir i detta sammanhang avgörande för att kunna utgöra en relevant resurs för de människor som bor i lokalsamhället. Det arbetet som bland annat Rita ger exempel på kan, menar vi, ses som ett aktivt biblioteksarbete vilket överensstämmer med Kann-Christensen och Andersens (2009) idé om hur biblioteket bör sträva efter att utgöra en kvalitativ skillnad i människors liv. Genom ett aktivt och inkluderande arbete kan biblioteket här bidra till att stärka människor i deras vardag, dels när det gäller möjligheten att komma i åtnjutande av relevanta samhällsresurser dels i form av att bidra till

relationsskapande och en stärkt gemenskap i lokalsamhället (Hansson 2005). Rita beskriver hur man som ett led i detta arbete även anordnar firanden på biblioteket i anknytning till olika kulturella högtider, såsom Eid al-fitr, vilket också kan ses som ett exempel på hur biblioteket kan spegla den mångfald av identiteter och värderingar som finns i lokalsamhället.

Ett bibliotek som flera av intervjupersonerna i studien lyfter fram som ett föregångsexempel när det kommer till att tillvarata lokala initiativ är det bibliotek som Erik är anställd vid. Erik berättar hur det egna biblioteket har utformats utifrån en undersökning som gjorts i området där biblioteket är beläget, i vilken önskemål framkommit om ett gemensamt "vardagsrum" (jmf Hansson 2005). Erik beskriver hur biblioteket fungerar som en knytpunkt i området:

Jo men alltså det kommer ju hit människor som söker jobb, någon annan kommer hit och studerar, en tredje kommer hit bara för att den är föräldraledig och vill göra någonting med sitt barn. Även språkcaféerna är ju ett sådant exempel som verkligen sammanför vitt skilda, främmande människor där de kan sitta ner vid ett bord och prata med varandra. Jo, men det har jag ju själv märkt, att folk samsas. Det sitter kvinnor och stickar som ser ut att ha väldigt skilda bakgrunder och skilda åldrar men som sitter och fikar och stickar tillsammans. Jag tror att många som bor här stämmer träff här. Så ja, utan att ha någon statistik på det skulle jag nog säga att det är en lyckad integration som utspelar sig här mellan olika grupper.

Erik beskriver vidare hur biblioteket kan bli en plats för inspiration och öppna upp för nya former av deltagande:

Eller överhuvudtaget att det samlas många positiva exempel på vad engagerade människor kan åstadkomma, liksom samlas på en plats och det kanske inspirerar fler att söka sig till föreningar eller kulturliv. Med det är ju också såhär, det är ju väldigt svårt att säga konkret vad som görs för att stärka [olika grupper].

I såväl Ritas som Eriks exempel framträder en bild av biblioteket som en offentlig plats där besökaren kan komma i kontakt med en mångfald av identiteter och kulturer, något som enligt Audunson (2005) är kännetecknande för en lågintensiv mötesplats (se även Aabø, Audunson & Vårheim 2010). Den mångfacetterade plats som biblioteket utgör kan här bidra till att skapa en vidgad förståelse för de olika identiteter som ryms inom ramen för lokalsamhället. Kajberg (2013) beskriver hur biblioteket genom att tillhandahålla en sådan plats, där en mängd olika perspektiv kan brytas mot varandra, kan bidra till kulturell och demokratisk utveckling. Exempelen ovan synliggör bibliotekets gemensamhetskapande potential i egenskap av en offentlig plats där mer eller mindre medvetna möten kan äga rum och där gränserna mellan låg- och högintensivt deltagande inte alltid är fast bestämda. Dessa typer av mötesplatser är, enligt Audunson (2005) essentiella för en livaktig demokrati och ett välfungerande civilsamhälle då de utgör en länk mellan olika

individer och förmår synliggöra gemensamma intressen – processer som torde ha potential att skapa nya och vidgade former av solidariska gemenskaper (jmf Honneth 2003). Biblioteket kan således betraktas som en del av samhällets kommunikativa infrastruktur, vilken enligt Honneth (2007), utgör en förutsättning för att individers oartikulerade upplevelser ska kunna anta en kollektiv form. Både Eriks och Ritas beskrivningar illustrerar hur biblioteket i bästa fall kan utgöra vad Elmborg (2011) benämner som ett tredje rum, där gränsen mellan såväl olika kulturer som funktioner är skiftande vilket möjliggör för oväntade och berikande erfarenheter (jmf Kajberg 2013).

Samhället i biblioteket

Två av bibliotekarierna i studien, Per och Robert, använder termen “facilitera” för att beskriva bibliotekets arbete. Att facilitera innebär här att möjliggöra för individer och lokala aktörer att använda biblioteksrummet för sina egna syften och delta i utformandet av verksamheten. Såväl Per som Robert uppger emellertid att det finns faktorer som försvårar denna typ av arbete. Per, som arbetar på ett större stadsbibliotek, upplever att de administrativa och byråkratiska processerna delvis kan stå i vägen för att tillvarata spontana initiativ och önskemål. Vidare ser han hur bibliotekets ambition att åstadkomma “häftiga och storskaliga” arrangemang gör att lokala initiativ ägnas mindre fokus. En koppling kan här göras till Carlssons (2013) som beskriver hur folkbiblioteket idag förväntas konkurrera med övriga aktörer inom upplevelsesektorn samt utgöra en del av stadens marknadsföring. Utifrån Pers resonemang går det att skönja en spänning mellan olika perspektiv på hur bibliotekets utbud bör utformas. Det handlar här om att å ena sidan erbjuda storskaliga arrangemang vilka lockar en bred och stor publik, och å andra sidan tillhandahålla ett mer småskaligt och lokalt anpassat utbud. Robert, som arbetar på ett mindre områdesbibliotek lyfter istället lokalens fysiska begränsningar som ett problem. Han beskriver att han tror att det finns ett stort lokalt underlag av föreningar och organisationer vilka skulle kunna se biblioteket som en naturlig plats att träffas på, men att detta inte är möjligt utifrån de lokaler som biblioteket idag har till förfogande. Roberts resonemang skulle, menar vi, kunna betraktas i ljuset av Frasers (2003) statusmodell enligt vilken ekonomisk omfördelning i lika hög utsträckning som erkännande utgör en möjlighetsbetingelse för social rättvisa liksom hur det inte sällan råder ett ömsesidigt beroendeförhållande mellan dessa båda koncept (Fraser & Honneth 2003; Fraser 2003).

Flera av våra intervjupersoner nämner hur biblioteket kan vara en plats där viktiga samhällsfrågor, ofta med anknytning till lokalsamhället, kan ta form. Stefan

beskriver hur man på det egna biblioteket bjudit in såväl politiker som kända författare för att belysa frågor med relevans för lokalsamhället:

Vi har erbjudit ett panelsamtal om Grönstad eller demokrati och så med politiker. Då har det ju blivit bra uppslutning här, det har varit många boende här som har ventilerat sin oro och sina synpunkter och så har politikerna fått svara. Förra våren var Alexandra Pascalidou här och hon hade samlat in vittnesmål från olika mammor vars barn har hamnat i kriminella miljöer eller blivit mördade och då kom det ju mycket folk, det var många som var väldigt berörda och ville prata med henne efteråt och berätta om sina egna upplevelser. Då var det ju folk som vanligtvis inte kommer hit men som drogs till det här tillfället.

Genom att rikta uppmärksamhet åt lokala gemensamma angelägenheter kan biblioteket bli relevant för individer och grupper som annars inte skulle besökt biblioteket (jmf Kann-Christensen & Andersen 2009). Denna typ av sammankomster torde, utifrån Dahlgren (2009) resonemang om *civic talks*, också rymma en politisk potential då de tar utgångspunkt i människors konkreta erfarenheter samt skapar utrymme för diskussion kring dessa i det offentliga rummet. Det exempel som Stefan delar med sig av kan fylla en viktig funktion då det möjliggör för mödrar att komma samman och via utbyte av individuella erfarenheter formulera kollektiva krav (jmf Fraser 2003; Honneth 2007). Kajberg (2013) förfäktar en syn på biblioteket som en plats där opinionsbildning och utbyte av åsikter kan ta plats. Av särskild vikt blir här att lyfta underrepresenterade perspektiv i syfte att åstadkomma en bredare och mer demokratiskt förankrad diskussion i det offentliga rummet (ibid; se även Engström & Gustafsson 2017). Kajberg (2013) vidhåller att bibliotekets engagemang i dessa innebär en balansgång, varför biblioteket bör i så hög utsträckning som möjligt anta en faciliterande roll. Stefan visar hur biblioteket genom att engagera sig i för lokalsamhället relevanta frågor och genom att anta en faciliterande roll kan bidra till erkännande (jmf Kann-Christensen & Andersen 2009). En annan aktivitet som enligt vår tolkning av Honneth (1995a) och Fraser (2003) har potential att främja möjligheten för människor att göra kollektiva erfarenheter är den samtalscirkel som Rita beskriver har vuxit fram på det egna biblioteket, bland annat som en följd av social oro i området:

Däremot har vi startat en samtalscirkel som vi har här. Och den är ju ingenting som vi... det är en person som bor på [xxx] som är väldigt. han är redan ideellt engagerad i att hålla vandringar, de går runt i området och pratar om naturen och med varandra för att skapa trygghet och för att skapa uppskattning för området. Det är han som har velat ha en sådan här samtalscirkel, så nu är han ledare för den. Och då får ju folk prata om sådant här tänker vi, om de känner att de är oroliga och vill prata med någon så kan de ses här och prata på biblioteket. Och då får de ju gärna diskutera, och då lägger vi fram dagstidningar så de kan använda artiklarna och sådär, men det är ju ingenting som vi deltar i.

Rita tydliggör det faktum att biblioteket inte själva står som arrangör för samtalscirkeln, men upplåter en av sina lokaler till denna. På så vis ges möjlighet för människor i lokalsamhället att diskutera aktuella samhällsfrågor och händelser (jmf Bossaller 2017; Engström & Gustafsson 2017; Kajberg 2013). Honneth (2003) pekar på vikten av att införliva de demokratiska procedurerna som ett naturligt inslag i människors vardag. Den samtalscirkeln som Rita nämner kan ses som ett exempel på en förpolitisk aktivitet vilken har potential att trigga en motivation och ett intresse hos individer att delta i mer formella viljebildningsprocesser (ibid). Bibliotekets bidrag består i detta sammanhang förutom i att upplåta en plats för diskussion även i att lägga fram dagstidningar vilka kan ses som verktyg för en demokratisk och nyanserad diskussion. Rita nämner i intervjun hur området hon verkar i har varit drabbat av bilbränder, något som skapat en oro i lokalsamhället. Samtalscirkeln kan i detta sammanhang tjäna som ett forum där denna typ av lokala frågor kan lyftas, diskuteras och i bästa fall resultera i en stärkt gemenskap i lokalsamhället (jmf Honneth 2003). En sådan aktivitet kan betraktas som viktig ur ett erkännandeperspektiv så till vida att den förutom att stärka sammanhållningen i området även kan ge utrymme för oartikulerade upplevelser av orättvisa att ta form (jmf Honneth 2003; 2007). Ytterligare en positiv effekt av samtalscirkel som vi tycker oss kunna skönja i Ritas berättelse är att den kan bidra till att skapa en mer nyanserad bild av det egna lokalsamhället i tider av oro, vilket kan ses som en viktig del i lokalsamhällets kollektiva erkännandekamp (jmf Honneth 2007).

Samtalscirkeln som Rita beskriver skulle även, utifrån vår tolkning av Fraser (2003), kunna betraktas som en form av motoffentlighet och forum där lokalsamhällets invånare kan samlas och själva artikulera sina upplevelser. Dessa sammankomster torde enligt vår uppfattning rymma en demokratisk potential då de riktar sig mot en mängd olika identiteter avseende exempelvis ålder, kön och etnicitet. Biblioteket i egenskap av mötesplats kan därmed bidra till en mer pluralistisk och mångfasetterad offentlighet (jmf Fraser 1990).

Känslan av ägandeskap

Vikten av representation inom bibliotekets väggar utgör ett återkommande tema i de samtal som ägt rum, med bibliotekarier inom ramen för denna studie. Robert beskriver hur det egna lokalsamhället i hög utsträckning bebos av personer med invandrarbakgrund, varav många har begränsad kunskap i det svenska språket. Han problematiserar det faktum att de språkgrupper som utgör stora delar av lokalsamhället endast i liten utsträckning finns representerade i personalgruppen, något som kan utgöra ett hinder i kommunikationen mellan besökarna och personalen. Denna typ av problematik framträder även i Pilerot och Hultgrens

(2017) studie. De konstaterar att det på många bibliotek existerar en språkbarriär mellan bibliotekarie och besökare, vilket försvårar bibliotekets arbete gentemot människor med invandrabakgrund. Robert betonar att bibliotekspersonalens sammansättning, ur flera aspekter, kan försvåra för besökare med annan kulturell och socioekonomisk bakgrund att se biblioteket som en naturlig plats att besöka:

Men som sagt, jag tänker att det finns en viss problematik i det här, i vår homogena arbetsgrupp [...] Jag tror att det finns en viss inbyggd problematik i det. Att känslan av ägandeskap av ett ställe. Nu vet jag inte, det är bara en teori men det kan vara att det är helt förmätet av mig att sitta och säga också, men man tänker att man skapar låga trösklar, att det är det som är målet liksom, så kanske vi som arbetsgrupp representerar någonting, som är födda i det här landet, våra föräldrar är födda i det här landet och är högutbildade.

Den bristande språkliga och kulturella representationen bland personalen är något som flera av bibliotekarierna i studien uppmärksammar. Det är i regel inte enbart språkförbistringen som här åsyftas, utan även människors möjlighet att identifiera sig med biblioteket – att ha en känsla av ägandeskap som Robert beskriver det. Roberts reflektion ligger nära det resonemang som Brook et al. (2015) för kring hur bibliotekets personalsammansättning också påverkar dess möjligheter att vara relevant för att nå olika individer och grupper i det omgivande samhället (se även Gibson et al. 2017; Pateman & Vincent 2010). Fredrik lyfter i sammanhanget hur utbildning kan vara ett sätt att i viss mån överbrygga en bristande representation inom personalgruppen:

Det kan ju vara väldigt svårt, framför allt här, vi som jobbar här är ju vit medelklass, det kan bli väldigt fel och fånigt om vi inte utbildas. Det kan ju bli väldigt konstigt om vi ska föra en grups talan på något vis som vi inte ens har någon aning om. Så vi är försiktiga, det var ju det som var bra med hbtq. Det var en grundlig utbildning, man fick göra mycket, det var mycket tankar och frågor. Det är nog sådant som behövs för att man ska få den här förförståelsen, för att förstå vad det är.

Fredriks citat förstärker såväl Brook et al:s (2015) som Dalis (2018) konstaterande om att bibliotekarier i högre grad behöver förstå den egna verksamheten utifrån koncept som kulturell kompetens, intersektionalitet samt införliva ett självreflexivt förhållningssätt i det dagliga arbetet. Dali (2018) påpekar vidare att ett fruktbart sätt att utveckla en sådan förståelse är att inhämta teoretiskt perspektiv från andra discipliner, framför allt socialt arbete. En brist på förståelse för människors livssammanhang försvårar, menar hon, ett aktivt arbete vilket Fredriks utsaga även tycks peka på. Utbildning kan således utgöra ett sätt att överbrygga kompetensluckor inom personalen (jmf Brook, Ellenwood & Eannance Lazzaro 2015). Att åstadkomma långsiktiga och hållbara förändringar när det gäller grupperns möjlighet att delta på jämlika villkor i biblioteksrummet torde emellertid, enligt Fraser (2003), kräva åtgärder som syftar till att åstadkomma en bredare

representation bland bibliotekspersonalen. En sådan inriktning skulle enligt vår tolkning av Fraser, i högre utsträckning än enskilda och kompensatoriska utbildningsinsatser, inneha en transformativ potential.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis visar exemplen ovan hur biblioteket kan utgöra en inkluderande plats där människor med olika identiteter och bakgrunder möts. Vidare pekar intervjupersonernas berättelser på nödvändigheten av ett nära samarbete med lokalsamhällets invånare och aktörer för att säkerställa ett relevant och meningsfullt utbud. Biblioteket kan i bästa fall bli en livaktig mötesplats där oartikulerade upplevelser och erfarenheter kan anta en mer kollektiv skepnad (Honneth 2007). Det kan även stärka det demokratiska samhället genom att främja en mångfald av offentligheter, där politiska samtal kan ta form och vinna legitimitet inom ramen för en bredare offentlig diskurs (Fraser 1990). I enlighet med Dahlgrens (2009) och Honneths (2003) resonemang ser vi i de förpolitiska samtalen, som förs på biblioteken, en demokratisk potential då dessa i mindre utsträckning är förknippade med känslor av skam och rädsla samtidigt som de utgör inkörsporten och enligt Honneth en möjlighetbetingelse till deltagande i det starka offentliga rummet. Dessa samtal rymmer också en viktig funktion då de kan synliggöra oartikulerade behov och sammanföra individuella upplevelser av missaktning till en kollektiv röst. Dahlgren (2009) beskriver hur ett vardagligt samtal kan anta en momentan politisk skepnad. På samma sätt menar vi att biblioteksrummet kan skifta mellan ett starkt offentligt rum och ett mer vardagligt sådant, vilket i sig skapar en demokratisk potential där individer – avsiktligt eller oavsiktligt – deltar i båda dessa former av offentligheter. För att biblioteket ska kunna bli en sådan inkluderande mötesplats krävs emellertid ett medvetet och aktivt arbete på såväl organisation- som individnivå (jmf Elmborg 2011; Gehner 2010; Hansson 2005). Faktorer som upplevs försvåra detta arbete är bland annat bristande representation, språkliga barriärer samt bristande resurser i form av lokaler liksom ett alltför marknadsanpassat fokus.

Att fylla ett tomrum

Avsnittet ovan visar hur bibliotekets förmåga att anpassa sig till lokalsamhället blir legitimitetsgrundande ur ett erkännandeperspektiv. En viktig aspekt av detta arbete, som har diskuterats tidigare i uppsatsen, är att som bibliotek förstå sin roll i den samhällseliga infrastrukturen (Mattern 2014). Att biblioteket har en viktig roll att spela blir tydligt i vår studie utifrån att fler av bibliotekarierna i studien vittnar om hur denna infrastruktur i många avseenden förefaller otillräcklig när det gäller

att tillgodose människors behov. Ett bevis på så är fallet är att människor söker sig till biblioteket för att få hjälp med att hantera sina kontakter med myndigheter såsom Migrationsverket, Försäkringskassan och Socialtjänsten. Även frågor gällande bankärenden har enligt flera av bibliotekarierna blivit mer vanliga i och med den digitala utvecklingen, vilken lämnat många människor på efterkälken. Denna utveckling ställer nya krav på bibliotekariers förmåga att avgöra vilka uppgifter som faller inom ramen för det egna uppdraget (Hansson 2018; Mattern 2014; Olsson Dahlquist 2019).

Att stötta och möjliggöra – om erkännande i en digital samtid

Rita beskriver hur en viktig del av hennes arbete på biblioteket handlar om att minska det digitala utanförskap som hon framförallt ser bland gruppen äldre biblioteksbesökare. Hon poängterar i detta sammanhang att det inte sällan handlar om ett dubbelt utanförskap där det finns en såväl språklig som digital barriär vilken hindrar individen från att på egen hand tillgodose sina informationsbehov. Rita tycker sig se hur bristen på språklig och digital kunskap ofta är förknippad med skam, vilket kommer till uttryck i citatet nedan:

Det känner jag mycket när äldre kommer och behöver hjälp med någonting, öppna ett mejl typ, att då försöker vi boka in dem så att vi kan sitta i lugn och ro, men att inte göra så att den personen skäms, för det gör de ofta. Och samma sak med personer som inte pratar så bra svenska, att de skäms, det tycker jag nog är det viktigaste, att folk inte ska behöva skämmas. Och det tror jag handlar mycket om uppmärksamhet och om att vara lugn.

Rita betonar i sammanhanget vikten av att kunna ägna varje enskild besökare erforderlig tid och uppmärksamhet, något som ofta kräver särskilt avsatta möten. Rita berättar hur det i hennes arbetsuppgifter ingår digital handledning vilken hon beskriver på följande vis:

Vi har ju digital handledning och då har vi inga fasta tider. Det är inte så att det är öppet drop in varje vecka men vi har som erbjudande att man kan ringa och boka, och då är det mig de bokar. Och då bokar vi in en timme när det passar dem och när det passar mig, så sitter vi i det tysta rummet med stängd dörr. Och då har de ju fått säga innan, när de har bokat, vad de vill ha hjälp med, till exempel nu hade vi en som ville lägga upp en blocket-annons och skaffa bank-id och då är det ju viktigt att hon har med sig sin bankdosa så att hon kan skaffa bank-id. Och att hon har bilder på sina möbler, så det tar vi ju då över telefon eller över disk. Och sedan sitter vi bara där inne och gör det lugnt.

Även Alexander beskriver hur man i egenskap av bibliotekarie behöver ägna allt mer tid åt att hjälpa människor med digitala ärenden:

För man skär ju ned, det handlar ju också om att man gör besparingar hos andra myndigheter. Man gör besparingar hos biblioteken också och nu förväntas vi fylla alla de funktionerna trots att man gör besparingar även hos oss. Så Arbetsförmedling stänger sina kontor och de finns

fortfarande kvar på internet, man sparar pengar där. Det kommer fler hit och behöver hjälp med de där sakerna och vi satsar på det digitala fast vi har inte utökade medel för det.

Citaten bekräftar den situation som bland annat Kelly et al. (2017) skriver fram, där den digitala utvecklingen riskerar att skapa nya former av utanförskap. Exempelen visar hur biblioteket återigen fyller en viktig funktion genom att träda in där övriga myndigheter brister. Att ha tillgång till informationsteknologi och kunskap kring hur denna fungerar är idag starkt förknippat med känslan av att vara delaktig i samhället men också med möjligheten att faktiskt ta del av sina rättigheter (jmf Kajberg 2013; Reneland-Forsman 2018). Detta märks också i vårt intervjumaterial, då de samtal som ägt rum inte sällan kretsat kring människors möjligheter att kommunicera med olika myndigheter och samhällsinstanser, något som i regel förväntas ske digitalt. Det kan också handla om att ta del av olika samhällsdiskussioner och att göra sig hörd i den offentliga debatten exempelvis genom att publicera digitala debattinlägg. Fredrik säger:

Det är väldigt lätt att tro att alla har en dator eller har en smartphone, men alla har inte det. Så vi har många som kommer hit och använder till exempel datorn dagligen för att kunna göra sina inlägg i samhällsdebatten eller kunna läsa det som är aktuellt just nu. Det är ju en liten del av det, sen är det såklart alla dagstidningar som lever kvar och det är ju inte många som har råd att ha prenumerationer längre, det kostar ju rätt mycket pengar.

En intressant infallsvinkel som Rita lyfter är hur det digitala utanförskapet också får konsekvenser för människors relationer, i form av att äldre personer utlämnas till sina nära anhöriga för att få hjälp med olika vardagsbestyr, vilket minskar känslan av att vara en självständig och kompetent individ. Den digitala handledning som biblioteket tillhandahåller kan här, enligt Rita, fylla en viktig funktion och i förlängningen bidra till att människor kan upprätthålla sina nära relationer utan att hamna i en beroendeställning till familjemedlemmar eller nära släktingar. Rita säger:

Många säger att mina barn och mina barnbarn är så trötta på mig för att jag alltid frågar om det här och det där. Och då kan det ju vara en väldigt viktig sak att stötta upp från bibliotekets sida så att inte morfar måste ha hjälp med mejlen varje släkträff. Att han hamnar i något slags underläge gentemot sina barn, att han istället ska kunna få vara morfar och inte blanda in behoven så. Det kan jag tycka är ganska viktigt. För hans känsla i familjen och sådär.

Vi har ovan sett hur den digitala kompetensen är essentiell för att individer ska kunna upprätthålla sin agens inom såväl den rättsliga som sociala sfären (jmf Honneth 2003; Kajberg 2013). Här ser vi även hur den kan vara avgörande för individens möjlighet att upprätthålla sin roll inom den intima sfären – exempelvis genom att i först hand få vara morfar.

Biblioteket som samhällets krockkudde – möjligheter och utmaningar
Olsson Dahlquist (2019) beskriver hur det utvidgade uppdraget delvis kan ses som tilldelat biblioteken snarare än något som de själva tagit på sig. Den nya och bredare rollen leder också till att gränserna för den egna professionsutövningen i viss mån suddas ut, en slutsats som i hög utsträckning bekräftas av bibliotekarierna i vår studie. Detta scenario konkretiseras i följande citat av Fredrik:

Den blir ju allt viktigare, vår sociala funktion. Det var ju någon som skrev en rätt så intressant artikel nu i höstas där om samhällets krockkudde, biblioteket, så är det verkligen. När ett samhälle börjar skära ned så märker vi ju det omedelbart. Det är liksom hit man kommer. Vi hade ju en fritidsgård inte långt härifrån som skulle stänga igen och flytta och alltså det märker vi från en dag till nästa, då är de här. Och så märker du ju också i psykvården, när den inte fungerar som den ska så är detta ett naturligt ställe att ta sig till för många. Det är ju föräldrar som ibland har lämnat barn här vind för våg för att de inte vet var de ska göra av dem. Vi kan ju inte ta hand om dem, men alltså det blir ju den här krockkudden vi är liksom här när andra instanser fallerar. Så folk har väl oerhört högt förtroende för oss såklart och då går man hit.

Citatet visar på ett tydligt sätt att när den samhällsliga infrastrukturen brister så fungerar biblioteket som en tillflyktsort vilket enligt Fredrik kan bero på att många har högt förtroende för biblioteket som institution. Biblioteket tycks härvidlag utgöra en trygg plats, dit människor söker sig då de inte har någon annanstans att vända sig. Fredrik beskriver hur denna funktion är tydligare idag än när han började arbeta som bibliotekarie:

Ja, jag tycker att jag möter mycket mer folk som behöver mycket stöd i livet, som av någon anledning har hamnat utanför. Det tycker jag att jag märker mycket mer än när jag började jobba. Det hände ju då också såklart men jag tycker att det har blivit mycket mer. Och det säger ju något om samhället.

Fredrik lyfter också hur denna utveckling ställer krav på bibliotekariens kompetenser:

Jag tycker att alla bibliotek borde ha en pedagog och alla bibliotek som är lite större borde också ha någon socialarbetare. Det är sådant som man hade önskat, det har jag tänkt. För det har liksom blivit vår roll väldigt mycket och jag tror inte att det går att vrida tillbaka, man har ju monterat ned så himla mycket. Och det är väl det jag kan känna att när man jobbar, man är ju rätt otillräcklig, det är ju jättemycket vi inte kan hjälpa till med som folk tror att vi kan. Så det hade man väl önskat.

Här framträder en bild där bibliotekets sociala och samhällsliga ansvar har ökat i takt med nedmonteringen av övriga samhällsfunktioner, något som kan skapa en känsla av otillräcklighet då det egna handlingsutrymmet är begränsat av olika faktorer såsom avsaknad av tid och bristande kompetens (jmf Olsson Dahlquist 2019; Pilerot & Hultgren 2017). Ett sätt att hantera denna situation kan enligt Fredrik vara att etablera tvärprofessionella samarbeten med pedagoger och socialarbetare. Fler av våra intervjupersoner beskriver hur aktiviteter som rådrum

och språkcaféer blivit en del av bibliotekets utbud, något som vi beskrivit tidigare i uppsatsen. Gemensamt för dessa aktiviteter är att huvudansvaret i många fall inte vilar på bibliotekarier, utan på externa organisationer, exempelvis Individuell Människohjälp och Röda Korset. Förekomsten av dessa aktiviteter på biblioteket menar vi kan ses som ett uttryck för vad Olsson Dahlquist (2019) beskriver som ett i viss mån tilldelat uppdrag. Samtidigt som dessa åtaganden faller utanför bibliotekariens professionella kompetensområde utgör de idag, paradoxalt nog, en viktig del i bibliotekens löpande programutbud. Genom att i dessa sammanhang anta en faciliterande roll kan biblioteket anpassa sig efter rådande behov och i viss mån fylla det tomrum som blir resultatet av samhällsliga nedskärningar och myndigheters bristande fysiska närvaro. Den ökade mångfald av ärenden som biblioteket idag hanterar aktualiserar samtidigt, som nämnts ovan, en diskussion kring vad det egna uppdraget slutar. En av bibliotekarierna som reflekterar detta är Robert. Han säger:

Ibland är det viktigt i bemötandet att på ett så respektfullt sätt som möjligt vara tydlig med vad man faktiskt inte kan göra eller vad man inte har tid med. För bemötandet sträcker sig ibland längre än bara till en själv utan man skapar kanske en förhoppning hos en person som sedan kommer in och möter en annan person som inte är lika tillmötesgående. Så jag tror att det måste finnas någon form av konsensus kring vad vi gör och vart vi hänvisar vidare. Så det tror jag också är viktigt.

Även Alexander lyfter den etiska problematik som uppstår då det uttryckta behovet inte överensstämmer med det egna kompetensområdet. Han berättar hur han i sin yrkesvardag ofta får frågor som gäller migrationsärenden, där de berörda individerna förväntas sköta sina ärenden digitalt. Det kan här handla om allt från att söka om svenskt medborgarskap till att på ett korrekt sätt fylla i en blankett om anhöriginvandring, vilket kräver såväl digital kompetens som kunskap inom det svenska språket. Alexander beskriver hur han i dessa situationer hjälper till i den mån han kan, samtidigt som han betonar vikten av att ibland vara tydlig med vad han i egenskap av bibliotekarie inte kan bistå med:

Jag kan svara "det där betyder efternamn" om de undrar vad något betyder på en blankett, det kan jag jättegärna svara på. Men jag är nog ganska benägen att säga ifrån att och säga att "nej nu måste du nog ringa till Migrationsverket och fråga för jag kan inte ge dig rätt svar" det händer ganska ofta.

Både Roberts och Alexanders berättelser visar på de svåra gränsdragningar som bibliotekarier emellanåt ställs inför i mötet med besökaren. Här kan det egna uppdraget och viljan att hjälpa till ibland stå i konflikt med varandra, något som även Pilerot och Hultgren (2017) visar i sin studie. Exempelen visar också på det faktum att det inte råder skarpa gränser kring vad som ryms inom bibliotekets uppdrag liksom nödvändigheten att inom respektive personalgrupp ha en ständig

diskussion kring hur man förhåller sig till olika ärenden (jmf Olsson Dahlquist 2019). Olsson Dahlquist (2019) betonar hur det utvidgade uppdraget samtidigt kan möjliggöra för en ökad känsla av att i egenskap av bibliotekarie fylla en viktig funktion i människors liv. Alexanders citat nedan visar hur den sociala funktionen som biblioteket rymmer ger upphov till såväl utmaningar som meningsskapande processer:

Jag hade ju förväntat mig, när jag började utbilda mig att det skulle vara ett ganska mångfacetterat jobb. För jag har ju ändå besökt bibliotek själv och märkt att det inte enbart sitter folk och hyssjar och läser böcker, det visste jag ju. Men jag tror att en av anledningarna till att det är ännu mer mångfacetterat och nästan inte rörigt som i kaos men rörigt kanske är just den här sociala funktionen som biblioteket spelar. Jag tror att det är en väldigt central grej som präglar hur det ser ut här och vilka utmaningar man får och som också kan vara bra att tänka på om man söker sig hit, att räkna med alla sociala utmaningar du kan föreställa dig. Allting som någon i kommunen kan drabbas av kan du få uppleva i andra hand och vara en del av att försöka lösa och sådär, det känns som att det präglar verksamheten. Det känns ganska naturligt att det gör det också.

Vi vill här återknyta till Hanssons (2018) resonemang om vikten av att inom bibliotekarieutbildningen skapa sig en förståelse för den egna professionens meningssammanhang och hur detta relaterar till den praktiska yrkesutövningen. Alexanders citat visar också hur det i mångt och mycket är i mötet mellan besökare och bibliotekarie som det egna uppdraget tar sin utgångspunkt, ett faktum som även Per framhåller:

Det handlar väldigt mycket om mötet med personerna, att vi som bibliotekarier fungerar som en länk mellan det offentliga samhället och den enskilda individen. Vi hjälper folk med deras problem till viss del. Vissa kan vi såklart inte hjälpa, men det är ju därför folk kommer hit, för att här kan de fråga och få hjälp när det själva måste göra något, för att få in något till en tjänsteman eller Försäkringskassan eller vad det nu är för någonting. Migrationsverket är det ju mycket, att söka medborgarskap till Sverige. Har man suttit genom deras enormt långa webbansökan för att bli svensk medborgare ja då förstår man inte hur någon som är ny i Sverige kan klara av det där. Det är många saker som är komplicerade, papper som ska in, och här hjälper vi ju till med enkla saker som att skanna och "vad ska jag fylla i här, vad menar de här" och sådant.

Pers citat visar, kanske tydligare än något annat, hur de möten som äger rum möjliggör för en förståelse av människors livssammanhang och vardagliga kamp (jmf Honneth 1995a; 2003). Det synliggör också återigen hur bibliotekarien, i enlighet med Stigendals resonemang (2008), utgör en länk mellan det privata och offentliga, liksom hur biblioteket rymmer viktiga inkluderingsmekanismer (jmf Hansson 2005). Genom att anamma ett öppet och lyhört förhållningssätt, där var och ens konkreta erfarenheter tas i beaktande, kan biblioteket utgöra en skillnad i människors liv och på normativa grunder legitimera den egna verksamheten (jmf Kann-Christensen & Andersen 2009; Kajberg 2013; Pateman & Vincent 2010).

Ett uppdrag i förhandling

Den utveckling som fler av våra intervjupersoner ger uttryck för bör, enligt Olsson Dahlquist (2019), förstås mot bakgrund såväl en nyliberal politisk utveckling som teknologiska förändringar, vilket har lett fram till en omfattande digitalisering av samhället. Detta påverkar också bibliotekens verksamhet och förståelse för det egna uppdraget (ibid). Olsson Dahlquist (ibid) beskriver hur det i bibliotekariers yrkesvardag inte sällan uppstår förhandlingar kring vilken roll man i egenskap av bibliotekarie kan fylla i en konkret situation. Avgörande faktorer blir i dessa förhandlingar samhällets krav, användarnas behov och bibliotekariens uppfattning om det egna ansvaret i situationen (ibid). Något som blir tydligt i vårt material är hur mötets karaktär också påverkar bibliotekariens benägenhet att tillmötesgå besökarens behov i situationer där bibliotekets ansvar inte är självklart. Alexander säger:

Då kom jag att tänka på en sak som gör mig mer benägen att göra ett undantag, det är personen är trevlig. Alltså den enkla möjliga grejen, det tror jag är en väldigt grundläggande sak. Om personen faktiskt är trevlig och inte intar en skyldig defensiv ställning genast när de ber om något. Om de kan prata, lyssna, samtala, resonera.

Enligt Alexanders ärliga och självreflexiva utsaga är det tydligt hur mötet med besökaren påverkar utgången i en på förhand icke-given situation. Han betonar i sammanhanget kommunikationens avgörande betydelse och besökarens förmåga att uttrycka sitt behov på ett trevligt sätt, något som han emellertid problematiserar utifrån att möjligheten att skapa förutsättningar för ett gott möte inte alltid föreligger:

Ju mindre tid man har, desto svårare är det att ge någon ett bra bemötande alltså att om man tänker att det är rena informationsdiskgrejer. Jag tror att det handlar om att vara lyhörd och ställa frågor.

Alexander visar här på det faktum att utgången i de förhandlingar som sker i mötet mellan bibliotekarie och besökare påverkas av intersubjektiva processer, där ett gott möte ökar möjligheten att komma i åtnjutande av bibliotekariens hjälp. Vidare belyser Alexanders utsaga hur dessa processer formas av bibliotekariens möjlighet att sätta sig in i den enskilda besökarens situation, något som bland annat kräver tidsmässigt utrymme. Alexanders resonemang åskådliggör erkännandets ömsesidiga karaktär liksom de maktaspekter som finns inbyggda i mötet mellan bibliotekarie och biblioteksbesökare. Liksom Alexander reflekterar Per över den egna yrkesrollen och dess gränser:

Jag tror att man måste se alla möten som att de har en social funktion. Vi har människor som mår dåligt som är stressade man kan göra ganska mycket. Det finns ju en diskussion "det är så jobbigt att" och "det var inte det här jag utbildade mig för", men jag tänker att det är nog precis

det här vi ska göra. Alltså människor som är stressade och som mår psykiskt dåligt. Men det finns en diskussion, "är det verkligen rimligt att vi ska trösta människor som står och gråter?" Men de är ju här, det är ju den verkligheten vi jobbar i och för mig tycker jag att det ingår, [för] det är ingen annan som gör det.

Samtidigt som den mellanmännsliga dimensionen av yrket tycks bli mer påtaglig så visar Pers citat hur det finns skilda uppfattningar kring i vilken utsträckning man i egenskap av bibliotekarie bör engagera sig i enskilda människors livsöden, något han emellertid ser som ofrånkomligt. Pers berättelse illustrerar hur det inte sällan råder ett spänningsförhållande mellan de moraliska principer som vägleder vårt handlande inom respektive erkännandesfär (Honneth 2003). Här kan de begränsningar som den egna yrkesrollen rymmer hamna på kollisionkurs med viljan att agera i egenskap av medmänniska. Omsorgshandlingar rymmer enligt Honneth (ibid) alltid en risk, då de riskerar att underminera individens ställning som autonom, inte desto mindre utgör omsorgen en moralisk referenspunkt som måste tas i beaktande och i vissa fall vägleda oss i vårt handlande (ibid), något som Pers exempel också tyder på. Den utveckling som fler av våra intervjupersoner beskriver, vilken i högre utsträckning innebär att komma i kontakt med socialt utanförskap och utsatta människor, ger upphov till svårbedömda situationer som inte låter sig bestämmas av på förhand givna regler eller principer utan kräver ständiga avvägningar. Detta faktum stärker också Olsson Dahlquist (2019) konstaterande om att de utmaningar som biblioteket står inför kräver kontinuerliga diskussioner inom såväl forskning och utbildning som inom den praktiska biblioteksverksamheten

Att utmana och synliggöra – om nödvändigheten av att ibland ställa sig utanför

Vi har ovan visat på hur bibliotekariers uppdrag är under ständig förhandling och påverkas av olika faktorer, såsom bland annat användarnas behov och bibliotekariens uppfattning om det egna ansvaret. Ett längre citat som på ett målande sätt belyser detta hämtar vi från intervjun med Stefan. Han säger:

Någon slags reflektion kan ju vara att när man behöver göra någonting som är utanför ramen för biblioteksarbetet men man inser att det här kommer att göra nytta eller skillnad för den här personen så är det rätt spännande att göra den grejen. Vad det nu kan vara liksom. Någon gång gick jag hem till någon som ringde och var sjuk. Det närmade sig jul och det var kaos ute liksom och personen bodde i ett höghus här borta och hon kunde inte ta sig till biblioteket, men ville så gärna ha någonting att läsa över jul. Vad gör man när man får en sådan fråga? Det är inte mitt uppdrag att gå hem till den här personen och lämna över någonting. Det finns någonting som heter boken kommer som ska ta hand om det men det skulle vara för sent, det skulle inte komma innan jul. Då åkte jag ju hem såklart ändå och lämnade det här, och det är ju någonting som gick utanför men som ändå skapade någonting bra. Eller det kan vara att det kostar pengar att kopiera, man behöver köpa ett kopieringskort och göra vissa transaktioner för att få det. Men om man märker att en person är 90 år och språksvag och människan har uppenbarligen aldrig

sett en kopieringsmaskin, ska jag då verkligen begära att den ska betala det här kortet som den här personen aldrig kommer att använda? Då gör jag någonting som jag inte ska, jag kopierar, ger personen det här gratis för att förenkla för alla. Men det öppnar ju också upp en fråga om hur långt biblioteket ska gå? Vad ska man göra i vissa fall? I vissa fall skapar det liksom att vi tar på sig för mycket. Ska vi göra allt? Ska vi hem till dem? Ska vi kopiera deras grejer? Det är någon annans uppdrag. Ja det är det kanske och då märker vi ju att samhället inte fungerar liksom eftersom vi måste ta de här grejerna ibland. Men det blir rätt intressant socialt samspel där. Man märker vad är det för saker som inte görs någon annanstans som bara vi kan göra, men så har vi tydligen också egna regler för hur vi ska göra de här grejerna. Men ibland måste man utmana dem och se vad är det som händer då. Och då kanske man måste skapa nya regler och öppna upp för någonting, att det här måste vi förenkla, det här måste göras enklare. För det är någonting som tydligen behövs.

Berättelsen rymmer två exempel på situationer där Stefan träder utanför det formaliserade uppdraget och istället låter sig vägledas av omsorgen som princip (jmf Honneth 2003). Vad som, enligt Honneth (ibid), kännetecknar en omsorgshandling är dess asymmetriska karaktär, vilken följaktligen legitimeras genom det överordnade syftet att inlemma människor i praktiska diskurser (ibid). Vi ser att Stefans handlingar, utifrån dessa kriterier, kan betraktas som legitima ur ett erkännandeperspektiv då de syftar till att möjliggöra delaktighet såväl inom biblioteket som samhället i stort. Stefan problematiserar dessa handlingar så till vida att de på ett självklart sätt inte ryms inom ramen för hans yrkesroll. Vad som ändå rättfärdigar dessa är, enligt Stefan, att den samhällsliga infrastruktur som normalt sett ska tillgodose de uttryckta behoven brister, vilket gör att han känner sig nödgad att träda in i egenskap av medmänniska (jmf Olsson Dahlquist 2019). Det förhållningssätt som Stefans berättelse utgör exempel på, och som präglas av en kontextkänslighet och ett affektiva deltagande, bidrar härvidlag inte endast till ett erkännande av berörda individer i deras vardagliga kamp utan också till bibliotekets utvecklingsarbete, då de kastar ljus över hur det egna ramverket påverkar människors möjlighet att interagera med biblioteket och därmed även samhället. Stefans reflektion visar hur omsorgen som moraliskt perspektiv kan fylla en viktig funktion i bibliotekets konkreta arbete när det gäller att bidra till social rättvisa (jmf Honneth 2003).

Sammanfattning

Vi har i föreliggande rubrik visat hur de delvis nya förutsättningar som biblioteket verkar utifrån ställer nya krav på biblioteket som institution och på bibliotekaryrket som profession då det innebär nya typer av konflikter som utmanar såväl organisatoriska regelverk som bibliotekariernas professionsidentitet. Vi ser här hur erkännandeteorin kan tjäna som potentiellt diskussionsunderlag i det utvecklingsarbete som biblioteket i och med dessa förändringar står inför.

Ett bibliotek för alla?

Folkbiblioteket beskrivs inte sällan i termer av en öppen offentliga plats där olika människor med olika bakgrund kan mötas och utbyta erfarenheter, åsikter och idéer (se till exempel Audunson 2005; Buschman 2003) Samtidigt pekar forskning på att det finns hinder som begränsar individers och grupperns möjlighet att ta del av och delta i bibliotekets verksamhet på lika villkor (Dali 2018; Elmborg 2011; Gehner 2010; Gibson 2017; Kann-Christensen och Andersen, 2009; Pateman & Vincent 2010). Exempel på sådana hinder är: kulturella föreställningar om biblioteket som plats (Elmborg 2011; Gehner 2010), etnisk diskriminering (Gibson et al. 2017), förgivettaganden gällande olika former av lärande, kunskapsinhämtning och kommunikation (Kann-Christensen & Andersen 2009). Nedan ges tre exempel från föreliggande studie på hur dessa hinder kan ta sig uttryck och hur biblioteket kan arbeta för att synliggöra och i möjligaste mån undanröja dessa.

En tradition av förtryck – om erkännandet som möjlighetsbetingelse

Gibson et al. (2017) betonar att biblioteket inte är en neutral institution, utan bygger på epistemologiska och ontologiska antaganden, vilka är kulturellt avhängiga. Dessa grundläggande antaganden formar också individers och grupperns möjlighet att interagera med biblioteket (ibid; se också Jaeger et al. 2013; Adler, Beilin & Tewell 2018). En av de bibliotekarier i vårt intervjumaterial som reflekterar kring hur deltagande i bibliotekets verksamhet formas av samhällsliga strukturer är Alexander. Han berättar att han uppfattar att personer med romsk bakgrund är svåra att nå, vilket han tror beror på gruppens sociala status och den låga tilliten gentemot det övriga samhället. Alexander säger:

Ju sämre integrerad en grupp är i samhället, ju svårare är den att nå tänker jag, om man generaliserar lite. De flesta som kommer hit från ett annat land som jag arbetar med kommer ju in i den svenska byråkratiska apparaten ganska omgående och går igenom SFI till exempel. SFI-studenter är superlätta att nå ut till oavsett varifrån i världen de kommer. [...] De finns ju redan samlade. Däremot vissa som har varit här längre, i flera generationer och som har svårare att integreras eller som har mött mer motstånd är mycket svårare att nå. Till exempel upplever jag att romer är en grupp som varit svår att nå och som funnits i Sverige ett bra tag. Det känns som att det är en väldig segregation liksom. Då tror jag det är ett symptom, att överhuvudtaget lita på det svenska samhället. Om jag tillhörde den gruppen skulle jag förmodligen inte göra det och varför skulle jag då lita på biblioteket som är finansierat med offentliga medel och politiskt styrt. Det är ett exempel, det finns säkert andra grupper som har liknande problem.

Palosuo (2008) beskriver i sin rapport *En inventering av forskning om romer i Sverige* hur romer utsatts för systematisk och strukturell diskriminering inom olika områden, däribland arbetsmarknad och utbildning. Vidare finns det en utbredd okunskap vilken bidrar till ytterligare marginalisering av gruppen. Ett problem som många med romsk härkomst upplever är att de, på ett ofördelaktigt sätt, blir

definierade utifrån sin tillhörighet till den romska gruppen, snarare än i egenskap av individer (ibid). Palosuo (ibid) konstaterar med hänvisning till DO hur marginaliseringen också omfattar romers möjligheter att delta i den demokratiska processen. Här ses ökad delaktighet och inflytande, samt dialog mellan myndigheter och romer som en förutsättning för att komma till bukt med denna form av strukturell marginalisering. Honneth (2003) pekar på hur bristen på erkännande utgör ett hot mot demokratin (jmf Kann-Christensen & Andersen 2009). En faktor som försvårar erkännande i det moderna kapitalistiska samhället är, enligt denne, bristen på offentliga mötesplatser vilka möjliggör för individer att dela med sig av gemensamma erfarenheter (Honneth 2007). Vi har tidigare nämnt hur biblioteket har potential att utgöra en sådan mötesplats (jmf Audunson 2005; Elmborg 2011; Hansson 2005; Stigendal 2008). Samtidigt pekar såväl Gehner (2010) som Gibson et al. (2017) på hur det faktum att biblioteket förstås kan ingå i en förtryckande samhällsstruktur, kan innebära att människor inte ser biblioteket som en välkomnande plats. Att det bland personer med romsk bakgrund skulle finnas ett motstånd att besöka biblioteket förefaller inte osannolikt utifrån den bild som Palosuo (2008) beskriver avseende hur romer har blivit behandlade i det svenska samhället.

Alexanders utsaga skulle således kunna förstås som ett exempel på hur ett historiskt och samhälleligt institutionaliserat förtryck, i enlighet med Gibson et al:s (2017) resonemang, alltså påverkar olika gruppers möjlighet att interagera med biblioteket. Att hävda romers lika tillgång till biblioteket genom att enbart luta sig mot neutralitetsprincipen förefaller härvidlag otillräckligt då den i sig inte utgör någon förändringsgrund. Snarare kan en sådant förhållningssätt utgöra ett hinder för ökad delaktighet och inflytande, så till vida att det förstärker och upprätthåller ett redan existerande förtryck och den kulturella hegemonin (jmf Gibson et al. 2017). Den svårighet som Alexander ger uttryck för när det gäller att nå ut till gruppen romer aktualiserar således frågan om hur biblioteket kan adressera romers intressen (jmf Gehner 2010; Gibson et al. 2017; Kajberg 2013; Kann-Christensen & Andersen 2009). På frågan hur ett sådant arbete skulle kunna se svarar Alexander:

På två sätt tror jag, det är alltid svårt att arbeta med folk som inte kommer hit förstås, men man kan ju faktiskt arbeta med att uppmärksamma den gruppen. Man kan ha programverksamhet i anknytning till någon romsk helgdag. Sådana grejer kan man göra. Man kan ha med en bra bok av en romsk författare, eller en person från den gruppen man försöker lyfta, i en bokcirkel för alla, för allmänheten. Man kan se till att böcker på deras språk syns, man kan se till att säga högt och tydligt att de finns. På sådana sätt kan man jobba.

Alexander ger här exempel på hur biblioteket skulle kunna arbeta aktivt för att utgöra en relevant plats och resurs i för personer mer romsk bakgrund. Alexander betonar här vikten av att på ett generellt plan införliva romsk kultur i bibliotekets verksamhet, exempelvis genom att använda romsk litteratur i en bokcirkel. Genom att rikta sig till allmänheten kan föreställningar kring romer som grupp utmanas och ifrågasättas. Alexanders resonemang aktualiserar Frasers resonemang kring affirmativa kontra transformativa åtgärder. Huruvida de aktiviteter som Alexander nämner bör betraktas som affirmativa eller transformativa blir här, menar vi, avhängigt sättet på vilka de utförs. Att som institution definiera och formulera en specifik grupps behov kan vara problematisk så till vida att de individer som berörs fräntas möjligheten till inflytande, något som Paluoso (2008) bekräftar ofta har varit fallet med romer. Av central vikt är i detta sammanhang att ta i beaktande de diskursiva ramar inom vilka behovstolkningen sker. Ett problem enligt Fraser (2003) är att denna ofta äger rum inom etablerade och dominerande former av offentliga diskurser. Att låta individer och grupper själva få vara en del av de sammanhang och processer där deras behov och intressen tolkas och formaliseras är således centralt (ibid). Här torde Elmborgs (2011) resonemang om biblioteket som ett tredje rum kunna tjäna som inspiration för ett inkluderande arbete, så till vida att det snarare än att fokusera på enskilda insatser riktar uppmärksamhet mot biblioteket i egenskap av diskursivt rum där möten mellan olika kulturer kan ta form. Elmborg (ibid) möjliggör för en förståelse av biblioteket som ett kollaborativt utvecklingsprojekt där mötet mellan olika erfarenheter och perspektiv utgör själva drivkraften (jmf Fraser 2003; Honneth 2003; Kajberg 2013; Kann-Christensen & Andersen 2009). Att från bibliotekets sida skapa förväntningar på den egna institutionen som en plats där människor med olika identitet och bakgrund kan känna tillhörighet, ägandeskap samt få utlopp för sina idéer och intressen torde i sammanhanget betraktas som essentiellt ur ett erkännandeperspektiv (jmf Kann-Christensen & Andersen 2009).

Det offentliga rummets dolda trösklar

Alexanders berättelse synliggör nödvändigheten av att i egenskap av bibliotekarie reflektera över hur samhällliga maktstrukturer sammanhänger med olika gruppers möjlighet att ta del av bibliotekets verksamhet. Ytterligare ett sådant exempel uppkommer i vår intervju med Per, som berättar hur könsförtryckande mekanismer kan ta sig uttryck i biblioteksrummet. Per redogör för hur kvinnliga besökare känt sig obekväma med att vistas i datorsalen då de utsatts för blickar av manliga besökare, ett fenomen som förstärkts av datorernas placering i rummet. Per säger:

Det har gjorts en del intervjuer med besökare. En arbetsgrupp som heter [xxx], som har gjort ett jättebra jobb. De har promenerat [i biblioteket] med besökare och frågat "hur tänker du kring det här rummet och hur är det här och sådär?" och de ser också till att ha människor från olika kategorier. Så vi har fått ut jättemycket kunskap från det och saker som vi inte alls tänker på från vårt perspektiv. Det kan vara som där vi har datorerna. Innan stod liksom datorerna så att man satt mitt emot varandra, sen började [xxx] och fråga. Och vi hade problem med att det bara var män, det var tydligt att det kom kvinnor som vände i dörren och "det här rummet är inget för mig". En sak som man gjorde var att korta ned tiden till två timmar så man bara satt två timmar så det blev mer ruljans. Så hade man inte de här som satt och kollade på Youtube hela dagarna, även om de kanske också ska få plats här någonstans. Sen fick de också när de pratade med människorna reda på att sådär "det är obehagligt när vi sitter mitt emot varandra" och särskilt kvinnor som sa det att den mittemot sökte ögonkontakt och upplevde det ibland som obehagligt. Så nu har vi flyttat isär dem, så nu står datorerna längs väggarna och man har inte någon på andra sidan framför sig.

Heidegren (2009) beskriver hur den patriarkala samhällsordningen kan betraktas som en form av asymmetrisk erkännandestruktur, något som Pers berättelse tyder på. Det exempel som Per redogör för innehåller tydliga inslag av missaktning så till vida att de blickar som kvinnor blivit utsatta för står i direkt motsats till den förväntade och önskade interaktionen (jmf Heidegren 2009; Honneth 2003). Vidare visar exemplet hur denna form av missaktning i viss mån möjliggjorts av det sätt på vilket datorsalen tidigare varit möblerad.

Datorsalen kan i ljuset av Habermas teori, betraktas som en modern form av offentlig arena, där människor kan inhämta information och kommunicera såväl lokalt som globalt. Även om denna arena till synes är öppen för alla visar Pers utsaga hur tillträdet till datorsalen, på ett dolt plan, är reglerat av patriarkala strukturer. En förutsättning för bibliotekets arbete när det gäller att motverka dessa mekanismer och istället skapa mer jämlika förutsättningar för deltagande har enligt Per varit att anamma ett lyhört, aktivt och dialoginriktat förhållningssätt gentemot besökarna. Genom att sätta sig in i besökarnas olika identiteter och konkreta upplevelser har biblioteket kunnat anpassa rummet efter dessa (jmf Heidegren 2009 Honneth 2003). Det blir här tydligt att biblioteket utgör ett rum inom vilket det ständigt pågår olika typer av förhandlingar där såväl gemenskaper som olikheter måste tas i beaktande, vilket Olsson Dahlquist (2019), med hänvisning till Fraser, synliggör. Vi ser hur bibliotekets kan främja kvinnors diskursiva utrymme och hur detta kräver en medvetenhet om de maktstrukturer som reglerar och anger ramarna för olika offentliga arenor. Pers exempel rörande datasalen kan, utifrån vår tolkning av Fraser (2003), ses som ett exempel på en affirmativ åtgärd från biblioteket sida. Inte desto mindre kan en sådan åtgärd rymma en transformativ potential genom att bidra till att fler kvinnor ges möjlighet att ta plats i datorsalen. En sådan närvaro kan sett ur ett längre tidsperspektiv bidra till att dekonstruera patriarkala mönster

och skapa ett mer pluralistiskt och inkluderande offentligt rum, där fler röster tillåts göra sig hörda (jmf Fraser 1990).

Kampen om rummet och bristen på sammanhang

En grupp som många av våra intervjupersoner nämner är svår att nå och där man ser utvecklingspotential i den egna verksamheten är gruppen ungdomar. Fler nämner hur förhållandet till denna grupp ter sig problematiskt, dels i form av att det saknas ett relevant utbud för gruppen, dels utifrån att gruppen som sådan ofta upplevs som stökig och utgörande ett orosmoment för såväl bibliotekarierna som andra grupper av besökare i biblioteksrummet. En bibliotekarie som tydligt ger uttryck för den problematiska relationen mellan bibliotek och gruppen ungdomar är Jenny. Hon beskriver hur biblioteket har blivit en plats där ungdomarna vistas i efter skolan. Jenny uppger här att anledningen till att de kommer till biblioteken beror på att de inte har någon annanstans att vara, snarare än att de vill ta del av bibliotekets verksamhet. Hon beskriver hur ungdomarna ofta uppträder respektlöst och upptar ett stort utrymme av lokalen på bekostnad av andra besökares vägnar. I Jennys berättelse framträder ett mönster där bibliotekarierna förväntas ha en uppfostrande funktion i förhållande till ungdomarna vilket exemplifieras genom följande citat:

Det har jag inte tagit upp så mycket men det skulle jag vilja tillägga och det blir ett problem när man kanske inte har de viktiga samarbeten och samsynen i en kommun kring vad biblioteket har för roll. Det kanske lätt blir "ja men de där bibliotekarierna de orkar inte med ungdomarna, de är så trötta" lite så tror jag att det har varit här faktiskt, att "de bara gnäller". Men det är faktiskt så att vi måste se till alla våra besökare, vi kan inte bara låta en grupp ta över vilket de gör här ofta. Klockan tre på dagen när de har slutat skolan kommer de hit och tar över och då förväntas vi att säga till dem och så är det igång igen. Så får man en besökare som kommer och säger "vad skönt att du sa till dem, jag blev så glad när jag hörde att du gjorde det". För att man inte orkar hålla på längre, man har försökt och försökt och försökt och så orkar man inte. Så det är en speciell miljö kan man säga, speciell yrkesroll idag.

Elmborg (2011) beskriver hur det kan uppstå konkurrens mellan olika grupper kring rummet och dess funktion, vilket citatet ovan synliggör. Vi ser här hur bibliotekarien representerar ett visst ramverk vilket tydligt utmanas av ungdomarna. De aktuella ungdomarnas beteende skulle kunna ses som en form av vad Elmborg (2011) beskriver som appropriering, så till vida att de använder biblioteksrummet utifrån sina egna syften. Ett problem i detta sammanhang är, enligt Jenny att ungdomarnas beteende i många avseenden ter sig problematiskt och tycks rymma uppenbara inslag av missaktning (jmf Honneth 2007). Jenny beskriver hur hon tror att många ungdomar känner sig svikna av samhället och upplever att de saknar framtidsutsikter. Vidare beskriver hon hur hon tror att dessa upplevelser delvis har sin upprinnelse i lokalsamhällets oförmåga att fånga upp och tillvarata

ungdomarnas behov, vilket hon ser som en konsekvens av ett bristande samarbete inom kommunen.

Jenny beskriver här hur bibliotekets personal inte sällan får klä skott för ungdomarnas frustration och bristande tillit till lokalsamhället (jmf Gehner 2010). Hon återkommer under intervjun till det faktum att det tycks finnas en avsaknad av konstruktiva sammanhang i ungdomarnas liv, som skulle kunna möjliggöra för utveckling och självförverkligande. En sådan brist på dylika sammanhang kan enligt Honneth (2007) resultera i känslan av missaktning stängs in eller utmynnars i destruktiva och irrationella handlingar. En utmaning framstår här i form av att skapa ett konstruktivt förhandlingsutrymme där ungdomarnas behov och önskemål blir föremål för genuin uppmärksamhet, något som enligt Elmborgs (2011) resonemang torde kräva en beredskap från bibliotekets sida att ompröva den egna yrkesidentiteten och sättet på vilket man kan utgöra en positiv skillnad i ungdomarnas tillvaro. Stan Houston (2009) skriver utifrån ett socialarbetarperspektiv hur ett hållbart yrkesetiskt förhållningssätt måste bygga på såväl en reglerad kommunikation som ett empatiskt förhållningssätt där enskilda individers upplevelser och identitet tas i beaktande. Ett sådant förhållningssätt torde utifrån Jennys berättelse handla om att hitta en balans där såväl ungdomarnas perspektiv som övriga besökares upplevelse av att vistas i biblioteksrummet förmå tas i beaktande. Heidegren beskriver utifrån en socialpsykiatrisk kontext hur en sådan balansgång inte alltid är lätt:

Ser man till socialpsykiatrisk praxis urskiljer Møller ett flertal typiska hinder för att en sådan [erkännande] hållning ska komma att präglade relationen till brukaren: det kan föreligga en konflikt mellan brukarens behov och andras eller samhällets behov, det kan finnas en rädsla för att inte vara kollegial om man öppnar sig för brukarens negativa syn på arbetskollegor, och man kan uppleva en risk för att förstora ett problem om man erkänner att det finns. En erkännande hållning är således inget man kan ta för givet, inte något man är i trygg besittning av, utan något man hela tiden måste eftersträva att inta.

(Heidegren 2009, s. 104)

Heidegrens citat belyser, menar vi, hur den typ av situationer som Jenny beskriver kräver ett reflexivt förhållningssätt liksom en dialog inom personalgruppen kring hur man kan hantera situationer där uppenbar missaktning är för handen. Att i enlighet med Heidegren (2009) våga öppna upp för prestigelösa diskussioner kring den problematik som tycks föreligga förefaller i detta avseende centralt för att man ska kunna ändra på det negativa interaktionsmönster som Jenny beskriver har uppstått mellan ungdomarna och bibliotekets personal. Dessa diskussioner torde enligt vår uppfattning vara nödvändiga att ha inom såväl personalgruppen som mellan bibliotekarierna och ungdomarna. Jennys berättelse tyder också på att det

föreligger ett behov av ett ökat samarbete mellan olika organisationer i kommunen. Att i dessa möten bejaka den osäkerhet och de frågor som uppstår torde vara centralt för att skapa en förståelse för hur biblioteket men även kommunen i stort kan bidra till en positiv skillnad i ungdomarnas liv (jmf Elmborg 2011; Honneth 2003). Återigen tycker vi oss se hur de kontexter inom vilka bibliotekarier verkar ställer höga krav på bibliotekariers omdömesförmåga där inte sällan den relationsorienterade aspekten av yrket förefaller central (jmf Arellano-Douglas 2018).

Sammanfattning

De exempel som redogörs för ovan utgör exempel på olika former av institutionella hinder, som står i vägen för olika grupper och individers möjlighet att ta plats i biblioteket och komma i åtnjutande av bibliotekets resurser. De visar vidare hur man som bibliotekarie kan arbeta för att synliggöra dolda maktstrukturer och arbeta för att motverka de mekanismer som upprätthåller dem. Vi tycker oss utifrån ovan beskrivna exempel se hur förståelse för erkännandets mekanismer utgör en förutsättning för att skapa jämlik tillgång och deltagande inom ramen för bibliotekets verksamhet.

Att möta sina besökare

Vi har tidigare, i enlighet med Stigendal (2008), beskrivit hur bibliotekarier kan ses som en viktig länk mellan samhällets innanförskap och utanförskap. Stigendal påpekar här hur förekomsten av direktkontakt mellan bibliotekarie och besökare är nödvändigt för att besökaren ska känna delaktighet inom biblioteks väggar. Mötet med bibliotekarien kan här vara avgörande för huruvida besökaren känner sig välkommen på biblioteket (Gehner 2010). Forskning visar emellertid att mötet mellan bibliotekarie och besökare inte är oproblematiskt (Arellano-Douglas 2018; Hanell, Kronfält & Sundin 2006). Ross, Nilsen och Radford (2009) gör en i sammanhanget intressant iakttagelse genom att visa på hur bibliotekarier och användare tenderar att förklara lyckade referenssituationer utifrån skilda kriterier, där bibliotekarier väljer att värdera innehåll och kvalitet på information medan användaren i större utsträckning lägger vikt vid relationella faktorer. Hur de senare sammanhänger med möjligheten att uppleva erkännande inom bibliotekets väggar är också något som blir tydligt i de samtal som vi har haft inom ramen för denna studie, något vi avser belysa nedan.

Det vardagliga samtalets potential

Den relationella dimensionen av bibliotekarieyrket är något som samtliga intervjupersoner lyfter utifrån en rad olika aspekter. Många betonar vikten av att se varje besökare, vilket kan handla om allt från att bekräfta personens närvaro i rummet till att sätta sig in i den enskilda besökares ärende och behov. Fredrik säger:

Man har ju många som man är professionellt kompis med eller vad man ska säga, många som man pratar med, lite som den här klassiska bartendern i filmer. Och den funktionen är ju också väldigt viktig. Någon som ser dem och pratar med dem, de kanske inte har så många andra och pratar med och då kan man stå här i fem minuter och snacka lite om ditt och datt och det betyder nog mycket för många, det tror jag.

Rita säger:

Det vilar inte på relationer att människor kommer hit men jag märker att det uppskattas, det är väldigt intimt och familjärt. Alla känner igen varandra och det är samma personer här varje dag. Och det är ju jättekul också att kunna lära känna folk och komma ihåg vad de har lånat och vad det har för smak och vad de heter och så där. Och det märker jag att, ja dom känner sig sedda. Och det är väldigt fint.

Fredriks och Ritas utsagor visar på den sociala funktion som bibliotekarien kan ha i människors liv. Att exempelvis komma ihåg namn och personliga preferenser kan här, menar vi, betraktas som uttryck för en form av social uppskattning, där den enskilda individen blir uppmärksam utifrån sin särskildhet (Heidegren 2009). Den sociala funktionen som biblioteket förväntas fylla innebär också att man får ta del av människors frustration och vardagliga problem. Stefan gör följande reflektion:

Man vill ju behålla någon sorts gräns mellan professionalitet och personligt och privat. Ibland kan man ju känna att nu hör jag lite för mycket. Det är väl det enda negativa konsekvensen, att bibliotekets personal blir som en form av klagomur där man kan komma och berätta om problemen med sitt fastighetsbolag eller någonting, där man ser att "ja det här får du ju ta upp med dem", jag kan ju inte göra någonting i det eller så. Det är väl det som kan hända, att man får ta del av andra ärenden inte vi kan lösa men som man får lyssna igenom eller så.

Stefan beskriver hur en del av arbetet som bibliotekarie blir att ta del av informella samtal som inte nödvändigtvis har en koppling till hans yrkesroll. Vi tycker oss emellertid, utifrån Dahlgrens resonemang om *civic talks* (Dahlgren 2009), se hur dessa samtal kan fylla en viktig funktion då de utgör en länk mellan det privata och offentliga. Denna bild förstärks av Stigendal idé om bibliotekarien som en symbol för samhällets innanförskap, varigenom samtalet kan ses som en form av samhällelig delaktighet, i såväl upplevd som faktiskt bemärkelse. Att lyssna och att ta den aktuella besökaren på allvar kan, enligt vår tolkning av Honneth (2003), betraktas som en i sammanhanget viktig erkännandehandling (jmf Heidegren

2009). Vi tycker oss, i enlighet med Dahlgren (2009) se hur dessa samtal rymmer en politisk potential då de inte sällan kretsar kring människors vardagliga kamp. Här torde enligt vår mening bibliotekarien kunna utgöra en resurs genom att vara en länk mellan den enskilda besökaren och relevanta informations- och samhällsresurser. För att kunna utgöra en sådan resurs krävs såväl en god kännedom om det omgivande samhället som ett visst mått av deltagande. Vi menar också att dessa samtal i sig kan utgöra en källa till kunskap om de problem som människor möter i sin vardag och därmed en viktig faktor i bibliotekets strävan att tillhandahålla ett, utifrån ett erkännandeperspektiv, relevant utbud (jmf Kann-Christensen & Andersen 2009).

Att hitta rätt frekvens – att skapa förutsättningar för ett gemensamt utforskande

Såväl Arellano-Douglas (2018) som Hanell, Sundin och Kronfält (2006) lyfter det faktum att bibliotekariers föreställningar om den egna yrkesrollen kan utgöra ett hinder i mötet med besökaren. Den förre påpekar att en mer auktoritär syn på bibliotekarierollen tenderar att bidra till en distansering i förhållande till besökaren, något som bidrar till en minskad förmåga att förstå dennes behov. Ett problem enligt Hanell, Sundin och Kronfält (2006) är att det inom bibliotekariekåren ibland tycks finnas en osäkerhet kring vari den egna expertisen består, vilket inte sällan leder till en överkompensation från bibliotekarien sida där denne definierar besökarens behov utan att först ha skaffat sig en helhetsbild av detta. Även om denna bild i viss mån framträder i de samtal som ägt rum inom ramen för föreliggande studie, tycker vi oss se hur flera bibliotekarier betonar vikten av att aktivt engagera sig i varje enskild besökare utifrån dennes specifika identitet, förutsättningar och behov. Alexander berättar hur många besökare kommer till biblioteket utan att själva ha en klar uppfattning om det egna informationsbehovet, något som nödvändiggör att betrakta mötet med besökaren som ett gemensamt utforskande:

Jag tror att det handlar om att vara lyhörd och ställa frågor mycket. Jag ser ju det här som ett serviceyrke till stor del, det är ju ganska mycket [så] att någon behöver någonting och vi kan hjälpa den att få det. Och det är inte alltid som folk faktiskt vet exakt vad det är de vill ha. Så i bemötandet så tror jag att ge varje möte den tid man kan, att ställa följdfrågor, att lyssna och vara lyhörd och sådär. Det tycker jag är en stor del av ett gott bemötande.

Alexanders visar här på vikten av att ta sig tid och att betrakta varje besökarens informationsbehov utifrån ett större meningssammanhang för att kunna se vilken funktion biblioteket kan fylla inom ramen för detta (jmf Arellano-Douglas 2018; Hanell, Sundin och Kronfält 2006; Ross, Nilsen & Radford 2009; Stover 2009). En faktor som förstärker referenssamtalets betydelse är enligt Alexanders utsaga att besökaren inte alltid är medveten om vad det egna informationsbehovet (jmf Ross,

Nilsen & Radford 2009). Även Per belyser det faktum att det är omöjligt att tillhandahålla färdiga svar på besökares skilda behov, vilket nödvändiggör ett mer samarbetsorienterat arbetssätt:

Det handlar väldigt mycket om det, och det här att...också komma över det där att man måste kunna massa saker, det är mer sådär att vi får försöka ta reda på det, lösa det tillsammans.

Rita påpekar hur bemötandet som fenomen är tätt förbundet med tillgänglighet så till vida att såväl språkbruk som kroppsspråk kan vara avgörande för besökarens känsla av delaktighet och möjlighet att tillgodogöra sig information:

Dels så har vi ju exempelvis internutbildning i tillgänglighet. Och då kan det handla om att använda ett tillgängligt språk. Att till exempel inte använda uttryck som att det passar som handen i handsken utan istället säga att det passar bra, eller perfekt. Inte krångla till det. Mycket tror jag det handlar om att ha ett sådant förhållningssätt.

Hon fortsätter:

Om det är möjligt så tycker jag att ögonkontakt är väldigt viktigt. Och om personen inte ser så är det viktigt att signalera var man är, alltså att var tydlig. Vi har ju många besökare här som inte ser, som lånar talböcker. Och att inte den personen ska känna sig osäker på åt vilket håll den ska rikta sig åt och sådär.

Det förhållningssätt som Rita här redogör för präglas av en anpassning till den enskilda besökaren och dennes förutsättningar att interagera med biblioteket och dess resurser. Liksom i tidigare exempel ser vi hur utbildning kan vara ett sätt att skapa medvetenhet avseende faktorer som påverkar människors möjlighet att ta del av bibliotekets utbud och känna delaktighet. Att ha en inkännande och reflekterande förhållningssätt i mötet med besökaren är även något som Alexander betonar:

Vissa som kommer hit vill smyga runt och titta själva. Vissa personer tycker att det är jobbigt, att det är jobbigt att prata med någon. Vissa kanske har en fråga som är lite sådär privat. Det kan handla om personens privata ekonomi, om de vill göra något på datorn. Eller så kan det handla om något som har med hälsa att göra, någon kanske vill låna en bok om att det kliar i underlivet. Det kan ju vara en privat och pinsam grej som man kanske hade varit bekväm att prata med en läkare om men kanske inte med en bibliotekarie. Man måste vara lite finkänslig och sådär.

Att behärska erkännandets konst handlar, enligt Heidegren (2009), i mångt och mycket om att hitta rätt avstånd i förhållande till den andre. Detta kräver en rad avvägningar, något som Alexanders berättelse också visar. Rita berättar hur många besökare kan uppleva kontakten med biblioteket som skamfylld, något som kan utgöra ett hinder för att se biblioteket som en naturlig resurs. Detta är något som lyfts av fler av bibliotekarierna i studien. Att ägna varje enskild besökare full uppmärksamhet och ta sig tid liksom att vara lugn blir här, enligt Rita, ett sätt att motverka de negativa känslor som kan vara förknippade med biblioteksbesöket.

Genom att inta en erkännande hållning kan bibliotekarien stötta och upprätthålla individens självkänsla i situationer där skamkänslor annars skulle kunna riskera att ta över och i förlängningen utgöra ett hinder för personen att delta i samhällslivet på jämlika premisser (jmf Heidegren 2009; Honneth 2003). Ritas berättelser synliggör hur bemötandet blir en viktig del i att skapa möjligheter för människor att komma i åtnjutande av bibliotekets resurser. Samtidigt kan ett gott bemötande bestå i att hålla en låg profil och låta besökaren ta del av bibliotekets resurser på egen hand. Erik säger:

Det är så himla kontextuellt på något sätt, vissa stammisar kommer hit och verkligen gör sin grej, de har varit här mycket mer än vad jag har och då känns det som att det kanske inte är ett gott bemötande att lägga sig i och "behöver du hjälp med det här, säg till om det är något vi finns här" du vet, då är det ju kanske överdrivet och förminskade, medan i andra fall kan det verkligen vara tvärtom att det ingår i ett gott bemötande att vara nyfiken på den som kommer.

Gehner (2010) beskriver hur ett alltför stort fokus på människors behov kan dölja deras förmågor, vilket också Eriks berättelse tycks bekräfta. Inom ramen för en bibliotekskontext kan en brist på förståelse för den enskildes såväl behov som egna kapacitet resultera i en oavsiktlig missaktning då det berövar besökarens känsla av att vara en självständig och kompetent individ (jmf Heidegren 2009). Det handlar således om att erkänna den andres särskildhet (jmf Arellano Douglas 2018). Eriks citat visar återigen hur den relationella delen av yrket inte sällan måste ges företräde i förhållande till rollen som informationsexpert (jmf Arellano-Douglas 2018; Hanell, Sundin & Kronfält 2006). Snarare än att se dessa roller som varandras motsats förefaller det enligt vår mening råda ett ömsesidigt beroendeförhållande mellan dessa, ibland olyckligt åtskilda, delar av bibliotekaryrket (jmf Arellano-Douglas 2018; Hanell, Sundin & Kronfält 2006).

Att inte göra kaos – erkännande och social hållbarhet i en bibliotekskontext

Stefan beskriver hur ett relations- och samarbetsorienterat förhållningssätt kan främja en trygg och respektfull atmosfär på biblioteket. Han nämner hur området som han arbetar i har präglats av konflikter och otrygghet, vilket har avspeglats i biblioteksrummet. Mot bakgrund av detta har man vid det egna biblioteket arbetat på ett såväl långsiktigt som medvetet sätt för att främja relationen mellan besökare och personal och därmed bidra till ett tryggare bibliotek:

Så har vi ju en fritidsledare som jobbar här dagligen som har extra kontakt med just barnen efter skoltid, för relationsskapande, för att minska otrygghet i ett senare tillfälle. Vi har försökt att jobba så liksom att känner vi barnen när de är små så är vi lite naiva och tror att det blir svårare för dem att göra kaos med biblioteket när de är lite äldre. För då har man ändå skapat en relation, man har kanske skakat hand med någon som jobbar här och då kanske det inte är

lika kul att göra någonting. Det grundar sig på att för flera år sedan så var det jättemycket skadegörelse här, hela tiden liksom, så det är en effekt av det, att vi jobbar så.

Stefan beskriver här hur bibliotekets personal i egenskap av en tredje vuxen kan bli en viktig person i unga människors liv. Att möjliggöra relationer som bygger på en ömsesidig respekt och tillit blir här en viktig del i bibliotekets arbete att upprätthålla och stärka sin funktion i lokalsamhället. Stefans berättelse synliggör det nära samband som Honneth (2003) menar existerar mellan moraliska normer och intersubjektivt erkännande, så till vida att det är övertagandet av moraliska förpliktelser som ligger till grund för vår identitetsbildning. En sådan intersubjektivitetsteoretisk utgångspunkt stärker Stefans antagande om att biblioteket, genom att engagera sig i unga besökare, kan bidra till en social hållbarhet inom biblioteks väggar.

Det arbete som Stefan beskriver kan ses som ett tydligt exempel på hur biblioteket, med utgångspunkt i relationen mellan bibliotekarien och besökaren, kan arbeta för att främja erkännande, på såväl individ- som samhällsnivå. Stefan berättelse stämmer vidare väl överens med Pettersen och Simonsens (2013) tolkning av Honneth, enligt vilken professioners arbete med barn inte sällan rymmer en intim dimension. De betonar hur ett engagemang och aktivt deltagande i barns livsvärld och vardagsliv kan ha en avgörande betydelse för barns förmåga att utveckla en positiv relation till såväl sig själv som till andra människor (jmf Honneth 2003). Exemplet pekar således på hur den intima sfären kan tjäna som ett viktigt analysverktyg för att förstå hur bibliotekarierna i sitt dagliga arbete kan bidra till erkännande (jmf Kann-Christensen & Andersen 2009). Återigen tycker vi oss även se hur förutsättningar för ett socialt hållbart biblioteksarbete stärks genom dialogen med andra verksamheter i lokalsamhället (jmf Mattern 2014; Kelley et al. 2017; Olsson Dahlquist 2019; Pateman & Vincent 2010).

Sammanfattning

Vi har ovan redogjort för olika aspekter som berör bibliotekariernas förhållningssätt i mötet med besökarna. Av bibliotekariernas berättelser framgår att denna aspekt är en viktig del i yrket samtidigt som det väcker en del frågor kring vad ett professionellt förhållningssätt innebär, avseende gränser kring den egna yrkesrollen. Vi tycker oss, utifrån de utsagor vi har redogjort för, se hur samtliga Honneths erkännandesfärer är aktuella inom bibliotekariernas yrkesutövning, där en stor del handlar om att ta del av människors vardag. Att lyssna på besökaren och sätta sig in i dennes situation handlar här inte bara om att vara snäll, utan om att möjliggöra för oartikulerade upplevelser, med utgångspunkt i människors

vardagliga liv och kamp, att ta form. Detta utgör också är den springande punkten i Honneth förståelse av den kritiska teorin (Honneth 2003; 2007).

Det demokratifrämjande arbetet – vägval, dilemman och ställningstaganden

Det finns och har länge funnits en bred uppfattning om att folkbiblioteken spelar en viktig roll inom ramen för den representativa liberala demokratin (Carlsson & Rivano Eckerdal 2018; Hansson 2005). Rivano Eckerdal och Carlsson (2018) pekar på hur folkbibliotekarierna här innehar en central roll då de i sin yrkesutövning har att såväl tolka som praktiskt tillämpa det demokratiska uppdraget, såsom det kommer till uttryck i den svenska bibliotekslagen liksom i styrdokument på nationell, regional och kommunal nivå. Hansson (2018) pekar på hur diskussionen kring bibliotekens och bibliotekariernas värdegrund har aktualiserats till följd av en rad olika företeelser i form av bland annat växande klassklyftor och ökad politisk polarisering. Dessa fenomen har inneburit att den vardagliga yrkesutövningens etiska dimension blivit allt mer påtaglig, något som vår studie också tyder på (ibid).

Bortom det partipolitiska – ett normativt åtagande

Hansson (2018) pekar på hur bibliotekaryrket på senare år har politiserats i allt högre grad, något som Robert bekräftar. Han beskriver hur den föreställda bilden av biblioteket som vänsterorienterat ibland kan skapa diskussioner kring bibliotekets neutralitet även inom professionen. Robert berättar hur den egna organisationen genomgått en hbtq-certifiering vilket lett till diskussioner kring huruvida man som institution ska rikta insatser mot specifika grupper. Han beskriver i sammanhanget hur hbtq-certifieringen av somliga uppfattats som ett uttryck för partipolitik:

Robert: Nämen vi har ju hbtq-certifierats till exempel som organisation och det har ju varit omdebatterat för att många ser det som en form av vänstergrej liksom. Men det är ett beslut som vår organisation har tagit, och jag tycker att det är positivt, men jag vet att det finns andra som är kritiska.

Intervjuare: Andra bibliotekarier då?

Robert: Ja men kanske inte kritiska, men det har varit lite såhär varför ska vi fokusera på minoriteter när vi har en stor majoritet som också behöver vår hjälp. Det har varit lite sådana diskussioner, men vi har ju ett uppdrag och kan man luta sig mot det hela tiden som i att detta är vårt uppdrag, i relation till det så är jag neutral. Jag gör det som är vårt uppdrag.

Robert berättar även hur hbtq-vimplar, vilka satts upp i samband med att man firande certifieringen fick tas ned efter politiska påtryckningar med anledning av att firandet sammanföll med riksdagsvalet, under vilket biblioteket tjänade som

röstlokal. Även Fredrik beskriver hur hbtq-certifieringen på stadsbiblioteket i Kristiansholm väckte en del uppmärksamhet i kommunen, där de flesta var positiva men där det även förekom röster som var mer ifrågasättande. Roberts utsaga ovan vittnar om ett exempel på en sammanblandning av partipolitik och demokratiframjande insatser, där de senare kopplas samman med en vänsterorienterad politik istället för att förstås som uttryck för grundläggande demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter. Ovan beskrivna scenario reflekterar Gibsons et al. (2017) resonemang avseende synen på biblioteket som en neutral institution. Denna föreställning utgör, enligt Gibson et al. (2017), en villfarelse då bibliotekets verksamhet ständigt innefattar aktiva beslut vilka formar människors möjlighet att utvecklas till informerade samhällsmedborgare. Författarna (2017) hävdar att bibliotek som förfäktar neutralitetsprincipen ofta tenderar att ignorera marginaliserade gruppers behov. Ovan nämnda resonemang, med utgångspunkt i Roberts berättelse, synliggör hur biblioteksarbetet rymmer politiska dimensioner bortom det partipolitiska, vilka inte bara möjliggör utan faktiskt – i och med det demokratiframjande uppdraget i bibliotekslagen – också ålägger bibliotekarien att arbeta normativt. Robert fortsätter:

Jag tänker att det här, om man då ska kalla saker som en hbtq-utbildning eller språkcafé för vänstervridet, så är det väl det. Jag tänker att hela den här professionen har ju en tradition av att vara till för människor liksom, ur ett rättviseperspektiv. Det handlar om demokrati och det handlar om folkbildning. Och jag tänker att det finns andra grupper i samhället som inte tycker att det är viktiga frågor, ja men det är det vi gör någonstans. Så det förhåller jag mig till. Och jag tror att många som arbetar, särskilt här, vilar på sina egna värderingar som stämmer ganska väl överens med någon form av allmän värdegrund kring vad vi ska göra.

Roberts utsaga rymmer, enligt vår tolkning, inslag av vad Hansson (2018) benämner som en professionsetik så till vida att den värdegrund som Robert ger uttryck för i hög grad är kopplad till professionen som sådan, vilket också ger honom en moralisk riktning i sitt dagliga arbete, även när det blir föremål för kritik. Hbtq-certifieringen kan menar vi förstås som ett sätt genom vilket biblioteket kan stötta gruppen hbtq-personer i deras moraliska kamp för erkännande (jmf Honneth 2007). Ett sådant arbete kan, vilket exemplet visar, kan vara förenat med konflikter vilka sätter bibliotekariens yrkesmässiga värdegrund på prov. Vidare väcker det frågor kring vad det innebär att vara neutral inom ramen för sin yrkesroll. Att här förmå att argumentera utifrån det lagstadgade demokratiska uppdraget förefaller här vara en viktig kompetens, vilket såväl Carlsson och Rivano Eckerdal (2018) som Hansson (2018) belyser.

Robert beskriver hur hbtq-utbildningen inte bara handlat om att bara skapa möjligheter för att möta gruppen hbtq-personer utan även om att skapa en

grundläggande bas för ett normkritiskt arbete vid det egna biblioteket. En sådan reflektion kan betraktas i Ljuset av Dalis (2018) resonemang kring hur adekvata utbildningsinsatser kan bidra till en större självreflexivitet och större förståelse för olika individer och grupperns identitet och livssammanhang, vilket vi menar bör betraktas som en förutsättning i arbetet för social rättvisa utifrån ett erkännandeperspektiv. Att rikta uppmärksamhet mot gruppen hbtq-personer på det sätt som exemplet beskriver kan, enligt oss, ses som legitimt ur ett erkännandeperspektiv då den syftar till att stärka en gruppns möjligheter till likabehandling, social uppskattning och känsla av tillhörighet inom biblioteket.

Att värna det öppna rummet – om vikten av att ibland ta ställning

En fråga som vi ställt under våra intervjuer är hur bibliotekarierna agerar i situationer där kränkande uttalanden görs. Rivano Eckerdal och Hanna Carlsson (2018) har visat hur bibliotekarier i dessa situationer tolkar det demokratifrämjande uppdraget på olika sätt. Medan somliga bibliotekarier känner sig tvingade att agera förhåller sig andra, med hänvisning till neutralitetsprincipen passiva (ibid). Betraktat ur ett erkännandeperspektiv kan, menar vi, bibliotekariens agerande i dessa situationer få långtgående konsekvenser för besökarens känsla av att vara en del av bibliotekets gemenskap, vilket också Stefan ger uttryck för:

Kommer någon och pratar rasistiskt och pekar ut folk och sådär, det är något vi diskuterat mycket. Högljudda rasistiska åsikter, det är inte lika vanligt märkligt nog idag, jämfört med ett antal år sedan. Men då har vi nog bestämt att vi ska säga i princip "det där får stå för dig" "jag vill inte delta i den här kommunikationen" "jag håller inte med", säger jag, också kanske för att någon annan i biblioteksrummet kanske råkar höra den här diskussionen. Och skulle jag då stå och säga "ja, jo, men så kan det ju vara" då skulle jag ju på något vis i min egen moral känna att jag inte klarar av det riktigt och en tredje person kanske skulle bli rörd och känna att jaha här är ett bibliotek som tycker att de här åsikterna är helt okej, då känner ju jag att jag inte vill vara här riktigt. Då har vi väl varit så att man kan säga att "jag tycker inte att det är så" "det där får stå för dig själv" "du får prata med någon annan person om du vill diskutera de åsikterna" "Jag tycker inte att det är okej att prata så här". Så då har vi nog sagt till, eller bemött det på ett sätt, för att man själv som person ska känna att man bara inte stod och höll med. Om det är fel eller rätt, det har vi nog aldrig riktigt fått reda på från en högre nivå, men det vi har diskuterat här.

Vi har tidigare uppmärksammat hur bibliotekarien kan betraktas som en representant för samhällets innanförskap och hur kontakten mellan bibliotekarie och besökaren kan möjliggöra en känsla av delaktighet i samhället (Stigendal 2008). Att i egenskap av bibliotekarie inte agera i situationer där kränkande och antidemokratiska uttalanden görs i biblioteksrummet kan här bidra till att ojämlika maktstrukturer upprätthålls och befästs (jmf Gibson et al. 2017). Även Alexander reflekterar kring det egna ansvaret i dylika situationer:

Däremot om det är en besökare som kommer och berättar att det finns ett problem, då måste man ju ta det på största allvar ända tills man vet vad det är det handlar om och har handskats med det. Så det känns ändå som att om jag blir utsatt för någonting så kan jag kompromissa kan man säga. Men det är nog inte riktigt rätt om jag kompromissar om en besökare blir utsatt för något. Så tänker jag, att det är där skillnaden finns. Jag har fortfarande ett ansvar i båda fallen, men i det ena fallet så är det ansvaret för mig själv på något sätt och i det andra fallet så har jag ett samhälleligt ansvar kanske.

Citatet ovan visar hur Alexander gör skillnad på de kränkningar som riktas mot den egna personen inom ramen för yrkesrollen och kränkningar som riktas mot besökare liksom hur han i det förra fallet kan vara benägen att kompromissa, något som däremot inte är möjligt när besökare drabbas. Alexander ger ett konkret exempel på en situation som föranlett honom att agera:

Jag kommer ihåg att det satt en man, det satt några gymnasister vid ett bord och pluggade och några av dem bar slöja. Och så satt det en sur gubbe kan man väl kalla honom för vid ett bord bredvid och började lite vitt och brett, till alla som råkade vara i närheten, prata på ett ganska så fördomsfullt sätt om islam. Och då kom några av de här gymnasietjejerna och berättade det för mig då. Och då gjorde jag nog vad jag brukar göra vanligtvis och vad jag tycker är rimligt att göra, jag gick och sade till honom att det inte finns utrymme för det här sättet att prata och att prata såhär nedlåtande om andra som är här eller för att göra rasistiska utlåtanden. Det är bara att gå härifrån, sa jag ungefär. Jag körde inte ut honom men jag sa gå härifrån, låt dem vara. Alltså, det finns inget som helst utrymme för det.

Den situation som Alexander refererar till utgör ett tydligt exempel på missaktning inom den sociala sfären Honneth då den hänför sig till ett specifikt kulturellt uttryck (Heidegren 2009). Liksom Stefan poängterar Alexander vikten av att aktivt ta ställning. Hans berättelse kan ses som ett exempel på hur det demokratifrämjande uppdraget konkret manifesterar sig genom bibliotekariens aktiva val och handlingar (jmf Carlsson och Rivano Eckerdals 2018). Samtidigt som Alexanders exempel visar hur man i egenskap bibliotekarie kan agera i situationer då en besökare utsätts för tydligt kränkande uttalanden, finns det också exempel i vårt intervjumaterial som vittnar att dessa situationer ibland också rymmer svåra avvägningar. Rita säger:

Det är ju väldigt svårt eftersom det är man själv som får avgöra när man tycker att det går över en gräns. Vi har ju några pensionärer som ibland kan sitta och prata om invandring, de säger liksom ingenting konkret men man får dåliga vibbar. Jag har inte sagt till dem, men min kollega har sagt till dem någon gång när de verkligen har sagt något olämpligt ord eller så. Det är väl mest det som det handlar om i det här området, och det har vi pratat om i arbetsgruppen att det måste vi göra.

Carlsson och Rivano Eckerdal (2018) liksom Olsson Dahlquist (2019) beskriver hur det demokratiska uppdraget rymmer ett spänningsfält mellan att å ena sidan verka för yttrandefrihet och å andra sidan motverka diskriminering av individer och grupper. De förra hänvisar i sammanhanget till Johan Hirschfeldt (2017) som synliggör svårigheten i denna balansgång genom att peka på JO:s uttalanden om

hur biblioteket bör agera i situationer när det gäller urval av kontroversiell litteratur. Enligt JO finns här inget utrymme att ta hänsyn till de värderingar och åsikter som förs fram så länge dessa inte står i konflikt med lagen (ibid). En fråga som härvidlag lämnas delvis obesvarad är huruvida denna princip även bör gälla då kontroversiella värderingar, vilka av somliga skulle kunna uppfattas som kränkande, uttrycks i biblioteksrummet (ibid). Ritas exempel visar hur det kan vara svårt att skilja ett ur demokratisk mening tvivelaktigt uttalande från ett brottsligt. Det torde, enligt vår uppfattning, vara omöjligt att utforma ett styrdokument vilket förmår tillhandahålla ett entydigt svar i varje enskilt fall. Per belyser denna problematik, bland annat utifrån att varje situation präglas av kontextuella faktorer och maktaspekter:

Nej det är också det, det är svårt att skriva ut det där, vad är kränkande, vart drar vi gränsen, det gör var och en. Det är svårt att skriva ut det. Jag som är fast anställd, eller inte fast, jag som är man, 40 år, där jag bedömer att jag kan gå in och säga till någon kanske är helt annat än vad en 22 årig timvikarie kan. Så det hade nog varit fel att skriva det.

Området är uppenbarligen svårnavigerat, vilket flera av bibliotekarierna i studien pekar på. Möjligen går en riktlinje att skönjas i Hirschfeldt (2017) resonemang kring hur målsättningsstadgandet, vilket uttrycks i programstadgarna i Rättsförordningen, med tiden vunnit ett ökat materiellt inflytande över rättstillämpningen. Detta möjliggör, enligt honom, för bibliotekarier att åberopa dessa även i bibliotekets konkreta verksamhet. Hirschfeldt (ibid) betonar det faktum att bibliotekets konkreta verksamhet inte bara rymmer frågor om urval och inköp utan även inkluderar aspekter som rör bemötande och service.

För att visa hur Honneths erkännandeteori kan vara användbar för att skapa en fördjupad förståelse för bibliotekariens roll i situationer där kränkande uttalanden görs eller antidemokratiska åsikter yttras i biblioteksrummet, avser vi återknyta till Carlsson och Rivano Eckerdals (2018) resonemang om det spänningsfält som råder mellan principen om icke-diskriminering och yttrandefriheten. På samma sätt som det tycks råda ett spänningsfält mellan dessa uppdrag råder det, enligt Honneth (2003), ett ständigt spänningsförhållande mellan de tre moraliska principer vilka utgör respektive utgångspunkt i den intima, rättsliga och sociala sfären. På samma sätt som likabehandlingsprincipen (vilken utgör den grundläggande moraliska principen inom den rättsliga sfären), enligt Honneth (ibid), inte ensamt förmår garantera den enskilda individens erkännande, förefaller yttrandefriheten otillräcklig i egenskap av garant för ett demokratiskt klimat. På samma sätt som likabehandlingen måste orientera sig utifrån den enskilda individens upplevelser måste också yttrandefriheten ställas i relation till andra grundläggande demokratiska principer.

Vi vill i sammanhanget knyta an till Honneths (2003) förståelse av begreppet moralisk autonomi så som det får sin betydelse inom ramen för dennes intersubjektivitetsteoretiska personbegrepp. Vad som kännetecknar en moraliskt autonom individ i dagens samhälle är nämligen, enligt Honneth (ibid), framförallt förmågan att på ett ansvarsfullt sätt förhålla sig till universalistiska principer. En sådan ansvarsfull användning förutsätter dock ett affektivt deltagande liksom en kontextkänslighet för det enskilda fallets konkreta omständigheter. Vad Honneths (ibid) resonemang, enligt vår uppfattning, tillför i diskussionen är framförallt insikten om att enskilda principer inte kan fungera som svar på de moraliska dilemman som bibliotekarier ställs inför i sin yrkesvardag. Snarare måste varje situation bedömas och följaktligen hanteras utifrån dess specifika karaktär. Av central vikt blir i detta avseende bibliotekariens förmåga att inta den drabbades perspektiv (Heidegren 2009).

Det ligger, enligt vår tolkning av Honneth (2003), nära till hands att förstå biblioteket som en praktisk diskurs vilkens moraliska ramar anges av den samhälleliga solidaritet, enligt vilken var och en är förpliktigad att respektera sin näste i egenskap av såväl likaberättigad som unik individ. Erkännandet åtnjuter, utifrån en sådan tolkning, sitt praktiska uttryck i det ömsesidigt respektfulla diskussionsbeteende vilket bör prägla biblioteksrummet (jmf ibid). Uppfattningen att biblioteksrummet bör präglas av just ett sådant ömsesidigt och respektfullt klimat delas av samtliga bibliotekarier i vår studie. Detta kräver emellertid att bibliotekarien ibland intar en reglerande funktion, exempelvis i form av att fördöma kränkande uttalanden och i somliga fall även be besökare att lämna lokalen. Bibliotekariens roll i dessa situationer är emellertid allt annat än lätt så till vida att de situationer där kränkande uttalanden görs alltid genomsyras av en rad maktaspekter. Ovan förda resonemang stärker, i enlighet med de argument som tidigare förts fram med hänvisning till bland annat Hansson (2005; 2018), bilden av att det demokratifrämjande arbetet kräver aktiva bibliotekarier, vilket bland annat förutsätter ett mod och en beredskap hos bibliotekarier att engagera sig i enskilda besökares upplevelser av orättvisa och missaktning samt nödvändigheten av en kontinuerlig dialog inom den egna professionen.

När gränserna förskjuts

Avslutningsvis avser vi belysa två utsagor som synliggör hur bibliotekariens demokratifrämjande kompetens, till följd av ett hårdnande samhällsklimat, tycks bli allt mer central. Per beskriver hur antidemokratiska arrangemang har ägt rum på andra biblioteket vilket får honom reflektera kring hur det egna bibliotekets utbud av såväl böcker arrangemang relaterar till det demokratiska uppdraget. Att

tillhandahålla kontroversiell litteratur bör enligt Per ses som en del av bibliotekets uppdrag medan frågan kring vilka arrangemang som bör få utrymme kräver en vidare analys. Per säger:

Ja det tycker jag, nu undrar jag bara varför jag tycker det, jo men det som är på våra scener har ju mycket med vår identitet att göra och det som vi står för, så att ha något antidemokratiskt arrangemang, det har ju hänt i Göteborg, kan man välja bort det så. Det ska ju också vara en öppen plats för alla, en trygg plats, böcker är inte farliga på det sättet så länge de står där och står tillsammans med annat. Arrangemang påverkar ju det sociala rummet, eller rummet på ett helt annat sätt.

Det resonemang som Per för visar återigen på det spänningsfält som bibliotekarier verkar inom, där uppdraget handlar om att å ena sidan verka för yttrandefrihet och fri åsiktsbildning och å andra sidan främja deltagande utifrån ett demokratiperspektiv, vilket förutsätter att alla individer betraktar biblioteket som en trygg plats (jmf Carlsson & Eckerdal 2018; Olsson Dahlquist 2019). Att värna biblioteksrummet i egenskap av en trygg plats präglad av ömsesidig respekt innebär, enligt Pers mening, att vissa typer av arrangemang är olämpliga. Han betonar vidare hur han i egenskap av bibliotekarie, i mötet med besökaren, har möjlighet att positionera sig i förhållande till det egna beståndet och sätta kontroversiell litteratur i ett sammanhang. Ett sådant tydliggörande är, menar han, svårare när det gäller arrangemang vilka i hög utsträckning kopplas ihop med bibliotekets identitet. Robert betonar hur en del i bibliotekets uppdrag är att arbeta för demokrati och folkbildning. En viktig del i hans roll som tjänsteman blir därmed att kunna navigera i ett politiskt landskap i ständig förändring där antidemokratiska rörelser gör anspråk på att vara en del av samhällsdebatten:

Men jag tänker att förutsättningarna har ändrats lite redan. Det vi tillåter på våra arenor, på vissa platser liksom. Sedan kan jag ju tänka såhär att är ett parti folkvalt i riksdagen så är det folkvalt i riksdagen. Alltså det är jättesvårt. Men jag tänker att representanter för NMR är inte på något sätt folkvalda. Och de får lov och prata på bibliotek, det var väl något i Stockholm, jag kommer inte ihåg. En debatt där mellan. Så gränserna är ju förskjutna, de är ju framskjutna ganska rejält skulle jag säga också. Vi är tjänstemän och vi har en profession så vad vi bedömer som odemokratiskt borde också gälla, alltså i egenskap av tjänsteman. Men jag tänker att där är ju neutraliteten också, det är ju lite upp till, jag har ju en kompetens också, det får man inte glömma heller.

Roberts resonemang visar hur en alltför stor tilltro till neutralitetsprincipen kan leda till en form av moralisk relativism, där bristen på normativt innehåll kan bana väg för krafter som är skadliga för det demokratiska samhället (jmf Bossaller 2017; Good 2006). Både Per och Roberts berättelser menar vi kan betraktas i ljuset av Hanssons (2018) resonemang om hur en yrkesetisk medvetenhet idag utgör en nödvändighet för att kunna fullgöra bibliotekets demokratiska uppdrag i kontexter där demokratiska principer utmanas (jmf Carlsson & Rivano Eckerdal 2018).

Carlsson och Rivano Eckerdal (ibid) betonar hur bibliotekariens demokratifrämjande arbete bör ses som en viktig kompetens. Det handlar härvidlag inte om att agera utifrån personliga övertygelser utan snarare om att hämta stöd i det lagstadgade uppdraget att verka för demokrati och främja de mänskliga rättigheterna, något som framförallt Robert i enlighet med Hansson (2018) betonar.

Sammanfattning

De exempel som redogjorts för i rubriken ovan visar på vikten av ständig reflektation kring vad begrepp som demokrati och neutralitet innebär inom ramen för det egna uppdraget (jmf Hansson 2018). Att värna om biblioteket som en plats där en mångfald av röster och perspektiv kan rymmas torde här handla om att bejaka och formulera ett normativt åtagande snarare än att okritiskt förhålla sig till enskilda principer avseende exempelvis neutralitet och yttrandefrihet (jmf Dadlani 2016; Gorham et al. 2013). Att åstadkomma en atmosfär präglad av ömsesidigt erkännande förefaller här vara centralt för att säkerställa alla individers lika möjlighet att ta del av bibliotekets resurser och uppleva sig vara en del av dess gemenskap.

Besvarande av forskningsfrågor

- Hur framträder bilden av social rättvisa i samtalet med folkbibliotekarier?

I samtalet med folkbibliotekarierna i denna studie framträder en relativt enhetlig bild av vad social rättvisa innebär inom ramen för en bibliotekskontext. Det handlar i stor utsträckning om att människor ska få möjlighet att ta del av och utöva sina såväl mänskliga som medborgerliga rättigheter. Biblioteket tycks här utgöra en kompensatorisk funktion som träder in där andra samhällsinstanser inte räcker till (jmf Olsson Dahlquist 2019). Att ha en god förståelse för det egna lokalsamhället och dess behov blir här, enligt flera av bibliotekarierna, en viktig förutsättning för att kunna arbeta utifrån ett rättviseperspektiv. Andra aspekter som nämns är biblioteket i egenskap av diskussionsrum vilket kan möjliggöra för delaktighet i den offentliga debatten och frågor som rör det egna lokalsamhället (jmf Engström & Gustafsson 2017). Social rättvisa kan också handla om att tillhandahålla ett öppet och inkluderande rum fritt från kostnader och prestationskrav (jmf Audunson 2005).

- I vilken utsträckning anser folkbibliotekarier sig ha möjlighet att, inom ramen för sitt yrke, bidra till social rättvisa?

Bibliotekarierna i vår studie ger uttryck för både möjligheter och begränsningar i arbetet för social rättvisa inom ramen för den egna yrkesrollen. En utmaning kopplat till den kompensatoriska funktionen, vilken många bibliotekarier nämner, är att avgöra vilka uppgifter som faller inom ramen för bibliotekets uppdrag. Här blir såväl det egna kompetensområdet som det etiska handlingsutrymmet viktiga faktorer att ta hänsyn till och reflektera kring då det sällan finns ett entydigt svar på hur en given situation bör hanteras. En omständighet som ofta aktualiserar denna typ av bedömningar är att många besökare vill ha hjälp med ärenden som rör myndighetsutövning eller på andra sätt inkluderar känsliga uppgifter. Flera av bibliotekarierna uttrycker här en frustration över att inte kunna hjälpa till i dessa situationer där människors utsatthet blir synlig och där det är tydligt att det övriga samhället brister i sitt ansvar och i sin närvaro. Ett sätt att hantera dessa situationer är enligt flera av bibliotekarierna att etablera samarbeten med ideella föreningar, men också med olika lokala aktörer. Det kan också handla om att etablera tvärprofessionella samarbeten med andra institutioner inom ramen för välfärdssamhället.

En faktor som flera bibliotekarier nämner som viktig ur ett socialt rättviseperspektiv, är människors möjlighet att identifiera sig med biblioteket. Ett hinder tycks i detta avseende vara att personalsammansättningen på bibliotek tenderar att vara relativt homogen och inte spegla lokalsamhällets mångfald av identiteter. Detta försvårar bibliotekets arbete att tillhandahålla ett relevant utbud, men också att förmedla en känsla av ägandeskap hos allmänheten (jmf Kann-Christensen & Andersen 2009). Här blir aspekter som genus, etnicitet, klass, ålder och kulturell bakgrund synliga så till vida att de på olika sätt påverkar besökarens möjligheter att ta del av bibliotekets utbud och känna sig som en naturlig del av bibliotekets gemenskap. Det blir här tydligt hur biblioteket är en del av en övergripande samhällsstruktur som bygger på värderingar där vissa individer och grupper gynnas. Sätt på vilka bibliotekarierna kan motverka dessa strukturella exkluderingsmekanismer är att etablera samarbeten med relevanta aktörer i lokalsamhället, möjliggöra för delaktighet och medskapande samt bejaka biblioteket i egenskap av en välkomnande och inkluderande mötesplats (jmf Audunson 2005; Elmborg 2011; Hansson 2005; Kajberg 2013). Här betonas den relationsskapande delen av yrkesrollen liksom nödvändigheten att delvis frångå den traditionella expertrollen till förmån för en mer faciliterande funktion (jmf Gehner 2010; Pateman & Vincent 2009). Så gott som samtliga bibliotekarier nämner också hur utbildning kan vara viktigt för att i viss mån överbrygga kompetensluckor i arbetet gentemot vissa grupper.

Ovan nämnda utmaningar till trots, ger bibliotekarierna i studien en rad olika exempel på hur biblioteket kan fungera som en inkluderande plats som kan fylla en viktig funktion i människors liv. Vi ser här hur biblioteket hjälper människor med en rad olika vardagliga problem, såsom att skriva ut och tolka viktiga blanketter, erbjuda digital handledning, anordna eller aktivt skapa förutsättningar för aktiviteter såsom språkcaféer och rådrum. Vidare kan biblioteket utgöra en viktig länk mellan såväl olika besökare som mellan besökare och samhället (jmf Audunson 2006; Hansson 2005; Stigendal 2008). Detta kan ta sig uttryck genom att biblioteket anordnar firanden i samband med kulturella högtider, gör plats för samtalscirklar samt bjuder in till olika arrangemang med relevans för lokalsamhället.

Ytterligare ett sätt på vilket biblioteket kan bidra till social rättvisa kan vara genom att belysa aktuella samhällsdiskussioner från olika perspektiv. Här kan biblioteket fylla en viktig roll genom att lyfta underrepresenterade perspektiv som kan utmana rådande diskurser (jmf Engström & Gustafsson 2017). Biblioteket kan i egenskap av offentlig mötesplats, där såväl deliberativa som vardagliga samtal kan äga rum,

få en politisk potential. I enlighet med Dahlgren (2009) och Olsson Dahlquist (2019) ser vi att dessa former av samtal kan överlappa varandra. Att besöka biblioteket innebär därmed en möjlighet att inlemmas i demokratiska processer (jmf Olsson Dahlquist 2019). Detta förutsätter emellertid att olika människor och sociala grupper upplever att biblioteket adresserar deras livsvillkor och identiteter (jmf Kann-Christensen & Andersen 2009). Resultatet i vår studie pekar på att detta arbete rymmer utmaningar vilka endast kan överbryggas genom ett aktivt och reflexivt bibliotekariearbete. Att ta biblioteket som demokratisk plats för givet förefaller således vanskligt. Snarare handlar det här om att, i enlighet med Carlsson och Rivano Eckerdal (2018) betrakta demokratin som en ständigt pågående process, där den aktiva folkbibliotekarien utgör en viktig aktör.

- Hur kan erkännandebegreppet användas för att belysa folkbibliotekets sociala funktion?

Utifrån vår studie är det tydligt hur folkbiblioteket kan fylla en viktig funktion ur ett erkännandeperspektiv. De teoretiska begrepp som såväl Honneth som Fraser tillhandahåller förefaller, enligt oss, fruktbara både när det gäller att synliggöra olika hinder för deltagande inom biblioteket men också för att skapa en förståelse för hur dessa hinder verkar på olika nivåer. En förtjänst med erkännandebegreppet – i synnerhet Honneths förståelse av detta – är att det belyser hur strukturella mekanismer hänger samman med människors vardagliga kamp, vilket också möjliggör för en ökad förståelse för vilken roll biblioteket har att spela i människors liv (jmf Kann-Christensen & Andersen 2009). Mot bakgrund av det samhälleliga och politiska scenario som vi målar upp i inledningen i uppsatsen finns det anledning att betrakta erkännandeteorin som synnerligen relevant för såväl biblioteksforskningen som den praktiska verksamheten. Detta såväl ur ett verksamhetsutvecklingssyfte som när det kommer till att legitimera den egna verksamheten i en samtid där folkbibliotekets uppdrag tycks vara öppet för förhandling. Det normativa anspråk som erkännandebegreppet rymmer kan här skapa en ökad förståelse för hur det demokratiska uppdraget som är ålagt de offentliga biblioteken kan förstås (jmf Kajberg 2013; Kann-Christensen & Andersen 2009). Genom att förhålla sig kritisk till universalistiska principer förmår teorin också blottlägga inbyggda maktaspekter av bibliotekarierollen och erbjuda en alternativ förståelse av denna, vilken i mindre utsträckning bygger på principer om neutralitet och istället uppmanar till ett mer aktivt förhållningssätt baserat på normativa grunder. Erkännandebegreppets relevans för folkbiblioteket stärks, enligt vår uppfattning, av det faktum att folkbiblioteket idag tycks fylla en allt mer social funktion, där mellanmännsliga aspekter och en förmåga att se sin roll i

människors liv blir en central del av yrkesrollen. Detta innebär inte sällan att bibliotekarier i sin yrkesvardag ställs inför svåra bedömningar beträffande vad som ryms inom det egna uppdraget. För att kunna göra dessa bedömningar krävs ett aktivt och lyhört förhållningssätt, men också en medvetenhet om vilka etiska komplikationer ett sådant deltagande kan vara förenat med. Det förefaller således som det inom bibliotekarietår finns ett behov av att diskutera hur det demokratifrämjande uppdraget kan gestaltas i praktiken (jmf Carlsson & Rivano Eckerdal 2018; Hansson 2018; Olsson Dahlquist 2019). I enlighet med Kann-Christensen och Andersen (2009) tycker vi oss se hur Honneths erkännandeteori utgör ett nödvändigt komplement till Habermas offentlighetsteori så till vida att den belyser hur deltagande i den offentliga diskursen är avhängigt socialt erkännande (jmf Honneth 2007). Stigendal (2008) och Olsson Dahlquist (2019) konstaterar att besökarens kontakt med bibliotekarien kan ge upphov till en känsla av att vara en del av en större samhällsgemenskap. Utifrån ett erkännandeperspektiv blir därmed de möten som äger rum mellan bibliotekarie och besökare en essentiell del av det demokratifrämjande arbetet något som vårt material också pekar på.

Vi ser att Honneths och Frasers teorier delvis riktar fokus mot olika dimensioner av erkännandebegreppet. Medan Honneths tar utgångspunkt i psykologiska och mellanmänniska aspekter av erkännandet tycks Fraser snarare rikta blicken mot hur samhällliga strukturer inverkar på människors möjlighet att uppleva erkännande. Av detta följer att vi inom ramen för denna uppsats där bibliotekariers yrkesvardag står i fokus främst har begagnat oss av Honneths förståelse av begreppet i vår analys av intervjumaterialet. Honneths förteoretiska utgångspunkt, vilken hämtas ur människors konkreta vardagsupplevelser, har enligt vår uppfattning bidragit med ett fruktbart perspektiv på den sociala funktion som bibliotekarierna i studien uppper att de fyller. Snarare än att tillhandahålla entydiga svar kan Honneths version av erkännandebegreppet tjäna som grund för reflektion kring vilken funktion biblioteket kan fylla i människors liv, inte minst mot bakgrund av samtida sociala patologier, vilka i vårt material exempelvis framträder i form av skamkänslor, olika former av utanförskap och människors bristande känsla av meningssammanhang (jmf Honneth 2003; 2014 Kann-Christensen & Andersen 2009; Kajberg 2013).

Som ett komplement till Honneths teori har emellertid Frasers förståelse av erkännandebegreppet fyllt en viktig funktion i vår studie, inte minst utifrån hennes kritiska perspektiv på den offentliga sfären som begrepp. Detta har inom ramen för vår uppsats bidragit till en förståelse för hur biblioteket kan främja en mångfald av offentligheter och därmed stärka olika gruppers kamp för erkännande Frasers teori

har också bidragit till att synliggöra hur biblioteket i egenskap av offentligt rum regleras av övergripande maktstrukturer, vilka skapar hinder för jämlikt deltagande. I motsats till den polemiska relation som framträder i samtalet mellan Fraser och Honneth (jmf Fraser & Honneth 2003) tycker vi oss se hur dessa perspektiv snarare kan komplettera varandra.

Diskussion

Ett centralt tema i föreliggande uppsats har varit biblioteket i egenskap av öppet rum där samhällelig delaktighet kan ta form. Ett uttryck som flera av våra intervjupersoner använder i samband med att delaktighet diskuteras är “låga trösklar”. Med trösklar åsyftas här, enligt vår tolkning, den mängd olika faktorer som kan utgöra hinder för individer och grupper att delta i bibliotekets verksamhet. Att skapa låga trösklar anses därför eftersträvansvärt. Men vad består dessa “låga trösklar”, eller snarare; vad består de inte i? Själva uttrycket signalerar att det rör sig om en frånvaro snarare än en närvaro av någonting. Vi anser det här intressant att återknyta till Stigendals (2008) distinktion mellan hårda respektive mjuka gränser för innanförskap. Stigendal (ibid) påpekar i sammanhanget att bibliotekets hårda barriärer, det vill säga de faktiska omständigheter som hindrar människor från att ta del av bibliotekets verksamhet, är lägre jämfört med andra samhällsinstitutioner. Stigendals (ibid) resonemang om hårda barriärer förefaller, menar vi, lätt att betrakta som synonymt med – åtminstone den språkliga betydelsen – av “låga trösklar”. Samtidigt utgör de hårda barriärerna, enligt Stigendals (ibid) resonemang, endast den ena halvan av myntet delaktighet. Lika viktigt i sammanhanget är nämligen det mjuka innanförskapet, vilket avser upplevelsen av att vara en del i en gemenskap. Flera av de intervjupersoner som använder sig av begreppet låga trösklar ger i sammanhanget uttryck för en utvidgad förståelse av vad dessa innebär så till vida att de, i enlighet med Stigendal (ibid), betonar bibliotekariens betydelse när det kommer till att undanröja hinder för deltagande. Inte desto mindre uppfattar vi att begreppet i sig rymmer en viss problematik då det ibland används utan närmare definition. Vidare tycks uttryckets ensidiga fokus avseende frånvaron av olika faktorer såsom kostnader och krav på prestation dölja betydelsen av att från bibliotekets sida formulera ett normativt innehåll vilket, i enlighet med Kann-Christensen och Andersen (2009), förmår bidra till en relevant skillnad i olika individer och gruppers liv.

Vad ovan förda resonemang tyck säga oss är att social rättvisa inte bara, i enlighet med Habermas, handlar om att skapa förutsättningar för rationell kommunikation utan också om att åstadkomma en känsla hos individer och grupper av att känna sig sedda, respekterade och bekräftade – kort sagt erkända. I detta avseende förefaller erkännandebegreppet utgöra ett i högsta grad relevant komplement till den habermasianska förståelsen av biblioteket som ett offentligt rum. Huruvida det inom ramen för bibliotekets verksamhet torde föreligga en motsättning mellan

betoning på jämlikt deltagande och ett Honneths normativa idé om ett gott liv är en fråga som kan diskuteras (jmf Fraser & Honneth 2003). Utifrån Frasers (2003) horisont skulle det faktum att biblioteket i vår studie i huvudsak tycks representera ett dominerande kulturellt ramverk samt lida brist på etnisk, kulturell och socioekonomisk representation ses som ett tydligt uttryck för strukturella orättvisor vilka utgör hinder för jämlikt deltagande. Här skulle Honneths teori, enligt Fraser, förmodligen ses som ett problem så till vida att den i sin strävan att uppnå social rättvisa alltså tar sin utgångspunkt i föreställningen om vad som utgör betingelserna för ett gott liv – en föreställning som enligt Fraser alltid är kulturellt betingad. Åtgärder för att komma till rätta med de hinder som tycks råda för jämlikt deltagande inom bibliotekets väggar torde, enligt Fraser, syfta till att dekonstruera det dominerande kulturella ramverk som biblioteket framstår som en del av. En del i detta arbete skulle kunna vara att på ett strukturellt plan möjliggöra för en ökad representation bland bibliotekspersonal. Ytterligare ett sätt att komma runt denna problematik skulle kunna vara att i högre utsträckning involvera besökare och invånare i näringslivet i utformandet av bibliotekets verksamhet och aktiviteter.

Utifrån ett Honnethskt perspektiv skulle ovan förda argumentation kunna avfärdas medelst konstaterandet att kriterierna för det goda livet är så pass vagt formulerade att det torde förmå inrymma samtliga livsformer (Fraser & Honneth 2003; Honneth 2003). Snarare skulle de normativa antaganden avseende möjlighetsbetingelserna för ett gott liv som Honneth anför, enligt denne, kunna tjäna som grund för ett aktivt biblioteksarbete med utgångspunkt i människors vardagliga kamp (jmf Honneth 2003).

Stigendals (2008) resonemang om hårda och mjuka gränser för innanförskap väcker mot bakgrund av ovan förda resonemang en rad frågor med koppling till delaktighet. Kan det finnas en risk med att bibliotekets ”låga trösklar” ofta definieras utifrån hårda kriterier snarare än mjuka? Vad säger detta i sådana fall om bibliotekets sätt att förstå delaktighet och dess förutsättningar? Och vad får denna förståelse för konsekvens för vilka yrkeskompetenser som anses värdefulla inom bibliotek? Föreliggande studie pekar på att dessa frågor kan vara av stor betydelse att reflektera över inom såväl B&I-forskningen som inom den praktiska biblioteksverksamheten.

En fråga som aktualiseras i föreliggande uppsats i och med diskussionen om ett mer socialt orienterat uppdrag är var gränserna skall dras för vilka uppgifter bibliotekarien förväntas utföra inom ramen för den egna yrkesrollen. Vi menar att en sådan gräns är svår att dra på ett tydligt sätt då bibliotekets uppdrag alltid måste

betraktas i ljuset av den kontext vilken biblioteket utgör en del av. Inte desto mindre behöver bibliotekarierna vara i besittning av en etisk medvetenhet för att inte ge sig i kast med uppgifter vilka hamnar utanför ramen för det egna kompetensområdet och som bättre kan (och enligt lag bör) hanteras av andra myndigheter eller verksamheter. Denna typ av avvägningar framträder tydligt i samtalen med flera av våra intervjupersoner vilka i sitt dagliga arbete konfronteras med såväl privata bankärenden som rena myndighetsärenden rörande exempelvis anhöriginvandring. Här ställs inte sällan en vilja att hjälpa till mot en insikt om att det uttryckta behovet inte faller inom ramen bibliotekets uppdrag. En uppfattning som många av våra intervjupersoner delar är att en stor del av de behov som uttrycks i biblioteksrummet kan betraktas i ljuset av en samhällelig nedmontering i kombination med en långt gången digitalisering vilken ställer nya krav på individer när det kommer till att fylla i blanketter och tillskansa sig information (jmf Olsson Dahlquist 2019). Att i egenskap av bibliotekarie inte kunna hjälpa till i dessa situationer innebär här en källa till frustration (jmf Pilerot 2017). Samtidigt är det långt ifrån alla ärenden som i ett initialt skede låter sig avskrivas eller som på ett tydligt sätt faller inom ramen för bibliotekets uppdrag, en omständighet som föranleder ständiga bedömningar och avvägningar för bibliotekarien under mötet med besökaren.

Mot bakgrund av det uppdrag som Olsson Dahlquist (2019) beskriver som delvis tilldelat biblioteket, ser vi i vårt material hur detta är förknippat med såväl möjligheter som risker. Samtidigt som ett ökat socialt ansvar kan stärka bibliotekets relevans i människors liv och därmed skapa förutsättningar för en utveckling av den egna verksamheten, finns det också, menar vi, en risk att de insatser som är kopplade till detta uppdrag tenderar att anta en affirmativ skepnad (jmf Fraser 2003). En risk med affirmativa insatser är enligt Fraser (2003) att de bidrar till att upprätthålla existerande orättvisor då de inte angriper dessa på ett strukturellt plan. Utifrån ett biblioteksperspektiv riskerar därmed de aktiviteter där biblioteket kompenserar för en svikande samhällelig infrastruktur bidra till att dölja de konsekvenser som nedmonteringen av viktiga samhällsfunktioner får i människors liv.

Vi har inom ramen för denna studie ägnat uppmärksamhet åt bibliotekariernas upplevelser av att fylla en social funktion tillika bidra till social rättvisa. Vi har i enlighet med den normativa utgångspunkten i studien, där arbetet för social rättvisa betraktas som en viktig del i bibliotekets uppdrag, genomgående argumenterat för vikten av en aktiv bibliotekariekår. Denna linje får mot bakgrund av ovan förda resonemang inte föranleda ett missförstånd i form av att bibliotekarierna bör se som sin uppgift att tillgodose alla de behov som besökare söker sig till biblioteket med.

En sådan hållning kan, menar vi, få skadliga konsekvenser för såväl de enskilda besökarna som biblioteket som institution. Vad vi vill peka på är snarare behovet av lyhörda och engagerade bibliotekarier, vilka på ett aktivt sätt förmår möta besökarna i deras konkreta vardag. Det handlar även om att i enlighet med Hansson (2005) och Mattern (2014) skapa en förståelse för sin del i den lokala infrastrukturen. Genom att aktivt förhålla sig till såväl besökare som det omgivande lokalsamhället och dess strukturer kan bibliotekarier främja en förståelse för det egna uppdraget. Bibliotekarier bör här, liksom Kann-Christensen och Andersen (2009) förespråkar, se som sin uppgift att tjäna lokalsamhällets behov snarare än att tillhandahålla ett kommersiellt baserat utbud. En sådan utgångspunkt kräver såväl en beredskap att anpassa sig till nya situationer som ett mod och kompetens att möta människor i deras konkreta vardagliga liv. Med vår uppsats har vi lyft ett antal etiska dilemman som bibliotekarier ställs inför i deras yrkesvardag. Vi ämnar inte ge några entydiga svar eller konkreta lösningar, utan vår avsikt har snarare varit att utforska dessa dimensioner och teckna en bild av hur dessa kan förstås utifrån ett erkännandeperspektiv.

En av de största förtjänsterna vi ser med erkännandebegreppet och i synnerhet Honneths version av detta, är att det kan bidra till ett utforskande av det egna professionsetiska handlingsutrymmet i arbetet för social rättvisa. En alltför snäv och instrumentell förståelse för den egna yrkesrollen förefaller härvidlag kunna försvåra för bibliotekarier att inom ramen för den egna yrkesrollen utvecklas till vad Honneth (2003) benämner som moraliskt autonoma subjekt, så till vida att den moraliska autonomi som här åsyftas förutsätter "ett affektivt deltagande och en känslighet för det enskilda fallets konkreta omständigheter" (Honneth 2003 s. 170). Det handlar i sammanhanget inte om att helt frångå regler och principer utan istället om att på ett etiskt ansvarsfullt sätt använda sig av dessa. I en bibliotekskontext ser vi att principen om neutralitet och objektivitet kan tjäna som en viktig referenspunkt likväl som den – avhängigt den enskilda bibliotekariens sätt att förhålla sig till denna – kan utgöra ett hinder för ett aktivt och demokratifrämjande bibliotekariearbete. På samma sätt kan, menar vi, statiska och okritiska föreställningar om den egna professionens innehåll utgöra en barriär för ett sådant utforskande arbete. Det innebär inte att göra allt utan att förstå hur den egna kompetensen kan komma till användning i olika syften och kontexter för att utgöra en kvalitativ skillnad i människors liv. Vår förhoppning är att vi i och med denna uppsats har bidragit med konkreta exempel på hur man som bibliotekarie kan utgöra en sådan skillnad. Vi ser därför att uppsatsen snarare än att tillhandahålla entydiga svar kan fungera som ett reflektionsunderlag för professionen.

Slutreflektioner och förslag på framtida forskning

En metodologisk reflektion som vi i efterhand har gjort är att vårt förhållningssätt under samtalen med bibliotekarierna förändrades så till vida att vi blev mer trygga i samtalen, vilket innebar att vi förhöll oss mer fritt till de på förhand formulerade frågorna. Den framväxande tryggheten i samtalen med bibliotekarierna, liksom den ackumulerade kunskap som dessa genererade kan ha haft betydelse för de svar vi fick. Det faktum att vi under de senare samtalen i högre grad vågat fördjupa oss i vissa resonemang på bekostnad av andra, kan ha bidragit till att de svar som de olika intervjupersonerna har gett inte alltid är direkt jämförbara med varandra, då sättet på och sammanhanget i vilket frågan ställts kan ha påverkat intervjupersonernas svar. Även om jämförelser förekommer har detta inte varit det huvudsakliga syftet med föreliggande studie. Detta så till vida att vi avsett att utifrån en utforskande ansats, ringa in hur social rättvisa kan förstås och manifesteras inom en folkbibliotekskontext. Att utifrån denna ansats inte bygga vidare på den kunskap processen genererat vore, enligt vår bedömning, ett större misstag än att inte ta vara på den även med hänsyn till de eventuella metodologiska komplikationer ett sådant tillvaratagande innebär.

Under den del av uppsatsen där produktionen av det empiriska materialet ägde rum blev det tydligt för oss att vår initiala ansats var för bred. Vi ansåg oss därmed tvungna att i viss mån bortse från en del av de aspekter som vi föresatt oss att belysa. Det rörde sig framför allt om de frågor som berörde styrdokumentens närvaro och betydelse för bibliotekariernas upplevelse av att kunna arbeta för social rättvisa. I konkreta ordalag innebar det att vi lade mindre fokus på de frågor som berörde detta tema, vilket vi menar hade kunnat ligga till grund för en egen uppsats.

En begränsning inom ramen för denna uppsats är att vi uteslutande fått ta del av bibliotekariers perspektiv. Detta ger oss följaktligen ingen möjlighet att dra några slutsatser kring hur användare och – kanske än mer viktigt ur ett erkännandeperspektiv – icke-användare upplever bibliotekets förmåga att adressera deras behov och intressen. Vi är väl medvetna om att detta i viss mån innebär en paradox i förhållande till de teoretiska perspektiv som ligger till grund för denna uppsats, utifrån dess fokus på “den andres” eller i det här fallet den potentiella biblioteksanvändarens upplevelser och perspektiv. Vi kan således bara uttala oss om de möjlighetsbetingelser som bibliotekarierna upplever står till buds i arbetet för social rättvisa. Ett förslag för framtida studie är därför att, utifrån ett

erkännandeperspektiv, rikta uppmärksamhet mot hur såväl allmänheten i stort som olika sociala gemenskaper upplever att biblioteket utgör en relevant resurs i deras liv. En annan möjlig ingång skulle kunna vara att intervjua bibliotekschefer utifrån deras syn på hur biblioteksverksamheten kan arbeta med erkännande, liksom att analysera det handlingsutrymme som ges för detta inom ramen för olika lagtexter respektive styr- och policydokument. Det senare har Kann-Christensen & Andersen (2009) på ett, menar vi, förtjänstfullt sätt belyst utifrån en dansk kontext, varför vi välkomnar liknande studier även i en svensk sådan.

Sammanfattningsvis ser vi att denna uppsats bidrag till B&I-forskningen i mångt och mycket handlar om att synliggöra erkännandebegreppets relevans för såväl biblioteksforskningen som för den praktiska biblioteksverksamheten. Vi ser här att de analytiska redskap som såväl Honneths som Frasers teorier tillhandahåller på ett förtjänstfullt sätt kan bidra till en fördjupad yrkesetisk diskussion samt en vidgad förståelse för hur det normativa uppdraget praktiskt kan manifesteras.

Litteraturförteckning

Aabø, Svanhild. Ragnar Audunson & Andreas Vårheim. (2010). How Do Public Libraries Function as Meeting Places? *Library and Information Science Research* 32 (1): 16–26. doi:10.1016/j.lisr.2009.07.008.

Adler, Kate. (2018). Towards a Critical (Affective) Reference Practice: Emotional, Intellectual and Social Justice. i Adler, Kate, Beilin, Ian & Tewell, Eamon (red.). *Reference librarianship and justice*. Sacramento, CA: Library Juice. S. 103-113.

Alvesson, Mats & Sköldbberg, Kaj (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. 2. [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur.

Andersen, J. (2005). Information Criticism: Where Is It? *Progressive Librarian*, 25, 12.

Audunson, Ragnar. Aabø, Svanhild. Blomgren, Roger. Evjen, Sunniva. Jochumsen, Henrik. Larsen, Håkon. Hvenegaard Rasmussen, Casper. Vårheim, Andreas. Johnston, Jamie & Koizumi, Masanori. (2019). Public libraries as an infrastructure for a sustainable public sphere : A comprehensive review of research. *Journal of Documentation*. 2019;75(4):773-790. doi:10.1108/JD-10-2018-0157.

Audunson, R. (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context – the necessity of low-intensive meeting-places. *Journal of Documentation*. Vol. 61 No. 3,

Arellano-Douglas, Veronica. (2018). From Interpersonal to Intersubjective: Relational theory and mutuality in reference i Adler, Kate, Beilin, Ian & Tewell, Eamon (red.). *Reference librarianship and justice*. Sacramento, CA: Library Juice Press. s. 224-242.

Benoit, Gerarld. (2007). Critical theory and the legitimation of library and information science. *Information Research*. s. 1–16.

<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=lih&AN=27511219&site=eds-live&scope=site> (Accessed: 11 February 2020).

Anna, Bona. (2018). *Honneth and everyday intercultural (mis)recognition: work, marginalisation and integration*. Cham: Palgrave Macmillan.

Bossaller, Jenny. S. (2017). Alternatives to Apathy and Indifference: Civic Education in Public Libraries. *Library Quarterly*, 87(3), pp. 195–210. doi: 10.1086/692297.

Buschman, John (2003). *Dismantling the public sphere: situating and sustaining librarianship in the age of the new public philosophy*. Westport, Conn.: Libraries Unlimited.

Buschman, John. (2006). On Libraries and the Public Sphere. *Library Philosophy & Practice*, 7(2), 1–8.

Buschman, John. (2010). *The social as Fundamental and a Source of the Critical: Jürgen Habermas*. I Leckie, Gloria J., Given, Lisa M. & Buschman, John (red.). *Critical theory for library and information science [Elektronisk resurs] exploring the social from across the disciplines*. Santa Barbara, Calif.: Libraries Unlimited. s. 161-172

Buschman, John. (2017) Doing neoliberal things with words in libraries. *Journal of Documentation*, 73(4), pp. 595–617. doi: 10.1108/JD-11-2016-0134.

Buschman, John. (2019). The public sphere without democracy: some recent work in LIS. *Journal of Documentation*, 76(3), 769–783. <https://doi.org/10.1108/JD-06-2019-0115>

Carlsson, Hanna. (2013). Den nya stadens bibliotek: om teknik, förnuft och känsla i gestaltningen av kunskaps- och upplevelsestadens folkbibliotek. (Lund studies in arts and cultural sciences 3). Diss. Lunds universitet: Institutionen för kulturvetenskaper.

Carlsson, Hanna & Rivano Eckerdal, Johanna. (2018). Det osynliggjorda arbetet: konflikter och möjligheter för (folk)bibliotekariens kompetenser i en politiskt turbulent tid. I Hansson, Joacim & Wisselgren, Per (red.) *Bibliotekarier i teori och praktik: utbildningsperspektiv på en unik profession*. Lund: BTJ. ISBN 978-91-7018-821-3. s 191–208. (18 s.)

Dadlani, Punit. (2016). Social Justice Concepts and Public Libraries: A Case Study. *Advances in Librarianship*. 41, pp. 15–48. doi: 10.1108/S0065-283020160000041002.

- Dahlgren, Peter. (2009). *Media and political engagement: citizens, communication, and democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Dali, Keren. (2018). Chapter 6: Integrating Social Work Perspectives into LIS Education: Blended Professionals as Change Agents. *Advances in Librarianship*, 44B, 83–121. <https://doi.org/10.1108/S0065-28302018000044B007>
- D'Angelo, Edward. (2006). *Barbarians at the gates of the public library: how postmodern consumer capitalism threatens democracy, civil education and the public good*. Duluth, Minn.: Library Juice Press.
- Demokratiutredningen (2016). *Låt fler forma framtiden!* (SOU 2016:5). Stockholm: Kulturdepartementet.
- Elmborg, James K. (2011.) Libraries as the Spaces Between Us: Recognizing and Valuing the Third Space. *Reference & User Services Quarterly*. 50(4), p. 338. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsjsr&AN=edsjsr.20865425&site=eds-live&scope=site> (Accessed: 10 March 2020).
- Engström, Lisa. & Gustafsson, Jennie. (2017). Konflikt och politik - folkbibliotekets demokratiska utmaningar. I Amundsen Bergström, M., Alarcón, M. & Kaveh, T. (red.) *Manifest - 22 texter om humaniora och politisk handling*. Göteborgs universitet. s. 35-43.
- Eriksson-Zetterquist, Ulla & Ahrne, Göran. (2015). Intervjuer. I Ahrne, Göran, Ahrne, Göran & Svensson, Peter. *Handbok i kvalitativa metoder*. 2., [utök. och aktualiserade] uppl. Stockholm: Liber. s. 34–54.
- Fraser, Nancy. (1990). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy, *Social Text*, (25/26), p. 56. doi: 10.2307/466240.
- Fraser, Nancy (2011). *Rättvisans mått: texter om omfördelning, erkännande och representation i en globaliserad värld*. Stockholm: Atlas,
- Fraser, Nancy & Honneth, Axel. (2003). *Redistribution or recognition?: a political-philosophical exchange*. London: Verso.
- Fraser, Nancy. (2003). *Den radikala fantasin: mellan omfördelning och erkännande*. Göteborg: Daidalos.

Freeda Brook, Dave Ellenwood and Althea Eannace Lazzaro. (2016). In Pursuit of Antiracist Social Justice: Denaturalizing Whiteness in the Academic Library. *64*(2), pp. 246–284. doi: 10.1353/lib.2015.0048.

Garrett, Paul. Michael. (2005). Irish social workers in Britain and the politics of (mis)recognition. *British Journal of Social Work*.

Garrett Paul. Michael (2010). Recognizing the limitations of the political theory of recognition: Axel Honneth, Nancy Fraser and social work” *British Journal of Social Work*, 40(5), doi: 10.1093/bjsw/bcp044

Gehner, John. (2010). Libraries, Low-Income People, and Social Exclusion. *Public Library Quarterly*. 29(1), pp. 39–47. doi: 10.1080/01616840903562976.

Gibson, Amelia N., Renate L. Chancellor, Nicole A. Cooke, Sarah Park Dahlen, Shari A. Lee, & Yasmeen L. Shorish. (2017). Libraries on the Frontlines: Neutrality and Social Justice. *Equality, Diversity & Inclusion* 36 (8): 751–66. doi:10.1108/EDI-11-2016-0100.

Good, Joseph. (2006). THE HOTTEST PLACE IN HELL: The Crisis of Neutrality. *Contemporary Librarianship Progressive Librarian*, (28), pp. 25–29. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=lih&AN=23883503&site=eds-live&scope=site>.

Gorham, Ursula., Taylor, Nathalie, Green. & Jaeger, Paul. T. (2016). Human Rights, Social Justice, and the Activist Future of Libraries. *Advances in Librarianship*, 41, s.. 419–427. doi: 10.1108/S0065-283020160000041017.

Gustina, Margo & Guinnee, Eli. (2017). Why Social Justice in the Library? *Library Journal*. 142(10). s. 52–55
[https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=lfh&AN=123352435&site=eds-live &scope=site](https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=lfh&AN=123352435&site=eds-live&scope=site).

Habermas, Jürgen (2003). *Borgerlig offentlighet: kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället*. 4., översedda uppl. Lund: Arkiv

Hanell, Fredrik, Kronfält, Eva & Sundin, Olof. (2006). Referencesamtalens diskurser. I T. Schreiber & H. Elbeshausen (red.). *Bibliotekarerna: en profession i et felt af viden, kommunikation og teknologi*. Köpenhamn: Samfundslitteratur. s 119–137.

- Hansson, Joacim (2001). Biblioteken som problemområde i biblioteks- och informationsvetenskap. *Tidskrift för dokumentation*. Vol. 56:3, s. 81-88. ISSN 0040- 6872.
- Hansson, Joacim. (2005). *Det lokala folkbiblioteket: förändringar under hundra år*. Linköping: Mimer, Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.
- Hansson, Joacim (2010). *Libraries and identity: the role of institutional self-image and identity in the emergence of new types of libraries*. Chandos, Oxford.
- Hansson, Joacim. (2018). Att göra rätt och vilja väl – om lagstadgade värdegrunder och bibliotekariers professionsetik. I Hansson, Joacim & Wisselgren, Per (red.) *Bibliotekarier i teori och praktik: utbildningsperspektiv på en unik profession*. Lund: BTJ. ISBN 978-91- 7018-821-3. s 291–309. (19s.)
- Heidegren, Carl-Göran. (2002). *Antropologi, samhällsteori och politik*. Göteborg: Daidalos.
- Heidegren, Carl-Göran. (2009). *Erkännande*. 1. uppl. Malmö: Liber.
- Hirschfeldt, Johan. (2017). Biblioteken - en femte funktion i den demokratiska rättsstaten. I Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J. & Persson, C. (red), *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*.
- Hjørland, Birger. (2000). Library and information science: practice, theory, and philosophical basis. *Information Processing & Management*, 36(3), s. 501–531.
- Honneth, Axel. (1995a). *Struggle for recognition: the moral grammar of social conflicts*. Cambridge: Polity Press.
- Honneth, Axel & Wright, Charles W. (1995b). *The fragmented world of the social [Elektronisk resurs] essays in social and political philosophy*. Albany: State University of New York Press.
- Honneth, Axel. (2003). *Erkännande: praktisk-filosofiska studier*. Göteborg: Daidalos.
- Honneth, Axel. (2007). *Disrespect: the normative foundations of critical theory*. Cambridge: Polity.

Honneth, Axel. (2014). *Freedom's right: the social foundations of democratic life*. Cambridge: Polity.

Houston, Stan. (2008a). Beyond homo economicus: Recognition, self-realization and social work. *British Journal of Social Work Advance* doi: 10.1093/bjsw/bcn132..

Houston, Stan. (2008b). Transcending ethnoreligious identities in Northern Ireland: Social work's role in the struggle for recognition. *Australian Social Work*. 61(1).

Houston, Stan. (2009). Communication, Recognition and Social Work: Aligning the Ethical Theories of Habermas and Honneth. *British Journal of Social Work*, 39(7), pp. 1274–1290. doi: 10.1093/bjsw/bcn054.

Jaeger, Paul. T. Gorham, Ursula. Bertot, John Carlo & Sarin Lindsay C. (2013). Democracy, Neutrality, and Value Demonstration in the Age of Austerity. *The Library Quarterly: Information, Community Policy* 83 s. 368–382.

Johnston, Jamie. and Audunson, R. (2019). Supporting immigrants' political integration through discussion and debate in public libraries. *Journal of Librarianship and Information Science*. 51(1), s. 228–242. doi:10.1177/0961000617709056.

Fridolfsson, Charlotte & Tollin, Katharina i Jonsson, Stefan. (red.) (2015). *Samtida politisk teori*. Stockholm: Tankekraft.

Kajberg, Leif. (2013). Re-examining the Values of the Public Library in Times of Uncertainty and Hardship. *Bibliothek Forschung und Praxis*, 37(3), s. 293–305.

Kann-Christensen Nanna & Andersen Jack. (2009). Developing the library: Between efficiency, accountability and forms of recognition, *Journal of Documentation*, 65(2)

Kelley, Alanna. Riggleman, Kara. Clara, Ingrid & Navarro Adria E. (2017). Determining the need for social work practice in a public library. *Journal of Community Practice* 25 (1):112–25. doi:10.1080/10705422.2016.1269380.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Tredje [reviderade] upplagan Lund: Studentlitteratur.

Leckie, Gloria J., Given, Lisa M. & Buschman, John. (red.) (2010). *Critical theory for library and information science: exploring the social from across the disciplines*. Santa Barbara, Calif.: Libraries Unlimited.

Morales, Myrna., Knowles, Em. C. & Bourg, Chris. (2014). Diversity, Social Justice, and the Future of Libraries. *Libraries and the Academy* , 14(3), s. 439–451. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=EJ1038262&site=eds-liv e&scope=site>

Olsson Dahlquist, Lisa. (2019). *Folkbildning för delaktighet: en studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2019.

Mattern, Shannon. (2014). Library as Infrastructure. *Places Journal*, Juni 2014. doi: 10.22269/140609

Nolin, Jan & Åström, Fredrik. (2010). Turning weakness into strength: strategies for future LIS. *Journal of Documentation*, 66(1), s. 7–27. doi: 10.1108/00220411011016344.

Palosuo, Laura. (2009). *En inventering av forskningen om romer i Sverige*. Uppsala: Centre for Multiethnic Research.

Pateman, John & Vincent, John. (2010). *Public libraries and social justice*. Farnham, Surrey, England: Ashgate.

Pettersen, Karen-Sofie & Simonsen, Eva. (2013). *Erkännande: utmaningar för professioner*. 1. uppl. Malmö: Gleerups.

Pilerot, Ola. & Hultgren, Frances. (2017). *Folkbibliotekens arbete för och med nyanlända*. Uppsala: Länsbiblioteket. http://www.lul.se/Global/Kultur/L%C3%A4nsbibliotek%20Uppsala/Projekt/Dokument/L%C3%A4nsbibl_arbete_nyanl%C3%A4nda_webb.pdf

Reneland-Forsman, Linda. (2018). Borrowed access: the struggle of older persons for digital participation. *International Journal of Lifelong Education*, 37(3), s. 333–344. doi: 10.1080/02601370.2018.1473516.

Rosengren, Karl Erik & Arvidson, Peter. (2002). *Sociologisk metodik*. 5., [omarb. och utök.] uppl. Malmö: Liber.

Ross, Catherine Sheldrick, Nilsen, Kirsti & Radford, Marie L. (2009). *Conducting the reference interview: a how-to-do-it manual for librarians*. 2. ed. New York: Neal-Schuman.

Rivano Eckerdal, Johanna. (2017). Libraries, democracy, information literacy, and citizenship : An agonistic reading of central library and information studies' concepts. *Journal of Documentation*, (5), p. 1010. doi: 10.1108/JD-12-2016-0152.

Rivano Eckerdal, Johanna. & Carlsson, Hanna. (2018). Styrdokumenten i vardagen: En undersökning av kulturpolitiska styrdokuments strategiska och praktiska betydelse för folkbibliotek i fem skånska kommuner. Lund: Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet.

Stigendal, Mikael. (2008). *Biblioteket i samhället: en gränsöverskridande mötesplats?* Lund: BTJ.

Svensk biblioteks förening. (2015). *För det demokratiska samhällets utveckling: bibliotekslagen enligt lagstiftaren* (rapport). Stockholm: Svensk biblioteks förening.

SFS (2013:801). Bibliotekslag. Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS (1974:152) Kungörelse om beslutad ny regeringsform. Stockholm: Justitiedepartementet L6.

Samek, Toni. (2007). *Librarianship and human rights: a twenty-first century guide*. Oxford: Chandos..

SFS (2013:801). Bibliotekslag. Stockholm: Kulturdepartementet.

Stover, Mark. (2004). The Reference Librarian as Non--Expert: A Postmodern Approach to Expertise. *Reference Librarian*, 42(87/88), pp. 273–300. doi: 10.1300/J120v42n87_10

Svensson, Peter & Ahrne, Göran. (2015). Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt. I Ahrne, Göran & Svensson, Peter. *Handbok i kvalitativa metoder*. 2., [utök. och aktualiserade] uppl. Stockholm: Liber. s. 17-31.

Unescos folkbiblioteksmanifest 1994. (1995). Stockholm: Svenska unescorådet

Vårheim, Andreas. (2014). Trust and the role of the public library in the integration of refugees: The case of a Northern Norwegian city. *Journal of Librarianship and Information Science*, 46(1)

Bilaga 1

1. Vad innebär begreppet social rättvisa för dig som bibliotekarie?
2. Hur kan du som bibliotekarie skapa dig en förståelse för lokalsamhällets behov för att säkerställa ett relevant utbud?
3. Hur kan du som bibliotekarie bidra till att stärka olika grupper ställning i samhället?
(med avseende på de aktiviteter/arrangemang, inköp av litteratur, bemötande?)
4. Kan du ge exempel på hur detta kan ta sig uttryck på ditt bibliotek?
5. Vilka möjligheter och begränsningar upplever du att det finns i detta arbete?
6. Finns det grupper som man i dagsläget inte når ut till?
7. Finns det en pågående diskussion i arbetslaget kring hur man kan nå dessa grupper?
(När/hur?)
8. Hur kan du arbeta för att främja delaktighet i samhället?
9. Hur ser du på bibliotekets sociala funktion utifrån bibliotekets demokratifrämjande uppdrag?
10. Upplever du att du som bibliotekarie fyller en viktig social funktion? På vilket sätt?
11. Upplever du att biblioteket som institution har potential att främja samhällelig dialog eller dialog mellan individer? Hur tar det sig i uttryck och i vilka sammanhang sker detta?
12. Ett omdebatterat ämne inom biblioteksvärlden är neutralitet. Hur ser du på neutralitetsbegreppet och hur förhåller du dig till det inom ramen för din yrkesroll?

13. I vilken grad och på vilka sätt anser du att biblioteket bör delta i samhällsdebatten, eller kring frågor som rör lokalsamhället?
14. Vilket stöd upplever du att du har i olika styrdokument när det kommer till att arbeta mot olika grupper i samhället?
15. Har du en yrkesmässig värdegrund och skulle du kunna beskriva den?
16. Vad inkluderar enligt dig ett gott bemötande?
17. Hur bemöter du som bibliotekarie kränkande uttalanden i biblioteksrummet?
18. Hur ser du som bibliotekarie på biblioteksrelaterade avgifter?
19. Hur kan biblioteket tillvarata besökarnas kunskaper?
20. Finns det någonting du tänker på som vi inte har tagit upp och som du tänker är viktigt i bibliotekets arbete när det gäller social rättvisa?

Bilaga 2

Utskick till bibliotekschefer

Hej!

Vi är två studenter från ABM-programmet vid Lunds universitet som för närvarande skriver vår masteruppsats inom biblioteks- och informationsvetenskap. Syftet med vår uppsats är att undersöka folkbibliotekets sociala funktion och vi är därför intresserade av att komma i kontakt med folkbibliotekarier som skulle vilja ställa upp på en intervju vilken kommer att kretsa kring detta tema. Vi är intresserade av dig som arbetar gentemot vuxna eller ungdomar från 15 år. Vi räknar med att intervjun tar mellan 40 till 60 minuter och om vi får ditt godkännande kommer vi även att spela in intervjun. Denna inspelning kommer endast att användas inom ramen för vår studie och kommer därefter att raderas. Som inspelningsutrustning kommer vi att använda våra respektive telefoner. I egenskap av intervjuperson kan du när som helst avsäga dig din plats i studien. Materialet kommer att avidentifieras, vilket betyder att namn på personer och bibliotek inte kommer att skrivas ut i studien. Vi önskar att genomföra intervjuerna under februari månad och vi kan i hög grad anpassa oss efter dina önskemål, varför vi lämnar öppet för dig att föreslå tid och plats.

Om du har några frågor kan du nå oss via följande kontaktuppgifter:

Jesper Fritz

Tfn: 073-732 52 89

Mejl: fritz.jesper2@gmail.com

Andreas Grundel

Tfn 073-987 60 01

Mejl: andreas.erik.grundel@gmail.com

Vår handledare är Lisa Olsson Dahlquist, forskare vid avdelningen för ABM. Om du har

några frågor kan du kontakta henne via mejl: lisa.olsson_dahlquist@kultur.lu.se

Vi sätter stort värde på din medverkan!

Vänligen,

Jesper Fritz & Andreas Grundel

Bilaga 3

Avtal för hantering av intervjumaterial

Vi är två studenter från ABM-programmet vid Lunds universitet som för närvarande skriver vår masteruppsats inom biblioteks- och informationsvetenskap. Syftet med vår uppsats är att undersöka folkbibliotekets sociala funktion och vi är därför intresserade av att komma i kontakt med folkbibliotekarier som skulle vilja ställa upp på en intervju vilken kommer att kretsa kring detta tema. Vi är intresserade av dig som arbetar gentemot vuxna eller ungdomar från 15 år. Vi räknar med att intervjun tar mellan 40 till 60 minuter och om vi får ditt godkännande kommer vi även att spela in intervjun. Denna inspelning kommer endast att användas inom ramen för vår studie och kommer därefter att raderas. Som inspelningsutrustning kommer vi att använda våra respektive telefoner. I egenskap av intervjuperson kan du när som helst avsäga dig din plats i studien. Materialet kommer att avidentifieras, vilket betyder att namn på personer och bibliotek inte kommer att skrivas ut i studien. Vi önskar att genomföra intervjuerna under februari månad och vi kan i hög grad anpassa oss efter dina önskemål, varför vi lämnar öppet för dig att föreslå tid och plats.

Jesper Fritz

Tfn: 073-732 52 89

Mejl: fritz.jesper2@gmail.com

Andreas Grundel

Tfn: 073- 987 60 01

Mejl: andreas.erik.grundel@gmail.com

Vår handledare är Lisa Olsson Dahlquist, forskare vid avdelningen för ABM. Om du har några frågor kan du kontakta henne via mejl: lisa.olsson_dahlquist@kultur.lu.se

Jag godkänner att intervjun spelas in och hanteras enligt beskrivningen ovan

Namn: _____

Underskrift: _____

Bilaga 4

Arbetsfördelning

Vi har under kursens gång fördelat arbetet jämnt mellan oss. Större delen av tiden har vi suttit och arbetat tillsammans. Arbetsprocessen har präglats av ett samarbete där vi skrivit större delen av texten tillsammans. En uppdelning har gjorts när det gäller inläsning av litteratur, där vi valt att delvis fokusera på olika texter. Dessa har vi senare diskuterat och gemensamt skapat oss en förståelse för. Vi värdesätter den dialoginriktade arbetsmetod som präglat vårt arbete då den varit av stor betydelse för att kunna sätta oss in i såväl materialet som det teoretiska ramverket, som ibland har bjudit motstånd.